

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СОВГАР ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 371.4(477)(092)«1842/1932»

ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕДАГОГІЧНА І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЮЛІАНА РОМАНЧУКА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1842–1932 рр.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Освіта/педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. М. Совгар

Науковий керівник Малафіїк Іван Васильович, доктор педагогічних наук,
професор

Рівне – 2019

Тернопіль – 2019

АНОТАЦІЯ

Совгар О.М. Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – Тернопільський Національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2019.

У роботі висвітлено результати історико-педагогічного дослідження педагогічної і культурно-просвітницької діяльності Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.).

Потреба в розбудові та реформуванні національної системи освіти зумовлює необхідність ретельного вивчення та використання багаторічного історико-педагогічного досвіду, відтворення духовного та інтелектуального потенціалу народу. У законодавчих та нормативних документах України, що стосуються освіти, наголошується на збереженні та збагаченні національної культури. Ґрунтовне дослідження, узагальнення і творче використання спадщини українських педагогів і просвітників кінця XIX – початку XX ст. має вагомe значення для пошуку нових та вдосконалення існуючих напрямів подальшого розвитку української освіти.

Традиції українського національно-культурного руху, зокрема боротьби національно свідомої еліти за утвердження української початкової, середньої та вищої школи, становлять постійний інтерес для педагогів та істориків. Ю. Романчук був одним із тих, хто своєю педагогічною працею, культурно-просвітницькою діяльністю, наполегливою боротьбою за українську школу в парламенті Австро-Угорської імперії у другій половині XIX – першій третині

XX ст. заклав фундамент становлення та розвитку українського шкільництва в умовах польсько-українського протистояння у Східній Галичині.

Об'єкт дослідження – педагогічна та культурно-просвітницька діяльність громадських діячів Східної Галичини другої половини XIX – першої третини XX століть. *Предмет дослідження* – діяльність та творчість Ю. Романчука у контексті суспільно-політичних і культурно-освітніх процесів другої половини XIX – першої третини XX століть у Східній Галичині.

Мета дослідження: – на основі ретроперспективного аналізу розвитку українського шкільництва у Східній Галичині у другій половині XIX – першій третині XX століть розкрити зміст та схарактеризувати педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність Ю. Романчука.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній історико-педагогічній науці *системно досліджено* творчу спадщину та багатогранну педагогічну, просвітницьку, видавничу та громадську діяльність Ю. Романчука в контексті соціально-культурного розвитку Східної Галичини другої половини XIX – першої третини XX століть.

Уперше *показано* передумови й основні чинники формування та становлення освітянина, *виокремлено* етапи його життєвого шляху: *перший* – формування особистості Ю. Романчука та становлення як педагога (1842 – 1868), *другий* – різноаспектна культурно-просвітницька діяльність (1868 – 1932).

Визначено основні напрями діяльності педагога, просвітника та громадського діяча (викладацька, публіцистична, укладання підручників, книговидавнича справа, діяльність у культурно-освітніх товариствах, галицькому та австрійському парламентах); *окреслено* перспективи реалізації педагогічних ідей Ю. Романчука в умовах сьогодення.

Подальшого розвитку набуло висвітлення тенденцій розвитку українського шкільництва у Східній Галичині другої половини XIX – першої третини XX ст.

До наукового обігу *введено* маловідомі документи, історичні факти та відомості, що базуються на архівних матеріалах (ЦДІАЛ України (м. Львів), фонди 206, 310, 348, 382, 407, 779; ДАЛО (м. Львів), фонди 178, 307; ДАТО (м. Тернопіль), фонди 201, 294; ДАІФО (м. Івано-Франківськ) фонди 269, 270, 271), *розширено* джерельну базу дослідження через використання матеріалів органів державної влади, політичних партій та організацій, періодичної преси, спогадів, здобутків вітчизняної та зарубіжної історіографії, що дозволило відтворити малодосліджені аспекти культурно-просвітницької та педагогічної діяльності Ю. Романчука в контексті суспільно-політичних і культурно-освітніх процесів.

Практичне значення. Сформульовані висновки, практичні пропозиції збагачують історико-педагогічне знання, сприяють усвідомленню та освоєнню змісту педагогічної та науково-просвітницької діяльності Ю. Романчука, можуть бути застосовані при підготовці узагальнювальних історико-педагогічних праць з історії української педагогічної думки, підручників і науково-методичних посібників з історії педагогіки, спецкурсів із дисциплін педагогічного циклу, спецсемінарів для закладів вищої педагогічної освіти; складанні бібліографічних покажчиків, організації самостійної науково-дослідницької роботи студентів, а також у викладацькій практиці. Матеріали дослідження можуть бути використані в роботі наукових гуртків і факультативів закладів вищої освіти.

Практичне значення роботи визначається також можливістю її використання в науково-дослідницькій галузі (для подальшого вивчення

теоретичних засад функціонування української школи в період педагогічної та просвітницької діяльності Ю. Романчука).

Ключові слова: Юліан Романчук, українське шкільництво, Східна Галичина, педагогічна діяльність, культурно-просвітницька діяльність, культурно-освітні товариства.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Совгар О. М. Вклад українських педагогів кінця XIX – початку XX ст. в розвиток сучасної науки про виховання людини (на прикладі діяльності Юліана Романчука). *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2014. Випуск. 9. С. 146-148.

2. Совгар О. М. Вплив просвітницької діяльності Юліана Романчука на розвиток шкільництва на західноукраїнських землях у другій половині XIX – першій третині XX ст. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2012. Випуск 5. С. 3-7.

3. Совгар О. М. Основні напрями педагогічно-просвітницької діяльності Юліана Романчука. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2012. Випуск 3. С. 44-47.

4. Совгар О. М. Постать Ю. Романчука в історико-педагогічних працях. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2014. Випуск 8. С. 165-168.

5. Совгар О. М. Становище національної школи на теренах Східної Галичини у другій половині XIX на початку XX століть. *Народна освіта: електрон. наук. фахове вид.* 2014. Вип. 2 (23). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2339 (дата звернення: 09.02.2019).

6. Совгар О. М., Кембел М. System of education in Galicia at the end of the XIXth – beginning of the XXth centuries. *Молодий вчений*. Херсон, 2016. Випуск 1. С. 70-74.

7. Sovhar O., Malafiik I. Schooling system in Galicia at the end of the 19th - beginning of the 20-th centuries. *History of Education and Children's Literature*. Rome, 2016. Ed. 1. P. 27-37.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

8. Совгар О. М. Захист українського шкільництва у діяльності культурно-освітніх товариств Галичини кінця ХІХ– початку ХХ століття. «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти»: матеріали міжнародної конференції (м. Рівне, 16-17 червня 2017 року). Рівне: РДГУ, 2017. С. 146-148.

9. Совгар О. М. Захист українського шкільництва у діяльності Юліана Романчука у Галицькому сеймі (80-ті роки ХІХ ст.). «Історично-педагогічні досягнення в Україні: сучасний стан та тенденції»: зб. праць всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 жовт. 2013 р.). Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 2. С. 172-179.

10. Совгар О. М. Просвітницько-організаційна діяльність Юліана Романчука. *Глухівські наукові читання*: зб. тез доп. третьої міжнар. конф. молодих учених та студентів (м. Глухів, 15-17 лист. 2013 р.). Глухів, 2013. С. 88.

SUMMARY

Sovhar O.M. Pedagogical and cultural-educational activities of Yulian Romanchuk in Eastern Halicia (1842-1932). – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

This thesis is presented for a candidate degree of (PhD) in specialty 13.00.01 «General pedagogy and history of pedagogy». – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019.

In the conditions of socio-economic and cultural development of Ukraine, considerable attention is paid to the historical and pedagogical problems, including the schooling of Halicia in the second half of the XIXth – the first third of the XXth centuries, as it was at that time that the foundations of the national education system and politics were actively developing there. The traditions of the Ukrainian national-cultural movement, in particular the struggle of a nationally conscious elite for the establishment of the Ukrainian elementary, secondary and higher schools, are of constant interest to teachers and historians.

Yulian Romanchuk was one of those who, with his pedagogical work, educational activities, a persistent struggle for the Ukrainian school in the parliamentary sphere of the Austro-Hungarian Empire in the second half of the XIXth – the first third of the XXth centuries laid the foundation for the establishment and development of Ukrainian schooling in the conditions of the Polish-Ukrainian confrontation in Eastern Halicia. In the second half of the XIXth centuries the nationally conscious Ukrainian elite sought to compensate for the disadvantages of the educational policy of the Austro-Hungarian Empire. Under conditions of discriminatory policy of central and local authorities, Y. Romanchuk and his associates used the Halician Seim to protect the Ukrainian school from polonization.

In contemporary pedagogical science, there is an insufficient level of rethinking the contribution of the national-conscious elite, in particular Y. Romanchuk, in the process of strengthening the national consciousness among the general population, raising the level of pedagogical skill of Ukrainian educators, and

the legislative consolidation of the rights of the Ukrainian language in the educational sphere from the second half of the XIXth to the first third of the XXth centuries, which determines the relevance of the work. In this context, it is important to turn to the practice of providing the cultural and educational rights of the national minorities of the Austro-Hungarian Empire, the educational and educational activities of the then national conscious Ukrainian intelligentsia, which will help to develop scientifically sound and productive proposals for improving the quality of primary, secondary and higher education and improve national legislation concerning schooling.

Object of the dissertation research is activities of the public figures of Eastern Halicia of the second half of the XIXth – the first third of the XXth centuries. Subject of the research: main directions of activity of Yulian Romanchuk in the context of the development of Ukrainian schooling in Eastern Halicia in the second half of the XIXth – the first third of the XX centuries. The purpose of the research is to carry out scientific analysis, systematize and generalize activities of Yulian Romanchuk aimed at the development of Ukrainian schooling in the context of socio-political, cultural and educational processes of the second half of the XIXth – the first third of the XXth centuries in Eastern Halicia.

The dissertation investigates the historiography of the problem and sources of the research; factors that influenced the formation of Y. Romanchuk's outlook, specifies the stages of his life path: the first one – formation of the personality of Y. Romanchuk as a teacher (1842 – 1868), the second one – his multi-dimensional cultural and educational activity (1868 – 1932). It considers main directions of his contribution to the content of primary and secondary education on the basis of his textbooks; the activities of educational and cultural societies, of which Y. Romanchuk was a member, aimed at the development of Ukrainian schooling. Y. Romanchuk's political activity directed towards increasing the number of

Ukrainian educational institutions, improving the quality of their work, introducing Ukrainian language in schools was investigated. The prospects of using ideas and experience of Y. Romanchuk in modern Ukrainian schooling were revealed.

The scientific novelty of the obtained results of the research is that the dissertation is one of the first in the national and foreign historical and pedagogical science devoted to the study of the contribution of Y. Romanchuk to the formation and development of Ukrainian schooling in Eastern Halicia of the second half of the XIXth and the first third of the XXth centuries. For the first time in the national pedagogical science the leading directions of Y. Romanchuk's activity in the establishment and development of Ukrainian schooling in Eastern Halicia of the second half of the XIXth and first half of the XXth centuries were identified; specific examples of the ineffectiveness of the political and legal provision of the educational rights of Ukrainians by the central and local authorities were illustrated; main factors of the formation of the outlook of Y. Romanchuk (family, example of parents, influence of works of Ukrainian writers and poets, school, studies at university, authority of teachers, system of education, in which the formation of the activist took place) were characterized; historical patterns of the adoption of Ukrainian language in the system of primary and secondary education of the Austrian and Austro-Hungarian Empire were established, the level of provision of Ukrainian textbooks of schools and gymnasiums in Eastern Galicia was determined, Y. Romanchuk's struggle for the Ukrainian school in the political arena was examined. The concepts, programs and doctrines of Ukrainian political parties, national-cultural organizations aimed at improving the educational process in the country during the determined period were covered; Y. Romanchuk's pedagogical and educational experience for the improvement of current conditions of the schooling system of Ukraine was updated.

A considerable number of previously unknown archival materials have been introduced into the scientific circle, the source base of the research was expanded through the use of materials from state authorities, political parties and organizations, periodicals, memoirs, and the achievements of domestic and foreign historiography, which allowed reproducing ill-studied aspects of educational, organizational and pedagogical activity of Y. Romanchuk in the context of socio-political, cultural and educational processes.

The development of Ukrainian schooling in Eastern Halicia of the second half of the XIXth and first third of the XXth centuries has become more evident.

Conducted analysis of pedagogical and cultural-educational activities of Y. Romanchuk enables determining the prospects of applying his experience and ideas in the present conditions: increasing the role of national and civic education in the pedagogical process; organization of educational process taking into account national-educational traditions and ideals, filling it with the achievements of Ukrainian culture; creating textbooks that would develop patriotic feelings, spirituality, cognitive interests, logic, horizons, memory and attention of students; enhancing interaction between school, community institutions and family.

The practical significance is that the formulated conclusions, practical proposals enrich the historical and pedagogical knowledge, promote understanding and development of the content of pedagogical, scientific and educational activities of Yulian Romanchuk, can be applied in the preparation of generalizing historical and pedagogical works on the history of Ukrainian pedagogical thought, textbooks, scientific and methodological manuals on the history of pedagogy, for the preparation of special courses on the disciplines of the pedagogical cycle, special seminars for higher educational institutions of pedagogical education; compilation of bibliographical indexes, independent research work of students of higher educational institutions as well as in teaching practice. Materials of research can also be used in

the work of scientific clubs of higher educational institutions. Also, the practical significance of the work is determined by the possibility of its use in research (for further study of the theoretical foundations of the functioning of the Ukrainian school during the period of pedagogical and educational activity of Y. Romanchuk).

Keywords: Yulian Romanchuk, Ukrainian schooling, Eastern Halicia, pedagogical activity, cultural and educational activity, cultural and educational societies.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 ПЕДАГОГІЧНА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА ЯК ІСТОРИКО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
1.1. Історіографія, джерела та методологія дослідження.....	23
1.2. Формування світогляду та становлення Ю. Романчука як педагога на тлі суспільного розвитку Східної Галичини другої половини ХІХ ст.	66
1.3. Становище та розвиток українського шкільництва у Східній Галичині (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.)	77
Висновки до розділу першого.....	91
РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ	
2.1. Створення підручників для української школи та видавнича справа	95
2.2. Діяльність у товаристві «Просвіта» та інших культурно- освітніх організаціях.....	104
2.3. Захист українського шкільництва в просвітницько- громадській діяльності Ю. Романчука.....	133
2.4. Реалізація педагогічних ідей Ю. Романчука в умовах сьогодення	152
Висновки до розділу другого.....	160
ВИСНОВКИ.....	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	170
ДОДАТКИ.....	196

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області

ДАЛО – Державний архів Львівської області

ДАТО – Державний архів Тернопільської області

ЗУКР – Загальна Українська Культурна Рада

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

КШС – Крайовий шкільний союз

ЛННБ ім. В. Стефаника – Львівська національна наукова бібліотека імені

В. Стефаника

НТШ – Наукове товариство імені Шевченка

РПТ – Руське педагогічне товариство

УАГ – Українська Академічна гімназія

УНДП – Українська національно-демократична партія

УНР – Українська Національна Рада

УПТ – Українське педагогічне товариство

УРП – Українська радикальна партія

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України,

м. Львів

ШНК – Ширший народний комітет

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах соціально-економічного і культурного розвитку України спостерігається значна увага до історико-педагогічних проблем, серед яких є і шкільництво Галичини другої половини XIX – першої третини XX століть, адже саме в цей час там активно формувалися засади національної освітньої системи та політики. Традиції українського національно-культурного руху, зокрема боротьби національно свідомої еліти за утвердження української початкової, середньої та вищої школи, становлять постійний інтерес для педагогів та істориків. Ю. Романчук був одним із тих, хто своєю педагогічною працею, культурно-просвітницькою діяльністю, наполегливою боротьбою за українську школу на парламентському терені Австро-Угорської імперії у другій половині XIX – першій третині XX ст. заклав фундамент становлення та розвитку українського шкільництва в умовах польсько-українського протистояння у Східній Галичині.

Особистість Ю. Романчука привертала увагу багатьох українських науковців. Зокрема, О. Пилипишин досліджував парламентську та культурно-просвітницьку діяльність Ю. Романчука, предметом наукових розвідок В Булачека була його громадсько-політична діяльність, у працях О. Меленчук розкрито діяльність Ю. Романчука в галузі українського шевченкознавства. Певні відомості про працю Ю. Романчука на освітянській та просвітницькій ниві представлено у публікаціях Я. Грицака, І. Дейчаківського, М. Ілина, І. Сохоцького, М. Стахіва, Б. Ступарика, Б. Тищика, І. Чорновола. Однак більшість робіт, у яких фрагментарно згадується постать відомого українського просвітника, присвячено його громадсько-політичній діяльності, перебігу «нової ери» та іншим суспільно-політичним проблемам. У розвідках О. Бальцера, Б. Вінярського, Г. Гроссмана, Е. Дубановича, В. Калінки, Б. Лозинського,

Ю. Плекана, О. Сухого С. Шнюр-Петльовського та інших дослідників епізодично, у контексті суспільно-політичних і національно-культурних процесів Австрійської (згодом Австро-Угорської) імперії схарактеризовано діяльність Ю. Романчука у Галицькому сеймі, працю над виданнями руських підручників, заходи очолюваної ним «Просвіти» щодо підвищення рівня грамотності українського населення Східної Галичини.

Потужним імпульсом переосмислення традиційних уявлень про педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність Ю. Романчука стало відновлення української державності у 1991 р., що відкрило шлях для неупередженого вивчення комплексу проблем, дотичних до предмета дослідження. У сучасній педагогічній науці помітний недостатній рівень усвідомлення внеску національно свідомої еліти, зокрема Ю. Романчука, у процес утвердження національної свідомості серед широких верств населення, підвищення рівня педагогічної майстерності українських освітян, законодавчого закріплення прав української мови в освітній сфері у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст., що зумовлює актуальність роботи. У цьому контексті важливо звернутися до практики забезпечення культурно-освітніх прав національних меншин Австро-Угорської імперії, педагогічної та просвітницької діяльності тогочасної національно свідомої української інтелігенції, що допоможе виробити науково обґрунтовані та продуктивні пропозиції з підвищення рівня якості початкової, середньої та вищої освіти та удосконалення вітчизняного законодавства, що стосується шкільництва.

Незважаючи на великі заслуги перед українською освітою взагалі і українською школою зокрема, та безумовний інтерес педагогів і істориків до цієї непересічної постаті, його педагогічна праця та культурно-просвітницька діяльність, спрямована на захист, становлення та розвиток українського шкільництва, ще не стали об'єктом ґрунтовного наукового дослідження.

Важливим підґрунтям для розв'язання окресленого завдання слугують науково-теоретичні напрацювання із проблем педагогічної персоналістики, історії розвитку національної освіти і педагогічної думки, методології історико-педагогічних досліджень українських науковців: Д. Герцюка, С. Гончаренка, Н. Гупана, М. Євтуха, Т. Завгородньої, О. Карпенко, Н. Лисенко, А. Марушкевич, З. Нагачевської, Л. Прокопів, І. Руснака, Б. Ступарика, О. Сухомлинської та ін.

Вони довели, що вивчення життя і праці педагога становлять значний потенціал для розвитку сучасної освіти й педагогіки, зумовлюючи значущість персоналістики, наряду історико-педагогічної науки, в основі якого представлена творча біографія освітянина у взаємозв'язках з конкретними суспільно-політичними умовами його життя та діяльності, зіставлена з розвитком педагогічної думки та є логічною складовою загальноісторичного процесу осмислення минулого.

Доказом цього є розвідки творчих спадщин О. Барвінського, С. Врецьони, М. Галущинського, І. Огієнка, О. Партицького, С. Русової, У. Самчука, С. Сірополка, С. Смаль-Стоцького, І. Франка та ін.

Отже, як засвідчив історіографічний огляд наукової літератури, сьогодні немає цілісного історико-педагогічного дослідження змісту та напрямів діяльності Ю. Романчука. Його актуальність зумовлена і тим, що поза увагою дослідників досі залишалися архівні матеріали, які знаходяться в Центральному державному історичному архіві України, у м. Львів та є цінним джерелом для об'єктивного вивчення цієї проблеми.

Внесок Ю. Романчука полягає в розвитку української історико-педагогічної науки, основу якого становлять дослідження проблеми реформування освіти в Галичині, Австро-Угорщині у другій половині XIX ст. – першій третині XX ст., його глибока аналітика й оригінальні рефлексії змісту, характеру, особливостей

державної політики у цій сфері; визначення тенденцій розвитку національного шкільництва і значення освіти для становлення українців; вивчення проблем становища українського учительства тощо.

Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність Ю. Романчука, який належав до плеяди чільних діячів українського національного життя Галичини кінця XIX – початку XX ст., багатогранна та різноаспектна. Будучи представником народовецького табору, він став одним із засновників і керівників товариства «Просвіта» та інших культурно-освітніх організацій, був ідеологом і організатором національного руху галицького українства. Поєднуючи педагогічний, громадський, видавничий, редакторський та суспільно-політичний напрями діяльності, педагог-патріот виступав за розвиток шкільництва на засадах націоцентризму та гуманізму.

Суперечність між значущістю творчого доробку Ю. Романчука та недостатньою дослідженістю його внеску в розвиток шкільництва в історії української освіти другої половини XIX – першої третини XX століть визначила вибір теми дисертації **«Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842 –1932 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Рівненського державного гуманітарного університету «Формування вчителя як конкурентно спроможного фахівця в умовах модернізації освітньої галузі України» (державний реєстраційний номер № 0107U000863) та кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного як складова дослідницької теми «Історія шкільництва та педагогічної думки Галичини».

Тему дисертації затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 5 від 22 червня 2017 р.) та узгоджено

Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 26 вересня 2017 р.).

Об'єкт дослідження – педагогічна та культурно-просвітницька діяльність громадських діячів Східної Галичини другої половини XIX – першої третини XX століть.

Предмет дослідження – діяльність та творчість Ю. Романчука у контексті суспільно-політичних і культурно-освітніх процесів другої половини XIX – першої третини XX століть у Східній Галичині

Мета дослідження – на основі ретроперспективного аналізу розвитку українського шкільництва у Східній Галичині у другій половині XIX – першій третині XX століть розкрити зміст та схарактеризувати педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність Ю. Романчука.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати джерельну базу та історіографію проблеми.
2. З'ясувати передумови й основні чинники формування Ю. Романчука та виокремити етапи його діяльності.
3. Виявити та схарактеризувати педагогічну та культурно-просвітницьку спадщину педагога, просвітника та громадського діяча.
4. Окреслити перспективи реалізації педагогічних ідей Ю. Романчука в умовах сьогодення.

Для реалізації завдань використано такі **методи**: пошуково-бібліографічний (для аналізу, синтезу, систематизації та класифікації опублікованих та архівних джерел), історико-ретроперспективний (для аналізу змісту та напрямів педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Ю. Романчука в історичній ретроспективі), порівняльний (для компаративного аналізу становища української та польської школи у Східній Галичині), формально-логічний (для формулювання таких понять і визначень, як педагогічна діяльність, регіоналізм, освіта,

національне відродження, полонізація освітнього процесу, утравізм), просопографічний (для створення всебічної характеристики видатного діяча), прогностичний (для визначення можливостей впровадження ідей Ю. Романчука в умовах сьогодення).

Джерельну базу складають наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених кінця XIX – початку XXI століть (монографії, рукописи дисертацій, автореферати). Фактологічний матеріал дисертації становлять неопубліковані архівні матеріали, серед яких документи Центрального державного архіву України (м. Львів) (ф. 206, 310, 348, 382, 407, 779), Державного архіву Львівської області (ф. 305, 307), Державного архіву Івано-Франківської області (ф. 269, 270, 271, 272, 273), Державного архіву Тернопільської області (ф. 201, 294), відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника; опубліковані матеріали української та польської преси; спогади відомих громадсько-політичних діячів, науковців, педагогів. Окрему групу джерел становлять публікації періодичних видань, а саме «Письмо з просвіти» (1907 – 1914, 1921 – 1922), «Народня просвіта» (1923 – 1927), «Новий пролом» (1884 – 1887), «Учитель» (1890 – 1925), «Наша школа» (1908 – 1912), «Діло» (1884 – 1901), «Батьківщина» (1892).

Хронологічні межі дисертації охоплюють період життя і діяльності Ю. Романчука (друга половина XIX – перша третина XX ст.). Нижньою межею є 1842 р. – рік народження Ю. Романчука, верхньою – 1932 р. – рік смерті видатного педагога та просвітника.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Східної Галичини (сучасні Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області), що у зазначений період входила до складу Австрійської імперії, Австро-Угорщини, Західноукраїнської Народної республіки та Польщі.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній історико-педагогічній науці *системно досліджено* творчу спадщину та багатогранну педагогічну, просвітницьку, видавничу та громадську діяльність Ю. Романчука в контексті соціально-культурного розвитку Східної Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ століть;

- *виокремлено* етапи його життєвого шляху: *перший* – формування особистості Ю. Романчука та становлення як педагога (1842 – 1868), *другий* – різноаспектна культурно-просвітницька діяльність (1868 – 1932);

- *показано* передумови й основні чинники формування та становлення освітянина,

- *визначено* основні напрями діяльності педагога, просвітника та громадського діяча (викладацька, публіцистична, укладання підручників, книговидавнича справа, діяльність у культурно-освітніх товариствах, галицькому та австрійському парламентах);

- *окреслено* перспективи реалізації педагогічних ідей Ю. Романчука в умовах сьогодення.

Подальшого розвитку набуло висвітлення тенденцій розвитку українського шкільництва у Східній Галичині другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

Подальшого розвитку набуло висвітлення тенденцій розвитку українського шкільництва у Східній Галичині другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.

До наукового обігу *введено* маловідомі документи, історичні факти та відомості, що базуються на архівних матеріалах (ЦДІАЛ України (м. Львів), фонди 206, 310, 348, 382, 407, 779; ДАЛО (м. Львів), фонди 178, 307; ДАТО (м. Тернопіль), фонди 201, 294; ДАІФО (м. Івано-Франківськ) фонди 269, 270, 271), *розширено* джерельну базу дослідження через використання матеріалів органів державної влади, політичних партій та організацій, періодичної преси, спогадів, здобутків вітчизняної та зарубіжної історіографії, що дозволило

відтворити малодосліджені аспекти культурно-просвітницької та педагогічної діяльності Ю. Романчука в контексті суспільно-політичних і культурно-освітніх процесів.

Практичне значення. Сформульовані висновки, практичні пропозиції збагачують історико-педагогічне знання, сприяють усвідомленню і освоєнню змісту педагогічної та науково-просвітницької діяльності Ю. Романчука, можуть бути застосовані при підготовці узагальнюючих історико-педагогічних праць з історії української педагогічної думки, підручників і науково-методичних посібників з історії педагогіки, для підготовки спецкурсів з дисциплін педагогічного циклу, спецсеінарів для закладів вищої освіти педагогічної освіти; складанні бібліографічних покажчиків, самостійної науково-дослідницької роботи студентів закладів освіти, а також у викладацькій практиці. Матеріали дослідження також можуть бути використані у роботі наукових гуртків і факультативів закладів вищої освіти.

Також практичне значення роботи визначається можливістю її використання у науково-дослідницькій галузі (для подальшого вивчення теоретичних засад функціонування української школи у період педагогічної та просвітницької діяльності Ю. Романчука).

Основні результати дослідження впроваджено в освітньому процесі Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12-06 від 29.01.2019 р.), Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України (довідка № 141/430 від 22.11.2018 р.), Національної академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, (акт № 2289 від 30.05.2018 р.), Національному університеті водного господарства та природокористування (довідка № 011/21 від 13.12.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати дослідження, представлені в дисертації, отримано самостійно. У статті, опублікованій у

співавторстві [194], особистим внеском здобувача є аналіз творчого доробку Ю. Романчука в розвитку шкільництва на теренах Східної Галичини у другій половині XIX – першій третині XX століть. У науковій праці, опублікованій у співавторстві [283], особистим внеском здобувача є дослідження педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Ю. Романчука в контексті суспільно-політичних і культурно-освітніх процесів другої половини XIX – першої третини XX століть у Східній Галичині.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження стали предметом обговорень під час виступів на наукових конференціях і читаннях: *міжнародних* – «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти», «Глухівські наукові читання» (Глухів, 2013), *всеукраїнській* – «Історично-педагогічні досягнення в Україні: сучасний стан та тенденції» (Хмельницький, 2013 р.), *звітних* наукових конференціях ДВНЗ «Рівненський державний гуманітарний університет» (Рівне, 2011–2017). Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету, науково-практичних семінарах Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, відображені в десяти наукових працях, з них 6 статей – у фахових вітчизняних виданнях, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 3 публікації – у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається з анотації, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (285 найменувань, з них 40 – архівні джерела) та 7 додатків. Загальний обсяг дисертації – 220 сторінок, основний текст складає 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПЕДАГОГІЧНА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Історіографія, джерела та методологія дослідження

Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність Ю. Романчука стала об'єктом наукового інтересу великої кількості науковців, освітян, літературознавців, викликала зацікавлення широкого кола громадськості, в контексті активізації національного руху українців Галичини в Австро-Угорській імперії та освіти українців зокрема. Цій темі присвячений значний пласт наукової та публіцистичної літератури, проте донині не існує комплексних наукових досліджень, в яких були б відображені усі аспекти багатогранної діяльності просвітника. Автори переважно зосереджуються на окресленні загальних моментів життя та політичного портрету Ю. Романчука, рідше – торкаються мало вивчених галузей досліджуваної проблеми. До них, без сумніву, можемо віднести його педагогічну та культурно-просвітницьку роботу в контексті становлення та розвитку українського шкільництва у Східній Галичині.

Основними першоджерелами теми стали неопубліковані архівні та опубліковані документи і матеріали, які поділяються нами на чотири групи: 1) документи Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), Державного архіву Львівської області, Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Тернопільської області; 2) опубліковані документи і матеріали; 3) матеріали української та польської преси; 4) спогади відомих громадсько-політичних діячів, науковців, педагогів.

З-поміж архівних документів, використаних у дисертаційній роботі, особливе місце займає ф. 382 («Романчук Юліан, політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст. 1842–1923 рр.») ЦДІАЛ України. Серед матеріалів фонду переважає епістолярна спадщина, проте наявні й інші документи, зокрема матеріали особистого походження (чорнові записки політика, присвячені діяльності «Просвіти» та суспільно-політичним процесам). Важко не погодитися із Л. Шологон, яка відзначала: «Цінність цих джерел зумовлюється особливостями їхнього походження, оскільки вони належать конкретному автору, а відтак відображають безпосереднє сприйняття ним навколишнього світу, історичних подій і явищ. По-перше, у них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного рівня, відсутня в інших видах джерел. По-друге, матеріали особистого походження містять такі відомості, яких немає в інших джерелах. Їх використання дає змогу історикові більш докладно й колоритно відтворити як окремі події, так і характерні риси й особливості певної епохи» [255, с.14].

Серед листів, надісланих до Ю. Романчука, виділимо епістолярну спадщину С. Єфремова, І. Пулюя, М. Лисенка, М. Старицького, К. Устиновича й десятка інших науковців, політиків, педагогів, церковнослужителів, простих громадян. У листах обговорювалися проблеми видання літературних творів письменників Галичини та Наддніпрянщини, вшанування роковин відомих українських діячів, відкриття українського університету у Львові, а також українських шкіл, протидія полонізації освітнього процесу тощо [75].

Проте у листах крім виразно схвальної національно-культурної політики народовців, очолюваних Ю. Романчуком, подекуди, лунала критика його просвітньої діяльності. Зокрема, одним із перших невизначеної позицію Ю. Романчука щодо відкриття українського університету у Львові розкритикував І. Пулюй. Він уважав, що в політичній боротьбі за український

університет необхідно проявити більше наполегливості, а також віднайти необхідні кошти, оскільки українці єдині серед народів Австро-Угорщини не мали власного закладу вищої освіти [75, арк.13-14].

Сучасні дослідники відзначають, що «в особових фондах ЦДІАЛ зберігається багато різнопланових матеріалів, що розкривають як життєвий шлях відомих українських діячів краю другої половини ХІХ – початку ХХ ст., так і чимало аспектів національно-культурного життя Галичини зазначеного часового проміжку. Вони є цінними для відтворення подій національно-культурного життя краю другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Проте вищевказані матеріали різні за своєю інформаційною насиченістю, інколи мають суб'єктивний характер, тому їх необхідно вивчати в комплексі з іншими архівними й опублікованими джерелами» [75, с.14].

Важливе значення у висвітленні ролі Ю. Романчука у культурному та суспільно-політичному житті Австро-Угорщини упродовж 1914 – 1915 рр. мають матеріали ф. 779 ЦДІАЛ України. У матеріалах часопису «Діло» зафіксовані декларації, заяви й запити українських депутатів до уряду, особисті заяви Ю. Романчука як керівника фракції, до прем'єр-міністра й голів державних відомств Австро-Угорської імперії. В окремих фондах знаходимо обіжники, інструкції, розпорядження до довірених осіб і місцевих осередків Української національно-демократичної партії (далі – УНДП) у провінції, звернення тощо (частина цих документів позначена грифом «строго довірочно» («таємно»). Ці джерела дозволяють простежити основні напрями політики Української Радикальної Партії (далі – УРП), виявити питання, які найчастіше порушував Ю. Романчук на засіданнях парламенту.

Увесь спектр різнопланової громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності Ю. Романчука відображено у фондах окремих українських інституцій. Інформація про діяльність УНДП зберігається у збірках редакції її

друкованих органів – тижневика «Свобода» (ф. 407) і часопису «Діло» (ф. 779) у ЦДІАЛ України. У цих виданнях Ю. Романчук опублікував чимало статей, а в окремі періоди був їх редактором. Діяльність Ю. Романчука в українських національно-культурних і наукових інституціях відображена в матеріалах ф. 206. Українське педагогічне товариство «Рідна школа», м. Львів 1881-1942 рр. і ф. 348., що знаходяться у ЦДІАЛ України. Матеріали фондів збагачують дослідження різноманітними зверненнями цих товариств до широкої громадськості, листами Ю. Романчука, запрошеннями на збори очолюваних ним організацій тощо. Також використані звіти товариств, у яких працював Ю. Романчук.

Ще одна група використаних у роботі джерел – спогади сучасників Ю. Романчука: Л. Цегельського [242], А. Чернецького [223], І. Макуха [122], І. Крип'якевича [106], Є. Олесницького [139], О. Барвінського [9], які розкривають окремі сторінки діяльності Ю. Романчука в 1914 - 1918 рр. Вищезгадані роботи не тільки торкаються досліджуваних у дисертаційній роботі аспектів культурно-освітньої, педагогічної та громадсько-політичної діяльності Ю. Романчука, але й дозволяють краще зрозуміти історичне тло.

Ю. Романчук, на жаль, не залишив ґрунтовних спогадів про свою педагогічну та культурно-просвітню діяльність. Однак окремі уривки його мемуарів побачили світ у тогочасних періодичних виданнях. В одному з них відомий політик розповів про розмову з імператором Францом Йосифом, яка торкалася виборчої реформи та утисків українців у національно-культурній сфері: «Останній раз розмовляв я з цісарем Фр. Йос. як член нашої парламентарної репрезентації в справі останньої виборчої реформи. До депутації належали ще митрополит, як член палати панів, і д-р Король з палати послів від «старорусинів». Ми просили взяти на увагу справедливо наші домагання в новій ординації. Я вказав не тільки на велике знехтування наших

прав у дотеперішнім законі, але також на виконання закону з кривдою для нас, що переходить межу справедливости. Цісар відповів, що і ми переступаємо не раз межу. Я сказав на те, що це може торкатись хіба поодиноких осіб в окремих випадках, коли люди є доведені до крайности, а зрештою загал держиться належної міри» [57, с.41].

У спогадах «Моя участь у видавництві «Діла»», Ю. Романчук відзначав, що у 1880-х рр. «почав дійсно сповняти свої обов'язки головного редактора і від ранку до вечора, крім шкільних годин, перебував і працював у редакції. Я бажав знайти собі мешкання, спільне з редакційним льокалем, щоби не перебувати цілий день поза домом, та пошукування такого мешкання були даремні. Тому я по місяцеві мусів уступити зі становища начального редактора і зрезигнував з тієї платні, а полишився в редакції тільки до написання передових статей. Коли мене вибрано послом до австрійського парламенту, то щотижня під неділю посилав я з Відня для понеділкового числа на передове місце «Письмо з Відня» – розуміється, безплатно. Так тягнулося довший час» [57, с.27].

Є. Олесницький критично проаналізував парламентську діяльність Ю. Романчука, особливо його невдачі під час численних інтерпеляцій щодо відкриття українських шкіл у Східній Галичині. Автор спогадів писав: «Восени був знову скликаний на коротку сесію сойма. Не ріжнився він щодо загального характеру від сойму в попереднім році, хіба тим, що з руської сторони піднесено деякі конкретні справи, а саме Романчук поставив внесення в справі викладової мови в школах народніх і середніх, а Січинський у справі зміни дорогового закону. Ті внесення відповідали живим інтересам народу і викликали зацікавлення у соймі і в краю. Та поза цим усе йшло по давньому і ніщо не нарушувало характеру» [139, с.37].

Однак згодом Є. Олесницький все ж таки був змушений визнати авторитет Ю. Романчука, який він здобув під час парламентської роботи у Галицькому сеймі: «При виборах ставлено в деяких повітах русина проти русина, що дуже деморалізувало і баламутило нарід, який привик був досі при виборах бачити русинів у гурті. Та найгірші обурення в цілім краю викликало поставлення в окрузі Калуш-Долина-Бібрка проти Романчука каноніка Сінгалевича і фортитування його терором та всіми штучками галицьких виборів. Романчук був уже тоді найвизначнішим руським політиком. Порухені ним шкільні справи викликали загальне зацікавлення і загальну дискусію в краю: а Сінгалевич був лиш каноніком». Першою перемогою Ю. Романчука, як політика, над своїми опонентами, Є. Олесницький вважав «утворення української гімназії в Перемишлі», що викликало «велике обурення поляків, та стало першим кроком до заспокоєння наших пекучих потреб на полі шкільництва і першою перемогою політики Романчука» [139, с.48].

І. Макух у спогадах «На народній службі» згадав Ю. Романчука в контексті політики «нової ери», а також проаналізував особливості заснування УНДП та діяльності Руського клубу в австрійському парламенті. Натомість К. Студинський описав участь Ю. Романчука в складі галицької делегації на відкритті у 1903 р. пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. Він навів слова Х. Алчевської про виступ Ю. Романчука. «Скажу тільки декілька слів про сильне враження, що його зробили на нас галицькі гості, – відзначала вона, – Перший з них говорив депутат Галичини в австрійському рейхсраті Романчук. Він привітав Полтаву в імені львівського товариства «Просвіта». Перед нами стояв енергійний старик з таким умним правильним обличчям, що його іноді стрічаємо на старинних портретах. Він говорив так плавно, з таким достоїнством й енергією, що публіка притаїла віддих і слухала його, як слухають знаменитих співаків. Грім оплесків закінчив його промову, повну

симпатій до України і до знаменитого починника торжества. Свою промову він виголосив по-українськи, і це, здається, викликало особливіше захоплення в наелектризованій публіці» [122, с.55].

Ю. Романчук усвідомлював, що освітні, національно-культурні проблеми українців Східної Галичини можливо вирішити тільки у власній державі. Л. Цегельський у своїх спогадах «Від легенд до правди» відзначив тісні контакти відомого політика із проводом УНДП напередодні Листопадового зриву та високопосадовцями Австро-Угорської імперії. Автор спогадів зауважив, що «з весни 1918 р. австрійський цісар Карло запрошував до себе провідників невдоволених парламентарних груп та радився з ними, як перебудувати Австро-Угорщину на федеративних основах. Серед українських послів на таких розмовах були віце-президент австрійського парламенту Ю. Романчук, А. Горбачовський, Є. Петрушевич, М. Василько, К. Левицький» [242, с.76]. Відомий політик підкреслив: «Усі вони радили цісареві зробити державний замах згори – тобто розпустити парламент і ввести цісарським едиктом нову державну конституцію, за якою окремі, автономні національні краї – держави увійдуть у федерацію під одним монархом і в одному федеральному парламенті для закордонних і воєнних справ. Українців підтримували словінці, християнсько-національні чехи, хорвати та альпійські християнсько-соціальні німці» [242, с. 33]. Представниками цих груп було вирішено восени 1918 р. «помогти Карлові» у перевороті: в означений день проголосити національні конституанти. У цей план було втаємничено Ю. Романчука, а також – Є. Левицького, В. Бачинського, Є. Петрушевича, о. Т. Войнаровського, С. Смоль-Стоцького, С. Голубовича.

О. Барвінський у «Споминах з мого життя» неодноразово згадував Ю. Романчука як члена комісії для руських книжок Крайової шкільної ради, видавця творів Куліша в серії «Руське письменство»; як видавця і редактора

«Батьківщини» і «Діла». Водночас О. Барвінський згадав про спробу 28 народовців (серед них – Ю. Романчука) стати членами «Руської Ради», заснування «Діла», утворення Народної Ради [9, с.45].

А. Чернецький у «Споминах з мого життя» двічі згадав постать Ю. Романчука. Перший раз в розділі «Евакуація», присвяченому періоду Першої світової війни: «Мали ми чимало клопоту з Допомоговим українським комітетом у Відні, що його очолював Ю. Романчук, а який фактично провадив посол Володимир Сінгалевич, а після нього посол Лев Левицький. В справі Комітету провадив я довшу переписку з Ю. Романчуком. Час від часу вдалося мені і В. Темницькому видістати допомогу для Вол. Левинського, жінки і дітей Буняка, який на фронті, та інших» [244, с. 76]. Також А. Чернецький описав залишення Львова урядом Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР): «Змогли виїхати зі Львова тільки д-р Кость Левицький, д-р Цегельський, д-р Голубович, Лозинський, Панійко і ще дехто... Залишилися у Львові голова Національної ради радник Кивелюк, Левко Ганкевич, д-р Охримович, Ол. Барвінський, д-р Степан Баран, Юліан Романчук, д-р Федак, я, Мик. Парфенович та багато інших.» [244, с.126].

С. Перський охарактеризував заслуги відомого політика у розбудові товариства. Автор спогадів відзначав, що «Юліан Романчук був членом-засновником «Просвіти» і членом майже всіх Виділів «Просвіти» – від першого почавши. Його і його працю знали вже члени «Просвіти» віддавна і хотіли йому саме тепер виявити своє признание, довір'я та пошану, неначе у відповідь графові Казимирові Баденьом, що мстячися за відступлення Романчука від нової ери, подбав при допомозі адміністраційних надужитъ, щоб він перепав при виборах до Галицького сойму в 1895 р.». Педагог зауважив, що «в часі головування в «Просвіті» Юліана Романчука, наступила важна хвиля не

лише в історії «Просвіти», але й в історії визвольного руху українського народу взагалі» [151, с.35].

С. Перський також пояснив причини, як змусили одного із лідерів УНДП покинути посаду голови товариства. «Протягом цілого 1906 р. йшла в краю завзята боротьба за виборчу реформу до австрійського парламенту, – відзначав автор спогадів, – Відбувалися масові віча, які прикували до себе увагу всього українського інтелігентійного загалу. Тодішні керманічі «Просвіти» – Ю. Романчук і др. К. Левицький, що стояли на чолі Товариства, мусіли віддатися виключно просвітній роботі, отже треба було їх звільнити з обов'язку займатися «Просвітою» та заступити новими людьми» [151, с. 37].

Значне зацікавлення викликає видання другої частини «Ювілейної книги Української Академічної гімназії у Львові», підготовленої до 100-річчя першого українського іспиту зрілості [260]. У спогадах О. Домбровського «З перспективи історизму» [64], М. Богатюка «Львів – вчора і сьогодні» [19], С. Процюка «Шляхи гартування і випробування» [170], Ю. Савчака «Наші професори» [185] та інших колишніх випускників гімназії, де працював Ю. Романчук, охарактеризовано особливості освітнього процесу, визначено взаємини закладу освіти із Крайовою шкільною радою, подано портрети професорів. Зокрема відзначено, що Ю. Романчук, як і інші професори відрізнялися від «простих смертних» не тільки педагогічною майстерністю, але й особливим зовнішнім виглядом (Додаток Б). Їх узагальнений образ склав випускник гімназії С. Шах: «Ходили всі наші професори повагою, штивно, немов патиковато, носили високо стоячі, тверді комірці, чорні мотильковаті кравати або широкі англійського фасону «гальстухи», прикрашені шпилькою з брильянтом або самоцвітним каменем, білі з твердо накрохмаленими передами сорочки, білі, тверді округлі манжети, що до рукавів сорочки не пришиті, а шпінками прикріплені були. На манжетах носили переважно перлові або срібні

шпінки, а, патріотично настроєні, ще й з цісарським двоголовим орлом. При тім носили високі чорні циліндри, які їх робили незвичайно високими, або сиваві півциліндри, або «мельоники» фірми Габіг, які ми «банячками» називали» [260, с.43].

Особливий інтерес становлять опубліковані документи. Праця Ю. Романчука як депутата Галицького сейму відтворена, здебільшого, на підставі звітів самого політика («Моїм виборцям з повітів Калуш-Войнилів, Долина, Рожнянів-Болехів, Бібрка-Ходорів. Sprawozdania z mojej posolskiej działalności w pp. 1901 – 1907») (Додаток В) [178]. Серед документів цієї групи заслуговують на увагу «Sprawozdanie komisji szkolnej o wnionsku posla Romanczuka w sprawie jezuka wykladowego w szkolach ludowych I srednich» (Звіт шкільної комісії стосовно внеску посла Романчука у справі мови викладання) [240, с. 2], а також «Stenograficzne sprawozdania Sejmu Krajowego krolestwa Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem» (Стенографічний звіт Крайового сейму Королівства Галіції та Лодомерії, а також з Великим князівством Краківським) [241, с. 2]. У стенограмах сеймових засідань зафіксовані промови Ю. Романчука, запити українських депутатів до органів влади, політичні декларації та пропонувані українцями законопроекти, що стосувалися здебільшого культурно-освітньої та соціально-економічної сфери

Інформативністю відзначаються звіти про діяльність «Просвіти», яку очолював Ю. Романчук, які розкривають особливості функціонування структурних підрозділів товариства: окремих відділів та комісій, видавничу діяльність, стан бібліотеки тощо. Провід товариства, звітуючи про свою роботу, вказував кількість книг, виданих товариством впродовж року, придбаних експонатів до музею та кошти, витрачені з тою чи іншою метою; публікував також чимало інших статистичних матеріалів, що дозволяють

прослідкувати за основними тенденціями розвитку «Просвіти» [207]. Дослідник Л. Шологон відзначає: «Статистичні матеріали, що розкривають основні аспекти діяльності товариства, відзначаються неабиякою інформаційною насиченістю, тому дозволяють прослідкувати за найважливішими тенденціями його розвитку. Публікація їх не лише окремими брошурами, але і як складової частини ілюстрованого календаря «Просвіти», на нашу думку, свідчила про спробу товариства зацікавити його роботою якомога більше українців Галичини» [256, с.32].

Значний пласт інформації про діяльність «Українського Педагогічного Товариства» (далі – УПТ), серед засновників якого був Ю. Романчук, вміщено в звітах про діяльність товариства, що виходили окремими брошурами починаючи з 1905 р. Із них дізнаємося про роботу комісії товариства, які відповідали за окремі ділянки його діяльності: адміністративно-економічну (займалася веденням документації та фінансовими справами УПТ), педагогічно-організаційну (контролювала роботу філій та гуртків згаданого учительського об'єднання, організовувала заходи для захисту фахових інтересів педагогів та належного розвитку українського середнього та початкового шкільництва краю), шкільну (до її обов'язків входило створення і організація мережі закладів освіти товариства у Львові та народних шкіл в краї, різноманітних курсів в інших містах і селах Галичини), видавничу (відповідала за редагування і вихід у світ періодичних видань УПТ, зокрема, часописів «Учитель», «Дзвінок», підручників, художніх творів, популярних книжечок для дітей молодшого шкільного віку) тощо .

Важлива складова джерельної бази дисертації – тогочасні періодичні видання. Серед них особливо значущими були часописи народовського, а згодом – націонал-демократичного спрямування – «Правда», «Батьківщина», «Діло», «Свобода», в яких Ю. Романчук публікував свої статті на важливі для

того часу суспільні теми. Ці видання вміщують також великий пласт інформації роботу українських депутатів в Галицькому сеймі і парламенті у Відні про виборчі кампанії в Галичині, звіти про засідання Ширшого Народного Комітету (далі – ШНК) і з'їзди Української національно-демократичної партії, перебіг віч; опубліковано велику кількість виступів та внесків Ю. Романчука, а також звернення й заклики до українців.

Крім загальнонаціональної, значну цінність становлять часописи учительських організацій краю – УПТ, «Взаємна поміч українських вчителів» (далі – ВПУВ), «Учительська громада». Чи не найбільше інформаційних матеріалів про свою роботу опублікувало УПТ. Звіти про засідання проводу товариства, проведення загальних зібрань, видавничу та просвітньо-виховну діяльність, роботу його осередків на місцях регулярно з'являлись в часописах «Шкільна часопись», «Учитель». Їхні автори зробили спробу за допомогою коротеньких заміток ознайомити українського читача із найважливішими напрямками роботи товариства, закликали всіх, небайдужих до розвитку національного шкільництва, вступати в його ряди [180, с. 33].

У міжвоєнний період ХХ ст. культурно-освітні аспекти діяльності українських національно-культурних товариств, розвиток шкільництва у Східній Галичині в історичній ретроспективі проаналізовані на сторінках польських педагогічних часописів, серед яких відзначимо: «Muzeum» (Музей), «Szkoła» (Школа), «Rocznik Pedagogiczny» (Педагогічний Щорічник), «Przegląd Pedagogiczny» (Педагогічний Перегляд), «Przegląd Literacki» (Перегляд літературний), «Wiadomości z Dziejów Wychowania s Szkolnictwa w Polsce» (Відомості зі Справ Виховання та Шкільництва), «Minerwa Polska» (Мінерва Польська) та інші.

Серед наукових досліджень, які побачили світ упродовж двох останніх століть, безпосередньо або ж опосередковано присвячених Ю. Романчуку,

виокремимо праці, які опубліковані: 1) у час його активної педагогічної та просвітницької діяльності; 2) у радянський період; 3) у роки незалежності України.

Першими, хто звернув увагу на педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність Ю. Романчука були його сучасники, які, крізь призму власного бачення та особисті позиції, здебільшого, на сторінках періодичної преси та в невеликих брошурах, із захопленням розповідали про його непересічний організаторський талан на посаді голови «Просвіти» та в інших педагогічних товариствах, допомогу у поширенні української книжки та пропагуванні вживання української мови у всіх сферах суспільно-політичного та культурно-освітнього життя.

Чи не єдиний виняток на цьому тлі – розвідки Івана Франка. Каменяр достатньо критично проаналізував заслуги Ю. Романчука у піднесенні національно-культурного рівня українців Східної Галичини, дорікав за допущені народовцями тактичні помилки під час польсько-українського протистояння у краї [230, с. 176]. У працях «Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [233, с. 92], «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», передумови до другого видання [234, с. 121], «Дещо про польсько-українські відносини», Відповідь п. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи українців» [231, с. 162]. І. Франко проаналізував видавничу та культурно-освітню діяльність Ю. Романчука. Значна кількість статей тоді ще невідомого широкому загалу І. Франка присвячувалася проблемам політики «нової ери», одним із ініціаторів якої виступив лідер народовців.

Однак, незважаючи на критику, І. Франко був змушений відвести Ю. Романчуку провідне місце в україномовному освітньо-педагогічному середовищі. Уперше, за словами автора, Ю. Романчук до громадської діяльності «приткнувся ще на початку 60-х років як університетський студент,

бувши анонімним співробітником «Слова». Ставши учителем, він завчасно посивів, і відколи я пізнав його, видавався все старшим над свої літа». Однак, на думку І. Франка, Ю. Романчук до 1870-х рр. не займав «видного місця серед руської суспільності, крім свого професорського становища при руській гімназії». Тільки 1877 р. він виступив уперше на літературному полі, опублікувавши між книжечками «Просвіти» популярну переробку повісті Держжковського «У пропасть дорога ховзька». У 1879 р. він видав дві частини «Руської читанки для нижчих класів середніх шкіл», які укладені, як на свій час, за словами І. Франка, досить старанно, з перевагою вибору галицьких письменників над українськими. Того ж року вийшла його «Руська читанка для четвертого класу шкіл народних». Це були, на думку І. Франка, літературні початки Ю. Романчука, який в пізніших десятиліттях відіграв визначну роль в політичному житті Галичини [235, с. 162].

Після обрання Ю. Романчука головою товариства «Просвіта», І. Франко не оминув увагою його заслуги в поширенні українського слова: «Заснування товариства «Просвіти» становило дуже важний і рішучий крок в духовому розвою нашої суспільності, звернувши перший раз увагу інтелігенції на конечну потребу народної просвіти. Тільки заснування і розвивання такого товариства могло оживити і утвердити народолюбний рух серед галицько-руської інтелігенції, надаючи йому широку реальну підставу» [236, с.2].

Франко також високо оцінив видання «Руської письменності» Ю. Романчука У рецензії на видання «Руська письменність. III. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. Видання товариства. Просвіта» (1906), Каменяр звернув увагу на те, що третій том «Руської письменності», яку видавав Ю. Романчук коштом товариства «Просвіта», мав відмінний характер від попередніх, що були присвячені українським письменникам і подавали повні збірки їх

українських писань у можливо незміннім тексті. Зокрема він ствердив, що перейшовши на галицький ґрунт, видавець «наткнувся на наш нещасний мовний дуалізм, так що вже з самого мовного погляду приходилося робити вибір у творах мало що не кожного автора» [233, с. 67].

Львівський дослідник В. Булачек, проаналізувавши відносини двох громадсько-політичних діячів відзначив, що «чи не головною в багатьох статтях Каменяра стала проблема перебігу й наслідків політики «нової ери», ролі Ю. Романчука в польсько-українському порозумінні [21, с. 17]. Аналізуючи видавничу діяльність Ю. Романчука, І. Франко зокрема, крім схвальних відгуків про видання «Руської письменності», а також виділив його працю над складанням шкільних підручників [235, с. 34].

Польські дослідники також не оминули увагою просвітню та педагогічну діяльність Ю. Романчука. Польський історик і педагог Г. Барич, назвав 1870 – 1900 рр. «періодом розквіту історіографії освіти і шкільництва у Польщі», де наголошував на ролі Галичини як головного дослідного центру [265, с. 95]. До такого висновку дослідника підштовхнула діяльність заснованої у 1876 р. при Академії мистецтв у Кракові Комісії для досліджень літератури й освіти у Польщі «Komisja dla Badań Literatury i Oświaty w Polsce» (Комісія з досліджень літератури та освіти в Польщі). У 1878 – 1929 рр. у видавництві комісії «Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce» (Архів історії літератури і освіти у Польщі) побачило світ чимало наукових досліджень з історії польської освіти та шкільництва [264, с. 57].

Однак аналіз джерел дозволяє констатувати, що більшість тогочасних праць, у яких фрагментарно згадується постать відомого українського політика, присвячені його громадсько-політичній діяльності, перебігу «нової ери» та іншим суспільно-політичним проблемам. У розвідках О. Бальцера [264, с. 53], Б. Вінярського [285, с. 104], Г. Гроссмана [271, с. 47], Е. Дубановича

[267, с. 121], В. Калінки [275, с. 59], Б. Лозінського [278, с.144], С. Шнюр-Петльовського [281, с. 256] та інших дослідників епізодично, в контексті суспільно-політичних та національно-культурних процесів Австрійської (згодом Австро-Угорської імперії), охарактеризовано діяльність Ю. Романчука у Галицькому сеймі, працю над виданнями руських підручників, заходи очолюваної ним «Просвіти» щодо підвищення рівня грамотності українського населення Східної Галичини.

Таким чином, науково-теоретичні підходи й ідейно-політичні стереотипи розвитку українського шкільництва у нових суспільно-політичних умовах, які домінували на різних етапах та певних напрямках і течіях української історіографії, зумовили загальну динаміку аналізу педагогічної та просвітницької дальності Ю. Романчука [199, с. 45].

У роки національно-визвольних змагань 1918 – 1923 рр., а також після сумнозвісного рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р., яке санкціонувало перехід Східної Галичини до складу Польської держави, Ю. Романчук відійшов від активної громадсько-політичної діяльності, а також припинив членство у педагогічних та освітніх українських товариствах. Зважаючи на цей факт, його ім'я дедалі рідше почало з'являтися у періодичній пресі та публіцистичних виданнях. Незначний виняток на цьому тлі – 1925 та 1926 роки: у 1925 – кандидатура Ю. Романчука розглядалася історико-філологічним відділом Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) щодо присудження наукового звання члена-кореспондента ВУАН [181, с. 34]. Наступного року українська національно-свідома громадськість святкувала 85-ти ліття видатного діяча.

Починаючи із 1923 р. польська влада всіляко гальмувала появу історико-педагогічних розвідок українських вчених, які б присвячувалися освітній діяльності українських національно-культурних товариств, членом яких,

зокрема, був Ю. Романчук. Цьому сприяла ліквідація українських кафедр у Львівському університеті (до 1918 р. функціонувало вісім українських кафедр). Окрім цього, лише професори, які довели відданість новій владі і присягли на вірність Другій Речі Посполитій могли здійснювати викладацьку діяльність. При вступі ж пріоритетність надавалась теж особам польської національності, зокрема ветеранам і тим, хто мав особливі заслуги у справі утвердження Польської держави.

Однак навіть у цей період побачили світ низка розвідок українських вчених, дотичних до предмета дослідження. Ополячення українського населення Східної Галичини та боротьбу відомих громадсько-політичних діячів із цією культурно-освітньою дискримінацією відображено у розвідці І. Федоровича «Українські школи у Галичині в світлі законів і практики» [229, с.35]. Автор проаналізував законопроекти центральної та місцевої влади Австро-угорської імперії та Польської держави, епізодично охарактеризував інтерпеляції очолюваного Ю. Романчуком «Руського клубу» присвячені захисту українського шкільництва від ополячення.

У 30-х рр. ХХ ст. посилюється антипольська зорієнтованість української історіографії, що присвячувалася проблемі розвитку українського шкільництва в історичній ретроспективі та відомим діячам «Просвіти», а також інших національно-культурних товариств. Такий стан зумовлений проведенням польською владою політики «пацифікації» 1930 р., посиленням націоналістичних тенденцій в середовищі української молоді, нищенням української школи, що проявлялося в ополяченні вчителів, заохоченні створення так званих утраквістичних двомовних шкіл тощо. Однак автори обмежувалися загальновідомими фактами, які подавали із значним відбитком суб'єктивізму [264, с. 94].

На відміну від українських вчених, педагогів та істориків їх польські «колеги» подавали у вигідному для себе світлі освітню політику Австро-Угорщини на етнічних українських землях. Більшість із них працювали на кафедрі історії освіти та шкільництва Львівського університету. Окреслена тематика домінувала у дослідженнях Я. Птасьніка, К. Гартліба, Б. Маньковського, К. Твардовського. [284, с. 16].

У 1919 – 1929 рр. у Львові працювала державна комісія для вивчення історії виховання і шкільництва у Польщі (Komisja dla Badań Historii Wychowania i Szkolnictwa), серед членів якої виділимо Є. Барвінського, Ф. Бостеля, Л. Фінкеля, С. Лемпицького, Ф. Майхровича, А. Ванчура [284, с. 76]. Згодом – у 1938 р. у Львівському університеті почала функціонувати кафедра педагогіки на чолі з Б. Суходольським. Також освітні процеси в Галичині відображені у низці розвідок членів кафедри педагогіки Краківського університету, яку очолював З. Мисляковський. Польський дослідник Д. Дринда відзначав, що «методологічна основа історико-педагогічних досліджень, що лежить в основі діяльності дослідників освіти і шкільництва Львова, на відміну від Кракова та Варшави, де домінували педагогічний та соціологічний підходи, відповідно, лежала не в історичній, а вужче – в історико-культурній площині. У Львівському університеті утвердилося бачення історії освіти і виховання як нової наукової дисципліни – субдисципліни історії» [266, с. 95].

Повоєнна радянська історіографія трактувала події культурно-освітнього життя на західноукраїнських землях виключно з класово-партійних позицій. На відміну від політичних процесів, де основний наголос ставили на викриття «антинародної» політики австрійської та польської влади, досліджувана проблема вивчалася не як окремих феномен, а крізь призму суспільно-політичних процесів. Новий владний режим намагався показати переваги

радянської школи над існуючою в австро-угорський та польський період польською школою, викрити утиски і дискримінації українців у мовно-культурній сфері, на конкретному історичному матеріалі проілюструвати закриття українських шкіл у Східній Галичині.

Радянська історіографія виходила з пануючої в той час тези про «ганебну історію зради буржуазними націоналістами свого народу, історію плазування і вислужування їх перед поневолювачами українських трудящих, історію перетворення їх в банду вбивць і шпигунів, що перебувають на службі міжнародного імперіалізму» [52, с. 171]. Після XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу (далі – КПРС) у радянській історіографії розширився тематичний спектр досліджень з історії Західної України. У всіх наукових працях цього періоду основна увага істориків зверталась на діяльність Комуністичної партії Західної України (далі – КПЗУ), інтенсивне дослідження якої розпочалось після її реабілітації у 1956 р. Основна концепція робіт радянських науковців зводилася до схеми: КПЗУ – бойовий загін КПРС-КПУ, політичний авангард трудящих краю, організатор згуртування українського народу у боротьбі за радянську владу і возз'єднання з радянською Україною, за перемогу соціалізму і комунізму. У такому контексті не знаходилося місця для об'єктивного аналізу діяльності національних організацій, українських політичних партій, яким відводилася другорядна, негативна роль. С. Кукула справедливо відзначила, що радянська наука всіляко намагалась очорнити Ю. Романчука, представляла його як ворога українського народу, трактувала як «буржуазного націоналіста» [87, с. 172]. Тому ім'я Ю. Романчука ми фактично не зустрічаємо в радянських як довідниково-енциклопедичних, так і різнопрофільних науково-аналітичних виданнях. З відомих причин вони носили конформістський, ідеологічно заангажований характер, тож

національно орієнтовані діячі культури та освіти, згадувалися на їхніх сторінках лише як представники націоналістичної буржуазії.

Післявоєнна польська історіографія зазнала меншого у порівнянні з радянською історіографією ідеологічного тиску, що відбилася на тематиці досліджуваних проблем. Антиукраїнська політика польської влади у сфері освіти, педагогічна діяльність відомих українських громадських діячів, боротьба народовців, передусім Ю. Романчука, за поступки у влади у культурно-освітній сфері, здебільшого замовчувалася або ж викривлювалася польськими дослідниками. У межах офіційних канонів польської історіографії, науковці подають дещо спрощене трактування становища українського шкільництва Східної Галичини. Однак переважали праці з історії комуністичного, робітничого та селянського рухів [268, с. 150], в яких трактування подій кінця XIX – початку XX ст. здебільшого, збігалася з ідеологією Компартії Польщі.

З-поміж істориків діаспори, вагомі заслуги у вивченні політичної та культурно-освітньої діяльності Ю. Романчука належать І. Сохоцькому, який у статті «Юліан Романчук» на основі матеріалів галицької преси спробував охарактеризувати основні віхи його політичної біографії [203]. Науковець відніс Ю. Романчука до «найвидатніших провідників галицької вітки українського народу» [203, с. 100]. Автор відзначив, що своє виразне національне виховання «придбав Романчук у своїм патріотичнім домі. Талановитий хлопчина переживав усіма фібрами своєї душі політичні події в Австрії, які вдома постійно обговорювалися. Від батька довідався про змагання й діяльність «Головної Руської Ради». Познайомився з творами Маркіяна Шашкевича та інших тодішніх українських письменників і придбав можливе на ті часи знання української історії» [203, с. 99].

У розвідці дослідник відзначив дві ділянки праці Ю. Романчука – педагогічну і освіту народних мас. Щодо першої сфери його діяльності, І. Сохоцький зауважив: «Як довголітній учитель першої, і довгі часи єдиної української середньої школи, він був не лише зразковим учителем класичних мов, але і прекрасним виховником повірених йому учнів. Зпід його руки вийшли цілі кадри національно свідомої, ідейної і характерної молоді. Був теж Романчук одним із найбільш діяльних і заслужених членів шкільної комісії, що під проводом директора академічної гімназії о. Василя Ільницького займалася укладанням і справлюванням шкільних підручників українською мовою» [203, с.101].

Проаналізувавши внесок відомого політика в освіту, І. Сохоцький зауважив: «Романчук був одним із головних основників «Просвіти» і з того приводу зладив відозву до українського громадянства. Ціле своє життя був тісно зв'язаний з цим товариством, довгі літа був членом його Головного Віділу, редагував його видання, писав для нього популярні книжечки, а в рр. 1896 – 1906 був його головою» [203, с. 102].

М. Стахів у «Нарисах з історії національно-суспільного руху в Галичині 1772 – 1830 рр. (з узглядненням Збаражчини)» [214, с. 78] виокремив Ю. Романчука серед голів «Просвіти». Інші діаспорні науковці – А. Качор [92, с. 22], Б. Кравців [105, с. 180], В. Лев [112, с. 161] проаналізувавши період становлення «Просвіти» також не оминули увагою заслуги Ю. Романчука у розбудові мережі українських народних шкіл, виданні українських підручників тощо.

Після відновлення української державності у 1991 р. в українській історичній науці наступив етап концептуального переосмислення історії України, перегляду старих та пошуку нових методологічних принципів

дослідження. Скасування цензури, доступ до всіх архівних зібрань відбилися як на тематиці, так і науковій глибині досліджень вітчизняних науковців.

Серед узагальнюючих праць, які фрагментарно знайомлять читача із педагогічною та культурно-освітньою діяльністю Ю. Романчука в контексті суспільно-політичних процесів, виділимо дослідження Я. Грицака «Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.» [52], С. Кульчицького «Україна між двома війнами (1921–1939 рр.)» [109], Л. Алексівець «Польща: шляхом відродження державної незалежності 1918–1926.» [1], М. Кугутяка «Галичина: сторінки історії. Нариси суспільно-політичного руху XIX ст. – 1939 р.» [108], І. Васюти «Політична історія Західної України (1918 – 1939)» [24].

Значно більше зацікавлення викликають наукові праці, які безпосередньо присвячені відомому політику та педагогу. Одним із перших об'єктивну оцінку громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності Ю. Романчука подав івано-франківський дослідник І. Дейчаківський [55]. Науковець зауважив, що «між людьми, що перейшли від теоретичного українства до постійної організаційної праці і закладали тверді підвалини під систематичну, зокрема і політичну роботу, головне місце займав Юліан Романчук. Ставши в 1868 році вчителем академічної гімназії, що саме в той час перетворилася на першу українську середню школу в Галичині, він з усім завзяттям віддається педагогічній праці. Він виховав цілу плеяду талановитої, національно свідомої молоді» [57, с. 23]. Автор відзначив, що «історичною заслугою Романчука було й те, що він порвав з «язичієм» і ввів до підручників народну мову, а згодом завдяки йому і Олександрові Барвінському введено до них і фонетичний правопис. Та молодий учитель не обмежувався тільки педагогічною працею. Особливу увагу звертав він на освіту народних мас [57, с. 38].

Розглянувши просвітню діяльність відомого політика, І. Дейчаківський зауважив, що «через свою величезну зайнятість політичними справами впродовж 1900 – 1906 рр. Романчукові, як голові товариства «Просвіта» дуже допомагає його заступник Кость Левицький. Але в 1906 р., в активній боротьбі за виборчу реформу, Романчук був змушений скласти із себе повноваження голови Товариства і повністю зосередитися на політичній діяльності» [57, с. 42].

У контексті досліджуваної теми заслуговують на увагу розвідки В. Качкана «Освітнянсько-просвітницька та культурологічна діяльність Юліана Романчука» [90], «Рвав кайдани з думки і волі» [91], О. Черемської «Між культурою і політикою» [243, с. 16-18]. До 165 роковин від дня народження Ю. Романчука львівський правник Б. Тищик підготував ґрунтовну розвідку про відомого галицького освітянина та політика. «Він був одним із тих політичних і громадських діячів, яких потребує епоха. Щирий український патріот, палкий оратор, відомий науковець, людина кришталевої чесності, вродженої інтелігентності, він усе своє тривале життя вірою та правдою служив рідному народові», – відзначав автор. Проаналізувавши працю Ю. Романчука на культурно-освітній ниві, дослідник зауважив: «За своєю професією він мав чудову нагоду виховувати молодь в національному дусі, в дусі любові до рідного народу – і робив це з усією віддачею та з великою часткою самопожертви. Він був одним з найдіяльніших членів крайової шкільної комісії з видання шкільних підручників українською мовою, яких до цього часу не було зовсім. Значною мірою його заслугою стало й те, що у цих підручниках рішуче порвано з «язичієм», і введено народну українську мову. Разом з А. Барвінським Ю. Романчук підготував і видав український фонетичний правопис» [222, с. 5].

Б. Тищик відзначив, що Ю. Романчук окрім педагогічної та видавничої діяльності, долучився до справи просвіти українців будучи одним із засновників товариства «Просвіта». У 1868 р. саме він склав спеціальну відозву з приводу створення «Просвіти», у якій окреслив мету та завдання організації [222, с. 6].

Через п'ять років (до 170-ти річчя від дня народження Ю. Романчука) М. Ілин підготував статтю «Юліан Романчук – політичний портрет» [85, с. 12]. Взявши за озброєння слова М. Крушельницького («писати історію політичної праці Ю. Романчука, – це, значить, писати історію західноукраїнської нації й території за останнього трохи не півстоліття під Австрією» [107, с. 22]), дослідник спробував проаналізувати його громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність. Автор констатував, що «внесок Ю. Романчука у процес становлення українського національного руху Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. важко переоцінити. Як у парламенті, так і у Галицькому сеймі він очолював невелику групу українських послів, невпинно ведучи боротьбу за національні права українців» [85, с. 23].

Львівські дослідники не були єдиними, хто охарактеризував культурно-освітні прояви діяльності Ю. Романчука. О. Пилипишин, вважаючи Ю. Романчука провідником галицьких українців, значну увагу присвятив у своїх дослідженнях його парламентській роботі та діяльності на чолі товариства «Просвіта» та інших культурно-освітніх товариств. «Формування Юліана Романчука як особистості відбувалося в складних тогочасних умовах, викликаних протистоянням між народовцями і москвофілами, – зазначав дослідник. – Усвідомлюючи перспективи розвитку українського народу, Ю. Романчук сприяв організаційному становленню культурно-просвітніх структур, виданню національної преси, утворенню народних шкіл, гімназій» [154, с. 22].

Окрему розвідку Ю. Романчуку присвятив І. Чорновол. У праці «Юліан Романчук – сеньйор української політики» дослідник зауважив, що «чимало рис Ю. Романчука мали символічний характер і надавали йому харизматичности». Науковець відзначив заслуги політика у розбудові мережі шкільних закладів, виокремив найбільш резонансні виступи у Галицькому крайовому сеймі, навів уривки із спогадів сучасників, які свідчили про непересічні організаторські здібності Ю. Романчука. Як приклад, І. Чорновол навів слова К. Левицького, який відзначав «Він зачав в галицькому соймі ставити внески на основування українських гімназій і учительських семінарій в ім'я засади: хто має свою школу, той має нарід!» [247, с. 33].

На сучасному етапі розвитку історичної науки значний внесок у заповнення білих плям біографії відомого діяча здійснив В. Булачек. У низці розвідок автор, крім громадсько-політичної, охарактеризував внесок Ю. Романчука у розбудову українських культурно-освітніх товариств. Зокрема у праці «Просвітня діяльність Юліана Романчука» охарактеризовано його перші кроки у просвітницькій праці. Проаналізувавши видавничу та клопітку організаційну працю «патріарха української політики» [21, с. 37], В. Булачек зауважив, що «крім парламентсько-політичної діяльності в законодавчих органах Галичини та Австро-Угорської імперії, значну увагу Ю. Романчук приділяв громадській роботі. Як один із провідних діячів народовецького табору, він підтримував тісні взаємини з українською інтелігенцією як у Галичині, так і в еміграції, виступив засновником низки національно-культурних організацій, зокрема «Просвіти»» [21, с. 17].

Інші дослідження, у яких епізодично охарактеризовано педагогічну і культурно-освітню працю Ю. Романчука, можна розділити на три тематичні блоки: 1) праці, присвячені політичній історії Західної України; 2) дослідження присвячені окремим національно-культурним товариствам, культурно-освітнім

процесам кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.; 3) історико-педагогічні студії, в яких розглядаються особливості розвитку шкільництва на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Принагідно відзначимо, що наукові роботи першої групи чисельно переважають над дослідженнями другої та третьої.

Вагомим внеском у дослідження національного руху українців другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. відзначаються праці сучасних дослідників: О. Аркуші [2-5], М. Мудрого [127-129], О. Середи [190], В. Расевича [174], І. Райківського [171-173], Б. Янишина [262], І. Чорновола [247-251], О. Сухого [120] та інших.

Зокрема у спільній праці О. Аркуші та М. Мудрого «Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд» [4] науковці з'ясували причини створення народовсько-старорусинського (москвофільського) союзу після виборів 1889 р. до Галицького сейму, місце Ю. Романчука в цій консолідаційній акції, а також його участь в проєкті національно-культурного «сконсолідування русинів». Досліджуючи історію парламентаризму в Галичині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. О. Аркуша довела, що Галицький крайовий сейм був головною ареною формування польсько-українських взаємин, формував основні вектори культурно-освітньої політики місцевої влади у краї [4, с. 22].

Низка досліджень українських науковців присвячена історії народовецької течії українського руху в Галичині. О. Середа і Б. Янишин охарактеризували ідейну атмосферу в українському галицькому русі у 1860-1880-х рр., відобразили участь Ю. Романчука в роботі політичного товариства Народна Рада. У творчому доробку І. Чорновола охарактеризовано роботу Ю. Романчука у Галицькому крайовому сеймі, його роль в українсько-польсько-австрійському порозумінні 1890 р. У дослідженнях В. Расевича

простежується діяльність УНДП, керівником органи якої протягом тривалого часу був Ю. Романчук, проаналізована ідеологія партії, її програмна мета та основні вектори парламентської діяльності.

Питання освітньої діяльності українських партій, зокрема й УНДП, на чолі якої стояв Ю. Романчук, охарактеризовано в однойменній розвідці Н. Білої та Л. Котової. Дослідниці відзначили, що «формування у селян національної свідомості передбачало й піднесення їх культурно-освітнього рівня, що знайшло місце в діяльності українських партій, які виступали організаторами селян» [17, с. 68]. Розглядаючи діяльність націонал-демократів, авторки фрагментарно охарактеризували просвітню працю Ю. Романчука, виділили його серед меценатів Українсько-руської бурси ім. Митрополита А. Шептицького, висвітлили проблему заснування українського університету у Львові, діяльність УРП у віденському парламенті на чолі з Ю. Романчуком, проаналізували його окремі виступи в Державній Раді [17].

Значно менше досліджень українських науковців присвячено культурно-освітнім процесам у Східній Галичині у роки Австро-Угорської імперії. Значна кількість цих робіт стосуються найвпливовішого національно-культурного товариства «Просвіта». Н. Винник відзначала, що Українські громадські об'єднання Галичини – «Просвіта», «Руське (Українське) педагогічне товариство», жіночі, вчительські, студентські, молодіжні та інші організації – наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. виступили самостійними вагомими чинниками суспільного життя краю» [27, с.19]. «З розвитком партійно-політичної системи національні асоціації, з одного боку, почали дедалі активніше втягуватися у сферу впливів різних політичних партій, – констатувала дослідниця, – З другого, – останні виступали безпосередніми ініціаторами та організаторами окремих громадських інституцій з метою поширити свої впливи серед загалу. Все це відповідним чином позначалося на

розгортанні національного руху галицького українства у зазначений період» [27, с.19]. Про педагогічну та культурно-освітню діяльність Ю. Романчука згадують В. Пашук [146-148], Г. Білавич [18], Б.Савчук [186] та інші.

Зокрема В. Пашук проаналізував зміст першої відозви «Дорогі родимці!» [65] товариства «Просвіта», одним із авторів якої був Ю. Романчук. Дослідник зауважив, що «всі складові частини документа мали логічно пов'язані між собою завдання. Спочатку читач Відозви мав зрозуміти, що заснування нового просвітницького Товариства було єдино правильною спасенною благородною місією частини неогоїстичної молоді, яка взяла на себе важку й вкрай необхідну справу – просвіту народу, що мала вестися за допомогою друкованої продукції, написаної народною мовою й етимологічним правописом. Що це заслуговує на увагу й підтримку, оскільки не конфронтує із жодним громадсько-політичним угрупованням, бо має цілком логічні засади щодо мови та правопису. Що у своїй роботі хоче опиратися на підтримку широкого загалу й звертається до авторів, інтелігенції, без політичних вимог, особливо до священництва особистою працею і з метою матеріально підтримати «Просвіту»» [146, с.131].

Серед історико-педагогічних студій, в яких фрагментарно охарактеризовано педагогічну діяльність Ю. Романчука, виділимо дослідження Б. Ступарика [219], яке присвячене історії розвитку шкільництва в Галичині. Його починання згодом було підтримане Г. Бідером [16], Т. Плющем [157], Н. Кошелевою [103], П. Хмельовським [238], В. Спинською [205], О. Карамановим [88], О. Баєм [7], Р. Воляннюком [34], І. Гаврищакком [35] та іншими науковцями. Проте, незважаючи на заслуги відомого просвітника у вихованні та освіті молоді, розбудові мережі україномовних закладів середньої освіти освіти, відстоюванні національних інтересів у Галицькому сеймі та

Державній Раді Австро-Угорщини, в окреслених розвідках відомостей, які відображали б ці процеси, надзвичайно мало.

Подібна ситуація склалася у сучасній польській історіографії. Педагогічна і культурно-освітня діяльність Ю. Романчука привертала увагу польських науковців як складова частина польсько-українських відносин у Галичині. У роботах Я. Грухали [272], А. Гізи [269], В. Лазуги [276], [277], Серчика [282] та інших охарактеризовано ставлення австрійського уряду й польських політичних угруповань до українського питання в Галичині на початку ХІХ ст. Ч. Партач [280] досліджував польсько-українські відносини в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема, показав їх роль у боротьбі за український університет. Робота С. Гродзіського [270] допомогла з'ясувати правові аспекти діяльності Галицького сейму.

Таким чином, проведений історіографічний огляд виявив двояку тенденцію. З одного боку, на відміну від інших відомих громадсько-політичних та культурно-освітніх діячів другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. Ю. Романчуку присвячено чимало досліджень українських та зарубіжних вчених. З іншого боку, переважна більшість із них стосуються громадсько-політичної роботи відомого просвітника. Серед першопрохідців, які намагалися заповнити білі плями педагогічної, просвітянської, видавничої праці Ю. Романчука – його сучасники, які, подекуди, не змогли уникнути суб'єктивності. Натомість польські дослідники, як і радянські науковці, намагалися замовчувати або ж подавати у негативному світлі національно-культурний рух українців, одним із продовжувачів якого виступив Ю. Романчук.

Розглядаючи педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність Ю. Романчука важливо акцентувати увагу перш за все на теоретико-методологічних засадах дослідження. У широкому контексті методологія –

сукупність загальних, світоглядних принципів, вчення про методи пізнання, що обґрунтовує вихідні принципи й способи їхнього конкретного використання в пізнавальній і практичній діяльності. У вузькому розумінні – учення про методи наукового дослідження [50, с. 112].

Однак серед сучасних українських науковців немає однозначного визначення поняття сутності методології. Зокрема, у довідкових виданнях методологія розглядається, як: «вчення про методи пізнання й перетворення світу» або ж «сукупність прийомів дослідження, які застосовуються у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкту пізнання» [54, с. 37]. Автори Тлумачного словника української мови методологію вважали «філософською, теоретичною основою вчення» [223, с. 33].

Дотичним до поняття «методологія» є термін «методологія наукового пізнання» – «сукупність теоретичних положень про принципи побудови, форми і засоби науково-пізнавальної діяльності» [97, с. 32]. Існують також інші визначення, які однак не відзначаються багатоаспектністю. Окремі науковці вважали наукове пізнання «системою найбільш загальних принципів, положень і методів, що становить основу для певної науки» [216, с. 144], «як вчення про правила мислення при створенні теорії науки» [252, с. 46].

Методологія педагогіки авторами визначається теж по-різному. За визначенням вчених, методологія педагогіки «є системою знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи набуття знань, які відображають педагогічну дійсність, а також системою діяльності з одержання таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи» [67, с. 267]. С. Гончаренко розглядає її як сукупність теоретичних положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності. На думку автора, на сьогодні вказані підходи відображають гуманістично орієнтовану концепцію освіти [50, с. 17].

В. Загвязинський констатував, що методологія педагогіки – це вчення про вихідні (ключові) положення, структуру, функції та методи науково-педагогічного дослідження [71, с. 59]. П. Сікорський психолого-педагогічну методологію визначає вченням «про вихідні положення і способи наукового пізнання закономірностей розвитку психолого-педагогічної науки, складних явищ педагогічної діяльності, закономірностей розвитку дитини, апріорно-апостеріорних підходів у проведенні науково-дослідних робіт і розвитку конкретних освітніх проблем» [191, с. 20]. Я. Скалкова аналізує методологію педагогіки через систему знань про основи та структуру педагогічної теорії, підходи до висвітлення педагогічних явищ і процесів, способи отримання знань, які правдиво відображають мінливу педагогічну дійсність в умовах суспільства, що постійно розвивається [192, с. 145].

Інші дослідники, зокрема О. Сухомлинська, вважають, що «методологія педагогічної науки – це знання про аксеологічну ієрархію мети, завдань і змісту навчання й виховання, їх організації, форм, засобів і методів, що реалізуються в контексті соціальних, політичних (ідеологічних), культурних доміант, менталітету й традицій українського народу, включаючи й природне середовище» [173, с. 43]. Узагальнивши теоретичні напрацювання українських педагогів, констатуємо, що методологія педагогіки – вчення про педагогічне знання, про процес його добування, способи пояснення (створення концепції) і практичного застосування. Російські дослідники Новікови методологію визначають як вчення про організацію діяльності [131, с. 2].

У понятійному апараті наукової роботи одним із основних термінів є явище «педагогічної діяльності». Під нею слід розуміти окремий вид діяльності в соціумі, за допомогою якої відбувається передача від старших до молодших поколінь акумульованих здобутків культури та передусім – досвіду. Крім цього вона забезпечує умови для їх особистісного розвитку і підготовки

до виконання певних соціальних ролей у суспільстві. Педагогічну діяльність реалізують в спеціально створених суспільством освітніх установах: закладах дошкільної освіти, школах, гімназіях, закладах вищої освіти. У цілісному педагогічному процесі її основними видами є навчання та виховна робота [83, с. 22].

Що стосується специфіки педагогічної діяльності, то вона за своєю природою має гуманістичний характер. Коли йдеться про цілісний педагогічний процес варто розуміти, що в ньому педагог вирішує щонайменше два завдання – адаптації і гуманізації. Своєю чергою, перша функція пов'язана з підготовкою учня до певної соціальної ситуації та конкретних запитів суспільства, натомість другу розглядають як умову розвитку його творчої особистості та індивідуальності. Водночас відзначимо, що в період бездержавності, педагог виконував ще одну важливу функцію – збереження національної свідомості серед української молоді. «Роль освіти у формуванні історичної свідомості молоді – унікальна, – відзначають сучасні науковці, – і як би могутньо і різнобічно не впливали на цей процес і спосіб життя, й культурно-історична традиція, саме педагогічна освіта надає йому системності, цілеспрямованості, а, головне, забезпечує йому наукову обумовленість і обґрунтованість. Освіта – це озброєння особистості науковими знаннями, формування наукової картини світу, наукового світогляду, фундаментальних цінностей і орієнтацій. Освіта – це виховання особистості, становлення її внутрішнього духовного світу, людського ставлення до дійсності, відродження історичної пам'яті, це утвердження пріоритету особистості, демократичних свобод, прогресивних орієнтацій» [69, с. 264].

Учитель чи вихователь передусім є суб'єктом педагогічної діяльності, який як інструмент впливу використовує свою особистість, знання, уміння, почуття та волю. Свою специфіку має також об'єкт (предмет) педагогічної

праці, адже у діяльності педагога учень виступає не тільки її об'єктом, а й суб'єктом. Це слід пояснювати тим, що педагогічний процес можна вважати продуктивним лише за умови сукупності елементів самовиховання і самонавчання учня, ба більше – він змінює не лише учня, але й педагога, розвиваючи в ньому одні якості особистості і викорінюючи інші.

Педагогічна праця з початку і до кінця є процесом взаємодії людей. А тому відбувається посилення ролі особистісних взаємин у самому процесі педагогічної праці, а також підсилюється значення моральних аспектів. Свою специфіку має результат педагогічної діяльності – людина. Вона оволоділа окремою часткою суспільної культури, а тому здатна до самостійного розвитку і виконання окремих ролей у суспільстві [86, с. 122].

«Поняття «педагогічна діяльність» допомагає в створенні більш глибокого й предметного погляду на всі аспекти історичного руху українського суспільства» – констатував В. Жадько. За його словами на її основі будуються досягнення економіки, техніки, технології, науки, права, мистецтва, релігії, з одного боку як онтологічно дані елементи, успадковані «сталою» культурою, що виконують окремі соціально-педагогічні функції, відіграючи роль чинників соціалізації молодої особистості. З другого боку, як форми культурного мистецтва, що постійно відновлюються, вони є продуктами загальноісторичного процесу «виробництва людини» [69, с. 264].

Просвітницька і педагогічна діяльність Ю. Романчука мала місце у час пробудження національної свідомості українців. З'ясовуючи суть та періодизацію національного відродження в наукових публікаціях зустрічаємо протилежні погляди дослідників. Одні з них вказують на процес формування та активізацію національного руху в середовищі інтелігенції та поширення її в масах, що носив однобічний характер [115, с. 155]; інших – дослідники розглядають національне відродження як достатньо складний і тривалий

процес із різними стадіями розвитку, хронологічні межі яких неоднакові. Також науковці звужують зміст поняття «національне відродження» [172, с. 34], обмежуючи його лише культурною фазою. Вони ототожнюють його з відродженням народних традицій і звичаїв, розширенням сфери вживання української мови, створенням національної школи тощо. Таке тлумачення проблеми звісно, є у певному розумінні дещо спрощеним, оскільки говорячи про національне відродження розуміємо передусім політико-культурний процес, що має на меті здобуття національної незалежності та створення національної держави [71, с. 34].

Професор Празького університету, історик і політолог М. Грох розглядаючи історію окремо взятого національного руху розглядає його три основні етапи. Для першого (академічного) етапу національного відродження характерна увага дослідників-етнографів, мовознавців, фольклористів до конкретної етнічно-національної спільноти. На цьому етапі дослідники акумулюють відомості про матеріальну і духовну культуру окремого народу, а також збирають народні пісні та легенди, досліджують прислів'я, вивчають релігійні вірування, звичаї й обряди народу, складають словники. Слід зазначити, що усе це робиться мовою іншого народу [115, с. 45].

Другий етап національного відродження (культурна фаза) відмінний тим, що мова, яка на першому етапі є тільки предметом вивчення, стає літературною мовою. Саме цією письменники творять національну літературу, якою перекладають твори з інших мов. Народна мова як обов'язкова, поступово запроваджується у народних школах, пізніше – до навчальних закладів вищої освіти. Національна мова застосовується в наукових дослідженнях, використовується у політиці, громадському житті, побуті [115, с. 57].

Що стосується третього етапу (політичного), то на ньому відбувається поступове формування національної свідомості та проходить усвідомлення народом своєї окремішності. Таке сприйняття оточуючого світу інтелігенція доводить до народних мас за допомогою школи, літератури і преси. Такий етап певною мірою доцільно розглядати як період патріотичного відродження у якому народ долучається до національного руху. На цьому етапі національного відродження проходить організаційна побудова політичних партій і рухів, які стоять на чолі національно-визвольних змагань народів [115, с. 63].

Американський дослідник з українським корінням Р. Шпорлюк здійснив спробу застосувати схему М. Гроха до розвитку українського відродження кінця XVIII – початку XX ст. Він простежив генезу та періодизував національно-культурне відродження в Україні. Р. Шпорлюк виокремив три фази – наукову, культурну і політичну. Як стверджував інший український діаспорний науковець – І. Лисяка-Рудницький, в першому періоді у Галичині існувала гегемонія греко-католицького духовенства, як виразника національних інтересів українців (1780 – 1840 рр.). Для другого етапу такого відродження характерне типове галицьке народництво, репрезентоване діяльністю «Руської трійці» та виходом у світ альманаху «Русалка Дністровая» (1837 р.). Зрештою, для третього періоду національно-культурного відродження у Галичині типове започаткування національно-визвольних змагань напередодні та під час Першої світової війни [119, с. 34].

Діяльність Ю. Романчука як педагога та просвітника припала на період конфронтації – москвофілів та народовців, двох ідеологічних течій у Східній Галичині. Ю. Романчук належав до народовців. Як культурницький, а згодом ліберально-політичний національний рух, народовці від початку свого існування обстоювали необхідність розвитку української культури та мови, а

також пропагували ідею єдності всіх українців, які проживали у Російській та Австро-Угорській імперіях. В своїй основі народовська течія мала ідею визнання національної окремішності розділеного між двома державами українського народу. Крім цього, народовці також вірили в те, що український народ, як і російський і польський народи, є самостійним слов'янським народом. Такі ідеологічні засади знайшли своє відображення у програмній брошурі народовців, що носила назву «Письмо народовців руських...», (Відень, 1867 р.). Народовська українофільська ідеологія своїми засадничими принципами проголошувала: 1) визнання ідейного впливу Т. Шевченка; 2) ідею єдності українського народу та українських земель, єдиної Русі-України; 3) чітке відмежування від протилежних таборів – польського та російського; 4) єдність інтелігенції з народом. В основу ідеології народовці ставили національно-культурні інтереси українців Галичини. При цьому вони вважали ідею національної єдності найважливішою умовою успішного відстоювання політичних прав українського народу. Головним завданням у баченні народовців був розвиток національної української культури, що мало б сприяти наближенню національного визволення і утворення української держави. Політична організація народовців – Народна Рада, засновником якої був Ю. Романчук, у грудні 1892 року проголосила кінцевою метою своєї діяльності об'єднання українців Галичини і Наддніпрянщини в самостійну Українську державу [125, с. 44].

Перебуваючи на чолі національно-культурного руху українців, Ю. Романчук захищав інтереси населення певного регіону – Східної Галичини. До Східної Галичини, яка перебувала у складі Австрійської імперії протягом 1772 – 1918 рр. належали Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області (без північних районів).

Серед сучасних педагогів та істориків все більшої популярності набуває регіоналізм. На думку Я. Верменич, виокремлення історичної регіоналістики в самостійний науковий напрям дозволить, по-перше, організаційно об'єднати досі розрізнені зусилля представників різних наук; по-друге, створення умов для зосередження зусиль на найбільш перспективних напрямках; по-третє, відкриває можливість піднятися у дослідженнях регіональної специфіки від конкретно-емпіричного аналізу до теоретичних узагальнень [25, с. 65].

Основним критерієм регіоналізму український науковець І. Курас вважав природний органічний устрій територіальної організації соціальних, політичних, економічних і культурних аспектів життєдіяльності людських спільнот, який проявлявся у таких категоріях: соціальна згуртованість етнічних, расових, конфесійних і мовних груп, які мешкають спільно; економічне взаємодоповнення тих господарських і промислових одиниць, що працюють в межах окремо взятої території; сумісність суспільних цінностей, пов'язаних з культурою, релігією, а також історичними традиціями; політична солідарність [110, с. 70]. Як стверджував І. Студенніков, на сучасному етапі регіоналістика «виходить на якісно вищий етап свого розвитку» у» [217, с. 69].

Однак, незважаючи на оптимістичні прогнози, однозначного визначення терміну «регіон» історичною, економічною, політичною наукою на сьогодні не знайдено. У вузькому значенні, одні дослідники визначають регіон як господарсько-економічну спільність, інші – як географічно-адміністративну одиницю, треті як культурно-історичну територію тощо. Не заглиблюючись у теоретичну царину регіоналізму, зауважимо, що у руслі досліджуваної теми важливо виділити три складові, які дають змогу виокремити поняття «регіон» від «оточення» та «політичного простору»: когнітивна – населення регіону повинно усвідомлювати існування регіону та його географічні межі; емоційна – спосіб сприйняття регіону і ступінь, в якому регіон уможливорює підґрунтя

регіональної ідентичності й солідарності в конкуренції з іншими формами ідентифікації (національна, класова тощо); інструментальна – можливість використання регіону як основи для політичної мобілізації задля досягнення соціокультурних, економічних та політичних цілей.

І. Старовойтенко відзначала: «На межі ХХ і ХХІ ст. історична наука прийшла до висновку, що основним персонажем подій і процесів минулого в усі періоди історії була особа, наділена непересічними організаторськими або інтелектуальними здібностями, громадською ініціативою або активною позицією, обдарованістю, хистом або талантом бути політиком, письменником, митцем» [209, с. 8]. Така самореалізація осіб з переліченими даними вписувала їх в контекст доби і на сторінки історичного літопису. Як правило, вони ставали історичними через відомі заслуги, досягнення, або неперевершені результати [204, с. 245]. Зважаючи на цей чинник, у педагогічних дослідженнях впевнено торує шлях просопографія [124, с. 277]. Ю. Романчук – непересічна особистість в українській історії. Незважаючи на методологічні прогалини, а також плюралістичність думок щодо просопографії, дослідники сходяться на думці, що просопографічний опис особистості включає сім складових: 1) відтворення шляхів формування особистості в родинному й приятельському середовищах, знаменних подій, які ставали визначальними у виборі професії або світоглядних засад, сфер діяльності та місць перебування особи; 2) особистісні характеристики, спонукальні мотиви творчих злетів та невдач, поведінка у різноманітних життєвих обставинах, її взаємостосунки з оточеннями; 3) особливості манер; 4) внутрішній світ особи: переживання нею особистих і громадських подій, ставлення до них через рефлексії, відображені у певних джерелах; 5) деталі приватного життя, їх вплив на основну діяльність; 6) родинний статус,

взаємостосунки між членами родини, ступінь впливу на особистість близьких людей або приятелів; 7) шляхи самореалізації особистості [209, с 12].

В. Щербак, досліджуючи соціальне становище козацтва, мету і призначення методу просопографії бачив у тому, щоб за його допомогою висвітлити біографії найтипівіших представників обраної ним групи за такими напрямками: 1) походження, 2) майнове становище, 3) заняття, 4) стиль поведінки [258].

Відомий український історик Я. Дашкевич наголошує на відмінностях, що існують між просопографічними та біографічними дослідженнями [55, с. 42], зауважуючи, що просопографія розгортає, поглиблює біографічний матеріал шляхом врахування людського й особистісного в історії. Але найважливішою і найціннішою ознакою просопографічних даних на думку вченого є правдивість і об'єктивність інформації, відтворення відомої особи у сукупності позитивних і негативних сторін життєпису. Зважаючи на таке призначення просопографії, Я.Дашкевич вважає її апогеєм біографістики, «бо вона відтворює «живі» образи історії на матеріалах конкретних джерел» [55, с. 44].

Детальне вивчення історіографічного доробку попередників, узагальнення теоретичних та практичних результатів діяльності науковців, дозволяє сформулювати власну концепцію праці (систему поглядів, опису предмета або явища, стосовно його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей) [40, с. 110]. Концепція дозволяє чітко відповісти на запитання про прогнозовану провідну наукову ідею, сутність явища (об'єкт, предмет дослідження), а також суперечності, що виникають у процесі наукової роботи [153, с. 76]. Концепція має надзвичайне значення, оскільки є єдиним, визначальним задумом, головною ідеєю наукової праці [13, с. 46].

Формування концепції – перший крок на шляху до отримання об'єктивного та очікуваного результату [130, с. 174] . Також важливо побудувати працю на сучасному методологічному інструментарії [188, с. 65]. Як вище згадувалось, в педагогіці методологія означає комплекс теоретичних положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності. Науковці виокремлюють чотири рівні структури методологічного знання: філософський, загальнонауковий, конкретно науковий і технологічний. Оскільки дослідження культурно-освітньої та просвітницької діяльності Ю. Романчука належить до міждисциплінарних робіт, під час написання дисертації було використано загальнонаукову методологію, до якої належать методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, моделювання, абстрагування та конкретизації, порівняння та класифікації та інші.

Завдяки методу теоретичного аналізу, який полягає «в розчленуванні цілого (об'єкта чи явища) на складові, більш прості частини, виділення окремих сторін, властивостей, зв'язків»; дисертаційне дослідження було розділене на низку підрозділів. Зокрема у структурі роботи виділено період формування світогляду Ю. Романчука; педагогічну працю у німецькій та Академічній гімназіях Львова; просвітницьку і видавничу працю у національно-культурних українських організаціях. Окремим фрагментом біографії відомого діяча виступає його боротьба за українізацію системи освіти у Східній Галичині та відкриття україномовних шкіл та гімназій. С. Гончаренко зауважив, що сильною стороною цього методу є «застосування діалектичної логіки при якісному аналізі фактів, що вивчаються, можливість охопити одночасно велику кількість даних і проникнути в їх суть, здійснити мислену реконструкцію того, що вивчається, і розпізнати, вичленити сторони, ознаки, властивості, закономірності розвитку» щодо предмету наукового дослідження [50, с. 134].

У сучасних історико-педагогічних роботах, до яких належить дослідження культурно-освітньої та просвітницької діяльності Ю. Романчука, активно використовуються метод індукції та дедукції. Індуктивна логіка пізнання спрямована від емпіричного рівня до теоретичного (від конкретного до загального) [126, с. 134]. Дедуктивний шлях пізнання передбачає отримання твердження за рахунок аналізу декількох інших тверджень на засадах законів і правил логіки.

З метою отримання правильного висновку за аналогією використовується метод моделювання, за допомогою якого «вивчаються ті процеси і явища, що не піддаються безпосередньому вивченню» [252, с.113]. В основі методу – модель (представлена думка чи матеріально реалізована система, яка, відображаючи чи відтворюючи відповідний об'єкт, здатна змінити його в процесі вивчення і, таким чином, дати нову інформацію про цей об'єкт [257, с. 43]. Метод моделювання полегшує процедуру конструювання, що значною мірою зумовлює доцільність його використання в процесі наукового пізнання [192, с. 76]. Зважаючи на відсутність джерельних матеріалів, які б комплексно відображали педагогічну діяльність Ю. Романчука у 1863 – 1900 рр., цей метод відіграє особливо важливе значення [50, с. 34].

З методом аналізу та синтезу тісно пов'язаний метод абстрагування. Під абстрагуванням вчені розуміють процес мисленнєвого від'єднання якої-небудь властивості чи ознаки предмета від предмета або від інших його ознак і властивостей [239, с.78]. Сутність поняття «абстрагування» полягає у виокремленні певної ознаки предмета з метою глибокого його вивчення. Специфіка конкретизації полягає в поглибленому вивченні конкретної сторони об'єкта, що «дає змогу точніше охарактеризувати об'єкт, врахувати структурні та функціональні зв'язки його компонентів» [50, с.48].

У дисертаційній роботі широко використовується метод порівняння, за яким відбувається зіставлення досліджуваних предметів та встановлення їх подібності або відмінності, як здійснення зіставного аналізу результатів діяльності з цілями, що висувалися на початку роботи. Метод порівняння допомагає побачити розвиток процесу (позитивний чи негативний), тобто його динаміку. Розглядаючи педагогічну працю Ю. Романчука у дослідженні порівнюються: кількість українських та польських шкіл у краї; фінансове забезпечення Академічної гімназії та польськомовних, німецькомовних закладів середньої освіти у краї; рівень викладання окремих предметів у період педагогічної праці Ю. Романчука тощо.

На відміну від порівняння, класифікація як різновид розумової процедури передбачає розподіл фактів, даних за відповідною ознакою (критерієм), характерним для групи [149, с. 36]. Цей метод використовувався у науковому дослідженні для вибору єдиних ознак, за якими воно відбувалося та забезпечувало його продуктивність. Зазначимо, що «класифікація відкриває шлях для подальшого наукового пізнання» [50, с. 65]. За даними методами упорядковувалися та класифікувалися дефініції самостійної роботи, види понять предметного поля дослідження на основі визначення їх однорідності та відмінності та прогнозування напрямів їх модернізації.

Історико-компаративний (порівняльно-зіставний) метод М. Богуславський відносить до одного з трьох провідних загальних методів дослідження. Науковець говорить, що «при його застосуванні раніше наведені етапи порівнюються й зіставляються між собою. Встановлюється регрес і прогрес різних явищ минулого і на цій основі формулюються відповідні висновки та оцінки» [20, с. 39]. Тому саме в процесі порівняння виявляється можливість для пояснення досліджуваних фактів, розкриття сутності предметних явищ [96, с. 133].

Інший метод, який оптимізує процес дослідження нашої наукової проблеми – історико-генезисний. Його сутність полягає в послідовному розкритті властивостей, функцій та змін досліджуваної реальності у процесі її історичного поступу. Зазначений метод дозволяє висвітлити причинно-наслідкові зв'язки та закономірності історичного розвитку, а історичні події та особистості схарактеризувати з позицій індивідуальності та образності [221, с. 43].

О. Сухомлинська виділяє історико-генетичний аналіз, адже виявити всю значущість та сенс природи явища може тільки історичний аспект, генеза розглядуваних феноменів [221, с. 44]. Вказаний метод допоміг відслідкувати історіографічний аспект перетворення організаційно-педагогічних засад та розвиток головних ідей у процесі становлення шкільництва в досліджуваному періоді.

Для розуміння генези історико-педагогічного знання адекватним став для нас парадигмальний метод, що передбачає історіографічне висвітлення «логіки розвитку історико-педагогічної проблематики, процес взаємодії різних парадигм та механізм зміни домінуючої парадигми в конкретних історичних умовах» [54, с. 55].

Хронологічні межі нашої роботи охоплюють період педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Ю. Романчука, що породжує проблему періодизації. Завдяки історико-діахронному методу, як і методу теоретичного аналізу, дослідження структуровано на окремі підрозділи. А. Санцевич зазначає, що шляхом діахронного аналізу виділяються якісні зміни у процесі розвитку наукового явища, розкривається його форма та зміст на певних історичних етапах [187, с. 64].

Таким чином, вивчення педагогічної та культурно-освітньої діяльності Ю. Романчука вимагає застосування різноманітних дослідницьких методів

вибір яких зумовлений специфікою предмета дослідження, а також його завданнями. Проаналізована методологія заклала підґрунтя для відтворення автором особливостей формування світогляду відомого педагога, просвітника та громадсько-політичного діяча, дозволила відтворити його працю у гімназіях Львова, діяльність в педагогічних товариствах Галичини, відобразити його видавничу діяльність, проілюструвати боротьбу за українську школу у стінах Галицького сейму та віденського парламенту.

1.2. Формування світогляду та становлення Ю. Романчука як педагога на тлі суспільного розвитку Східної Галичини другої половини XIX ст.

Ю. Романчук належить до найвидатніших представників українського інтелігенства XIX – початку XX ст. «Дев'ятдесят літ його життя – це ціла епоха в житті нашого народу. У тім часі пережив він «весну народів 1848 року та зв'язані з нею великі надії, розчарування й упадок політичної думки 1860–1880-х років, відродження її та щораз бистріший розвиток на всіх ділянках національного життя, що довів до створення на галицькій землі незалежної української держави в 1918 році. В праці над розвитком народу стояв Романчук завжди в перших рядах» [203, с. 44].

Хронологічні рамки дослідження зумовлені роками життя, педагогічної, просвітницької, видавничої, редакторської, суспільно-політичної та громадської діяльності Ю. Романчука. Досліджуючи конкретну педагогічну персоналію в історичній ретроспективі ми прослідковуємо певну динаміку її розвитку, що дозволить виявити роль і внесок цієї особи у сферу освіти, а також визначити ті ключові аспекти творчої спадщини педагога, які дійсно мали вплив на розвиток освіти і виникнення інноваційних явищ (Додаток Г).

Аналіз праць, присвячених життєвому та творчому шляху Ю. Романчука, а також політичних та культурно-освітніх процесів досліджуваного періоду дав можливість виокремити основні віхи життєвого шляху педагога та просвітника:

I етап – формування особистості Ю. Романчука та становлення як педагога та просвітника (1842 – 1868), пов'язаний з зростанням у сім'ї народного вчителя, навчанням у початковій школі, гімназії, університеті, захопленням українською та світовою літературою та філософією, знайомством з прогресивною інтелігенцією краю, роботою в німецькій гімназії, здобуттям звання професора та переходом до Академічної гімназії.

II етап – різноаспектна культурно-просвітницька діяльність (1868 – 1925). Необхідно зауважити, що на цьому етапі Ю. Романчук не припиняє свою викладацьку практику у гімназії, однак коло його пріоритетів розширюється іншими видами діяльності, а саме: заснуванням та членством у культурно-освітніх організаціях, укладанням підручників, видавничою та публіцистичною справою, суспільно-політичною працею. Оскільки усе це відбувається паралельно, є неможливим виділити різнопланові види діяльності за окремими періодами.

Для створення цілісного образу необхідно визначити основні чинники формування та становлення Ю. Романчука як педагога, просвітника та громадського діяча, який зробив вагомий внесок в розвиток шкільництва Східної Галичини.

Ю. Романчук народився 24 лютого 1842 р. в с. Крилосі, біля Галича, де його батько Семен, син міщанина в Збаражі, був народним вчителем. Його мати (Марія) була донькою пароха в с. Деренівці (біля Янова) Тереховлянського повіту «з патріотичної і широко знаної в краю родини Глинських»[143, арк. 1]. У 1847 р. батько переїхав в с. Дуліби (біля Стрия), де

магістрат цього міста відкрив парохіяльну (3-класову) школу. Закінчивши її, Ю. Романчук пішов навчатись до 4 класу окружної головної 4-класової школи в Стрию, де також існувала нижча реальна (2-класова) школа. Ю. Романчук згадував, що це була «мабуть єдина така школа в Львівській дієцезії, котра стояла під зарядом греко-католицької, а не латинської консисторії. Але так само як всі інші подібні школи мала викладову мову німецьку з переважно польськими учителями і з польським характером» [143, арк. 2].

Після закінчення з відзнакою Стрийської школи, Ю. Романчук продовжив навчання у Станиславівській гімназії, а згодом – у цісарсько-королівській Академічній гімназії м. Львова. Існує припущення, що перехід в Академічну гімназію у Львові Ю. Романчука був зумовлений призначенням директором цього закладу освіти І. Пйонтковського – колишнього директора гімназії у Станиславі.

Уже у шостому класі Ю. Романчук разом із своїми товаришами організував таємний гурток, видавав газети німецькою, руською і польською мовами, у восьмому – проводив з кількома товаришами переписку руською мовою на актуальні проблеми тогочасного національно-культурного життя, зокрема становища руської мови і русинів серед інших словянських мов і народів. У цьому контексті він нарікав на викладачів руської мови, оскільки «о жаднім українським списателю, не тільки українським, але і галицьким, они ніколи ані слівця не вчули» [203, с. 103]. Майбутній відомий просвітницький діяч згадував, що «особливо в вищих клясах учився може менше як остальні ученики в клясі, шкільних предметів учився дуже мало», проте перечитав історичні та філософсько-естетичні твори найвідоміших німецьких і (в перекладі) англійських письменників» [203, с. 104].

У 1860 р. Ю. Романчук у гімназії склав іспити з відзнакою. Того ж року він вступив до Львівського університету. «З перших же днів навчання молодий

студент звертає на себе увагу чудовою пам'яттю, любов'ю до наук і великою працьовитістю він здобуває неабиякий авторитет серед друзів-студентів, а також професорів, викладачів університету» [57, с. 18].

Вивчаючи класичну філологію, для Ю. Романчука найцікавішими стали лекції професорів Кервеля і Лінкера, які акцентували увагу студентів на критичному аналізі («розсліді») тексту авторів. «До пильнішої науки взявся, – згадував майбутній відомий просвітник, – аж пізно, стративши багато часу на даване лекції, тож опісля пізналися змарнованими перші літа по уживанню університетської свободи, високо цінений професорами» [57, с.33].

Не отримуючи жодної допомоги з дому, Ю. Романчук заробляв на життя репетиторством, а також під час університетських студій був анонімним співробітником єдиної на той час української газети «Слово» [90, с.32]. На формування його світогляду і політичних переконань значний вплив мали тогочасні відомі громадсько-політичні діячі народовецького табору, а також твори М. Шашкевича, поезії Т. Шевченка, які він знав напам'ять.

Після завершення навчання у Львівському університеті, перед Ю. Романчуком постала складна дилема вибору майбутньої професії. Університетські професори наполегливо рекомендували продовжити навчання і стати професором університету. Однак, «маючи всі дані для цього, Романчук усе ж обирає інший шлях – тернисту дорогу служіння своєму народові, поневолену чужинцями, який знемагає в тенетах запрограмованого нецтва» [90, с. 34].

У 1863 р. Ю. Романчук розпочав педагогічну діяльність у німецькій гімназії м. Львова. Вибір професії майбутнього відомого просвітника був значною мірою зумовлений прикладом батька, який до вісімдесяти семирічного віку працював учителем початкової школи. «Сам Романчук-старший належав до тих дяковчителів, які, не маючи «великого знання»,

дістали від Бога дар учити дітей, – констатує І. Дейчаківський, – Він нагадував доброго священика з «Панських жартів» Івана Франка. Від нього вчився грамоти в Дулібах композитор О. Нижанківський і заслужений священик о. Петро Шанковський. І австрійський уряд за визначну педагогічну діяльність нагородив Симеона Романчука срібним хрестом з короною» [57, с. 25].

Романчук-молодший, отримавши класичну освіту, також вирішив розпочати викладацьку роботу в одній із гімназій Львова. Для того, щоб отримати кваліфікацію викладача гімназії, відповідно до приписів міністерства освіти і віровизнання Австрійської імперії Ю. Романчук повинен був скласти кваліфікаційні іспити. Пропрацювавши 3 роки у німецькій гімназії, Ю. Романчук отримав звання професора [2, арк. 12]. Основним завданням майбутнього лідера народовців на посаді викладача руської та «давніх» мов згідно з «Організаційним нарисом гімназій і реальних шкіл Австрії» (1849 р.), була підготовка учнів до «університетської науки» [260, с.55]. Незважаючи на те, що фінансове забезпечення гімназії було дещо кращим, аніж інших закладів середньої освіти (за рахунок місцевих громад або ж, у випадку нестачі коштів – крайового бюджету), а заробітна платня вчителів була такою, щоб «старші і молодші вчителі вільні від побічних занять могли всі свої сили присвятити своїй праці, а перші з них (старші вчителі) могли також забезпечити свої родини, згідно з місцевими умовами» [260, с.57], у 1868 р. Ю. Романчук перейшов у Академічну гімназію [206].

Можна із певною гіпотетичністю стверджувати, що на рішення Ю. Романчука вплинуло два фактори. Перш за все, у цьому закладі освіти українська мова перебувала на гірших позиціях. За вказівкою центральних органів влади від 22 вересня 1868 р. було збільшено кількість годин для вивчення німецької мови – із 25 до 34 (програми українських та польських гімназій нічим не відрізнялася від програми німецьких гімназій, де ця мова

була рідною для всіх учнів). До розпорядження додавалась інструкція, в якій йшлося про те, що учні мали під час вивчення німецької мови не лише засвоїти граматичну базу, коректний правопис і уміння розмовляти, а й ознайомитися з найбільш відомими творами німецької літератури XVIII та XIX ст. на основі лектури. По-друге, Ю. Романчук нав'язав контакти із відомими українськими громадсько-політичними діячами, які допомогли йому здійснити перехід до Академічної гімназії, де саме відбулися позитивні зрушення в навчальному процесі цього закладу освіти – у 1868 р. директором гімназії став о. Василь Ільницький (1868 – 1892). Завдяки його зусиллям Академічна гімназія перетворилася на провідний заклад освіти не тільки Галичини, але й Австро-Угорщини загалом.

Таким чином, у 1868 р. Ю. Романчук перейшов на роботу в українську Академічну гімназію, де працював із незначними перервами до 1900 р [143]. Працюючи на педагогічній ниві як викладач єдиної тогочасної української середньої школи, він виявив себе талановитим педагогом, знавцем класичних мов, чудовим вихователем своїх учнів, про що свідчать спогади випускників гімназії [185, с. 212].

Випускники Академічної гімназії із вдячністю згадували професора Ю. Романчука, його манеру викладання. Через 20 – 30 років після завершення навчання у цьому закладі освіти, колишні учні гімназії, здобувши професію, намагалися віддячити своєму улюбленому викладачу. Зокрема о. К. Андрухович (учень Академічної гімназії у 1882 – 1883 навчальних роках) наважився 27 березня 1921 р. написати відомому уже тоді діячу: «Віддавна лежить мені на серцю зложити подяку за добродійства, які я одержав з рук в. пов. Добродія будучи ще учеником Академічної гімназії в рр. 1882 і 1883, та все не знав як. Не можучи вже даліше зволікати осмілююсь переслати переказом 10000 марок, котру прошу дуже прийняти не так як віддяку, а

більше яко дар любови. Я не знаю, чи ласкавий мій Добродій пригадують собі мене. Я був в тих роках інструктором любих діточок Тита, Юліана і Євгенії. Тепер я єсть парохом в селі Істас під Коломиєю» [260, с. 93].

Ю. Романчук наголошував на важливості усвідомлення владою того, що школа є головною культурною інституцією, що забезпечує виховання та інтелектуальне збагачення молоді, що в майбутньому стане основою суспільства [57, с. 67]. Він вважав головними рисами для педагога сформованість виховних, самоосвітніх, суспільних умінь та навичок, вчительський хист; терпимість, патріотизм, любов до дітей, дисциплінованість, скромність, справедливість, чуйність, порядність, працелюбність тощо [185, с. 212].

Романчук вважав, що всі діти повинні мати можливість навчатися в школі. Крім того, навчання повинно відбуватись рідною для дитини мовою. Також важливо розвивати пізнавальні можливості дітей. Для цього необхідно створювати нові школи. Він підкреслював, що суспільство стане набагато кращим, якщо освіта буде поширюватися серед різних верств населення. Захищаючи позиції традиційного українського освітянства основними дидактичними принципами вважав активність, доступність, наочність в навчанні, що робить знання міцними та ґрунтовними [195 с. 147]. Також на його думку необхідно враховувати вікові особливості дітей – за принципом природовідповідності, через природні задатки дітей визначати суть різнобічного виховання: духовного, фізичного, трудового [243, с. 17].

Місцеві традиції, фольклор, народні звичаї, знання історії Вітчизни, заохочення, вчинки дорослих, що варті поваги та пошани – все це він вважав джерелами та засобами морального виховання дітей. Вчителеві відводилась ключова роль у вихованні дітей, він мав бути гідний наслідування, вміти

виховати патріота свого краю, добре вивчити особистість кожного учня, розвивати її [90, с. 43].

Педагогічна діяльність Романчука була усіляко спрямована на відродження, вдосконалення та поширення освіти, виховання школярів в національному дусі, підтримування навчання рідною мовою [199, с. 46]. Учитель вважав, що рідна мова – це ознака народності у вихованні дітей, є для них народним наставником, а система виховання та навчання повинне базуватись на народних традиціях народу.

Педагог підкреслював, що з найменшого віку необхідно постійно та систематично проводити моральне виховання дітей. Виховання чесності, доброти, працьовитості, дисципліни, а також патріотизму та гуманізму мали формуватись в першу чергу [154, с. 37].

Зацікавлення дітей у навчанні, бажання пізнавати нове педагог вважав надзвичайно вагомим. Навчання повинно бути свідомим, а не муштрою та зубрінням. Він засуджував формалізм та підтримував ініціативу вчителя, яка спонукала учнів до активності [154, с. 38].

Романчук відстоював національну школу, яка, на його думку повинна бути демократичною та гуманістичною. Рідна мова, фольклор та література, етнографія, дитяча література мають, на його думку, вагоме значення у вихованні дітей. Формування свідомості українця, патріотизму, високих моральних цінностей вихованості, фізичної та естетичної досконалості має бути основною метою освіти.

Педагог переймався суспільною роллю і функціями загальноосвітньої школи, його зусилля були спрямовані на зміну загальної структури управління освітою, створення національної системи шкільної освіти, реорганізацію закладів освіти початкової та середньої ланок, створення спеціальних закладів для підготовки вчителів, забезпечення наступності між різними типами

закладів освіти, визначення мети, завдань та змісту навчання і виховання тощо. Він усвідомлював, щоб досягти цього необхідно було провести реформи у сфері народної освіти [91, с. 18].

Під час розробки програм Ю. Романчук застосовував ідеї національно-громадянського виховання, психологізму, взаємозв'язку навчального матеріалу з реальним життям, практичної і господарської спрямованості, гнучкості, саморозвитку й самовиховання, зацікавлення, систематичності й послідовності, варіативності методів навчання, зосередження матеріалу навколо конкретної проблематики, антропоцентризму й гуманізму, науковості [57, с. 45].

Після о. В. Ільницького, з яким у Ю. Романчука склалися особливо дружні відносини, директором гімназії став українець Е. Харкевич (1892 – 1911 рр.). Учительську практику він почав як заступник учителя в німецькій гімназії Франца Йосифа у Львові в 1887 р. У 1882 р. став дійсним учителем Тернопільської гімназії, де працював до 1899 р. Згодом працював у Краківській гімназії, звідки переїхав до Відня, а з Відня переїхав до Львова. Ю. Романчук високо оцінив діяльність директора Е. Харкевича. Через його руки перейшло багато шкільних підручників, які він рецензував і оцінював, за що одержав цісарську відзнаку – титул цісарського радника, а також орден Франца Йосифа II залізної корони III класу [260, с. 36].

На відміну від свого попередника, Е. Харкевич значну увагу приділяв морально-релігійному вихованню учнів. Через надмірне навантаження школярів у цей час пройшла наступна зміна навчального плану. Проблемна тема стала предметом обговорень на освітянських нарадах та у пресі. Наприклад, резолюція однієї із тогочасних педагогічних конференцій заявляла: «Все наше навчання в школі є шаленою гонитвою, у якій не тільки учням, але й вчителям бракує духу. В голови бідної молоді впаковується така маса

відомостей, яка там абсолютно не може розміститися. Повне засвоєння обов'язкового матеріалу відбувається за рахунок ґрунтовності. Кількість досягається за рахунок якості. У тому винні є навчальні плани, які відверто кажучи, вимагають просто неможливого, приписуючи молодому організму зрілість розуму, енергію, волю до праці та науковий інтерес, які в тому віці взагалі не існують» [260, с. 27].

Щодо педагогічної діяльності Ю. Романчука зауважимо, все більше часу приділяв громадсько-політичній роботі, все менше часу віддаючи навчальному процесу. У тогочасній педагогічній праці відомого народовця все частіше з'являються тривалі перерви. Один із випускників гімназії, зокрема, відзначав: «Коли я був у 7 класі, він програв вибори і вернувся учити до гімназії» [260, с.32]. Уривок із спогаду свідчить про зміну акцентів у житті відомого політика та просвітянина.

Однак, незважаючи на зайнятість одного із лідерів народовців, учні гімназії високо оцінювали його педагогічну роботу. За словами випускника цього закладу освіти о. М. Харини, які були виголошені на другій зустрічі випускників Української академічної гімназії 23 вересня 1978 р., якщо придивитися до «педагогічно-освітньої праці Академічної гімназії, то одразу ж зрозуміємо причину, завдяки якій рівень цієї найстарішої нашої середньої шкільної установи стояв так високо: адже ж викладачами-професорами її були катехити й професори, які в інших умовах були б славою кожного із західно-європейських університетів. Сміливо можна сказати, що в 50-ти відсотках учительський склад Академічної гімназії, починаючи від слов'янської філології, по через історичні науки, а кінчаючи технічними науками, це були габілітовані доценти чи то львівського чи то краківського університетів, чи львівської політехніки. І хоч тодішня польська адміністрація Австро-Угорської держави на терені Східної Галичини не допускала на ці ж університети чи

політехніки українців, то, щоб мати можливість існування ці ж габілітовані доценти учили по гімназіях – а в першу чергу в Академічній гімназії» [260, с.44].

Заслуги Ю. Романчука в освітній та науковій сферах помітили навіть у Всеукраїнській Академії наук (ВУАН). У 1925 р. його кандидатура розглядалася історико-філологічним відділом ВУАН щодо присудження наукового звання члена-кореспондента. У листі керівників ВУАНу до Укрголовнауки НКО УСРР від 28 березня 1925 р. зокрема повідомлялося: «У черговому засіданні історично-філософічного відділу ВУАН запропоновано на членів-кореспондентів: відомого дослідника української етнографії і, зокрема, музичної етнографії Філярета Колессу у Львові, видатного чеського історика проф. Ярослава Бидло у Празі та ветерана історії української літератури Юліяна Романчука у Львові» [181, с. 67]. Д. Багалій підтримав кандидатуру Ю. Романчука, однак ймовірно справу обрання до ВУАН вищезгаданих та інших західноукраїнських вчених загальмувала ескалація конфлікту між М. Грушевським і тодішнім керівництвом Академії [181, с.68].

Таким чином, за влучним висловлюванням І. Сохоцького, «першою ділянкою Ю. Романчука була його педагогічна праця». Завдяки родинному вихованню та надзвичайній ерудиції, захопленню класичною філологією, закінчивши університет «найчесніший і найбільш працюючий провідник українського народу» [203, с. 100] розпочав викладацьку роботу у німецькій гімназії Львова, яку, після здобуття професорського звання залишив задля педагогічної праці у єдиній на той час українській Академічній гімназії. Роботу у цьому закладі освіти Ю. Романчук поєднував із просвітянською, журналістською, а згодом й політичною діяльністю, що зрештою змусило його у 1900 р. зосередитись виключно на останній сфері діяльності.

1.3. Становище та розвиток українського шкільництва у Східній Галичині (друга половина XIX – перша третина XX ст.)

Відповідно до статті 19 Основного закону Австро-Угорщини від 21 грудня 1867 року всі народи держави були наділені однаковими правами на розвиток та збереження рідної мови і культури. [41, с. 177] Згідно з цим положенням у громадському житті, закладах освіти та державних установах визнавалось рівноправ'я усіх крайових мов. Щоб забезпечити реалізацію пункту про отримання освіти рідною мовою, держава брала на себе обов'язок надати потрібні умови кожному з народів. Однак, в залежності від розстановки політичних сил у окремих землях та нечітке законодавство, тезу про рівноправність народів часто трактували по-різному. Рівних умов для реалізації політичних прав усіх верств населення не було, демократичного виборчого законодавства також не існувало, а тому українці не отримали змоги бути гідно представленими як в Австрійському парламенті, так і в Крайових сеймах. В державних органах більшість складали представники польської національності і, закономірно, вони не вболівали за розвиток освіти рідною для українців мовою. Михайло Бобчинський казав, що існуючі заклади освіти створювали всі умови для того, щоб три з половиною мільйони українців Східної Галичини за якомога коротший час почали ідентифікувати себе з поляками [152, с. 44]. Склалася ситуація, коли українці, які були більшістю, не могли практично реалізувати гарантовані конституцією державні свободи, оскільки фактично законодавство сприяло полонізації краю. На це становище дещо вплинула започаткована в 1906 р. реформа виборчого законодавства [119, с. 29].

Розвиток освітньої сфери Галичини контролювався Крайовою шкільною радою, яка, як і сейм, вважалась управлінською структурою в краї [78, арк. 1].

У Галичині вона була створена 25 червня 1867 року цісарською постановою [120, с. 64]. Очолювана намісником краю чи його заступником, рада мала в підпорядкуванні усі заклади освіти краю та власну законодавчу базу, яка не була залежною від центру, хоч і була підпорядкована віденському міністерству віровизнань і освіти, що відрізняло її від подібних інституцій в інших провінціях [61, арк. 1]. Підтвердженням цього були законодавчі акти 1905 та 1907 років. Проте на роботу ради представники-українці не мали особливого впливу, що, звісно, негативно впливало на розвиток українського шкільництва у Східній Галичині. Окружні та місцеві ради вважалися нижчими рівнями управління, і після реформування освіти було збільшено кількість їх працівників [89, с. 84]. Та, на жаль, потреби української національної освіти не завжди задовольнялись шкільною адміністрацією регіону. Це відбувалося через те, що окружні та місцеві ради не діяли самостійно, а згідно з освітньою політикою Крайової ради, яка була спрямована на полонізацію освіти. Бачення І. Франка освітньої політики в краї було таким: «змодифікована шляхетська рецепта: поступати обережно, давати народові просвіту про око, державний лад про око, добробут про око та скрізь дбати про те, аби народ сими про око благодатями не пожував собі жолудка. Так оснуються в Східній Галичині руські народні школи з польськими народними учителями, що часто зовсім не вміють по-руськи; видають руські учебники, навіяні польським патріотичним духом; так у руських народних школах кладуть на науку польської мови й історії більшу увагу, ніж на руську; руські народні вчителі переносяться на Західну Галичину, коли показують слід руського патріотизму... Не треба бути надто глибоким політиком, аби усім отсім по плану придуманім поступуванні бачити дійсну політичну систему, котра, щоправда, не є людська ані австрійська, та зате є щиро й оригінально польсько-шляхетська» [197, с. 317.].

1 грудня 1870 р. було видане розпорядження міністерства освіти про повітові та місцеві шкільні ради, які створювались там, де були основні типи шкіл. До складу таких рад входили представники населеного пункту та церкви, кількість їх була 3-5 чоловік. Ради здійснювали контроль за вчителями, слідкували, щоб їм вчасно виплачували зарплати та пенсії. Завданням повітових рад були перевірка шкіл, контроль бібліотек, захист інтересів навчання на вищому рівні, а також контроль за своєчасним підвищенням вчительської майстерності [80, арк. 2]. До складу повітових рад, що були у кожному повіті краю чи автономному місті входили представники духовенства, двоє освітян – один директор середньої школи чи вчительської семінарії та вчитель початкової школи. 14 травня 1869 року було видано державний шкільний закон, який зафіксував головні правила діяльності початкових шкіл [164, с. 114]. Відповідно до документу не було задекларовано ні світського характеру освіти, ні основи для обов'язкового та безоплатного навчання. Під шкільний вік підпадали абсолютно всі здорові діти у віці від 6 до 14 років. Матеріальне забезпечення школярів мали взяти на себе батьки чи опікуни учнів, які також зобов'язувались відповідати за невідвідування дітьми школи. В пунктах 3 і 17 освітнього закону визначався список предметів, які неодмінно мали викладатись в школах [150]. Окремо роз'яснювались принципи функціонування так званої виділової школи. Ця навчальна установа, як правило міська, перш за все зосереджувала увагу на тому, що учні після закінчення школи могли вступати до середнього закладу освіти. В параграфі 6 йшлося про мови: «Про мову викладання і про вивчення другої крайової мови вирішує Крайова рада, прислухаючись до думки тих, хто утримує школу» [11, с. 16].

Незважаючи на той факт, що у 1873 році було прийнято закон про обов'язкову початкову освіту, багато населених пунктів шкіл не мали, що

означало недоступність елементарної освіти для дітей у цих громадах. У VII розділі закону викладено, за яких умов мав споруджуватися заклад освіти. Наприклад, якщо в радіусі одної милі від села проживали не менше 40 дітей шкільного віку, потрібно було будувати школу [42, с. 35]. Витрати на заклади початкової освіти брали на себе місцеві громади, а, у випадку браку засобів – крайовий бюджет. Закон ставив високі вимоги щодо санітарно-гігієнічного стану учнівських класів, норм шкільного приладдя [177, арк. 2]. Окрім регулярних початкових шкіл окремим законом регламентувалася робота філіяльних шкіл. Документ пояснював, що ці установи мали засновуватися в селах, у яких фінансовий стан жителів не дозволяв їм відкрити окрему школу. Крайова шкільна рада відповідала за те, щоб було відповідне приміщення для відвідування школярами [274, с. 321]. Фінансування закладів освіти здійснювалося коштом спеціальних місцевих, повітових та крайових фондів, які поповнювались за рахунок закладених в бюджеті коштів на шкільництво, податків на розвиток освіти та стягнення штрафів з батьків, діти яких не відвідували школу. Закон, що мав назву «Про відвідування школи» визначав обов'язкове шестирічне навчання дітей віком від 6 до 12 років. Не відвідувати навчання могли лише ті учні, які отримували приватну освіту або мали серйозні захворювання [119, с. 52].

Крайова шкільна рада слідкувала також за тим, щоб вчителі добре виконували свою роботу. За несумлінну працю до них могли застосовуватись адміністративні покарання. Це могла бути догана, відсторонення директорів шкіл від керівництва, призначення на інше місце роботи, та навіть звільнення [173, арк. 12]. Якщо вчитель висловлював незгоду з покаранням, то мав це зробити в письмовій формі. Тоді Крайова шкільна рада повинна була розглянути її та прийняти відповідне рішення [164, с. 61]. Учительські семінарії проводили підготовку педагогів для закладів початкової освіти. З

1871 року в Галичині було створено 5 вчительських утравістичних (двомовних) семінарій, в яких тільки деякі предмети викладались українською мовою. Вже до 1909 р. їх кількість виросла до 10. У Львові, Перемишлі, Станіславові, Коломиї діяли жіночі семінарії, чоловічі ж діяли в Сокалі, Самборі, Станіславові, Львові, Тернополі. В Заліщиках функціонувала коедукційна семінарія з двома відділеннями – чоловічим і жіночим. Устрій двомовних семінарій було розкритиковано в газеті «Діло» в статті «Народні вчителі та вчительські семінарії» в 1904 р. Там вказувалось, що українцям нелегко ступати до таких семінарій, особливо жіночих [150]. Згідно з державним та крайовим законодавством в Галичині існували лише польські заклади освіти для підготовки вчителів. Українці, які бажали здобути фах вчителя повинні були навчатися в двомовних, польсько-українських семінаріях. Хоч впродовж 1890 - 1894 рр. про потребу в українських закладах освіти неодноразово наголошували послы України в сеймі (зокрема Ю. Романчук), польська більшість не брала їх до уваги. Це відбувалось всупереч тому, що центр був готовий виділяти бюджетні кошти на їх створення [10, с. 38]. Роботу учительських семінарій регламентував «Статут організаційний для чоловічих та жіночих учительських семінарій», що був затверджений Міністерством освіти та через постанови Крайової шкільної ради [43, с. 54]. В Галичині в таких школах молодь навчали математики, фізики, хімії, історії, природознавства, релігії, польської мови. Німецьку та українську мову вивчали не у всіх семінаріях. Також там проводили курси лекцій з методики викладання окремих предметів, з діловодства, законодавства та інших. Тривалість навчання в семінарії складала 4 роки. Вагоме значення надавалось викладанню таких дисциплін як дитяча психологія, історія педагогіки, суспільно-економічні науки. Майбутні вчителі

мали можливість практикуватись в дитячих садках, які були при кожній семінарії [44, с. 70].

Семінаристи отримували тимчасову посаду вчителя одержавши атестат зрілості після успішного складання випускних іспитів. Стати «сталим» вчителем можна було лише успішно склавши ще один кваліфікаційний іспит та пропрацювавши як мінімум два роки. За умови добре складеного іспиту вчитель отримував можливість викладати у виділовій школі. Кваліфікаційний іспит складали на основі спеціальних приписів, які були тимчасово видані в 1849 році, а в 1853, 1856 та 1870 роках оновлювались. За дотриманням процедури стежили спеціальні комісії, затверджені міністерством освіти. [246, с. 130]. Після складання такого іспиту та чотирьох курсів філософського факультету можна було отримати кваліфікацію вчителя середньої школи. Звання професора присвоювали тим, хто бездоганно пропрацював викладачем на постійній посаді певну кількість років [46, с. 30].

До українських педагогів Галичини інспектори ставились упереджено. Прикладом може слугувати позбавлення права голосу україномовного вчителя інспектором на окружній конференції у Чорткові на підставі того, що в усіх округах основною розмовною мовою була польська [22, с. 386]. Наприкінці ХІХ ст. вчителі не були значущими персонами у політичному житті суспільства, не могли здійснювати будь-який вплив на вирішення важливих питань через сейм, парламент чи політичні партії, а отже їхнє становище було занедбанним. Ситуація змінилася на початку ХХ ст. Завдяки діям вчительського руху та українським політикам, серед яких був і Ю. Романчук, педагоги починають брати участь і відігравати важливу роль у житті суспільства [283, с. 32]. Педагогічна думка та активізація українського руху в освіті стали поштовхом для розвитку національного руху народу України імперії Габсбургів. Позитивні зміни, що торкнулися змісту шкільної освіти,

оновлені вимоги до організації освітнього процесу створювали попит на педагогічні кадри, які могли одночасно забезпечувати втілення в життя освітньої політики держави та впливати на події, спричинені тогочасним становищем українців Галичини. У зв'язку із цим у краї почала створюватися нова система підготовки фахівців для української школи, посилювалося їх національне виховання.

Початкові школи мали один, два, три, чотири, п'ять та шість класів. Тогочасна шестирічна освіта того часу називалась народною. Така школа не давала можливості своїм випускникам вступати до школи середнього рівня, тоді як семи та восьмикласові виділові школи, які функціонували в містах, таке право надавали [45, с.78]. У 1900 р. українське шкільництво в порівнянні з польським знаходилося у такому співвідношенні: на 160 польських п'яти- і шестикласних шкіл не було жодної української, щодо чотирикласних, то на 191 польську було тільки 5, а на 40 трикласних – 20 українських шкіл. Переважна більшість українських закладів освіти – тільки одно- та двокласні [189, с. 367].

У 1870 р. були уніфіковані перші навчальні плани для шкіл Галичини [177, арк. 2]. Дітей мали навчати окрім рідної мови та читання релігії, історії, географії, природознавства, геометрії, музики, а також другої крайової мови – польської [227, арк. 2]. За такими планами працювали до 1893 року.

В освітніх товариствах та учительських колах поділ шкіл на два типи (вищий та нижчий) викликав обурення, тому що до вищого типу, так званого міського, належали школи, де навчали майбутніх службовців, промислових робітників. Там готували школярів до вступу в заклади середньої освіти [278, с.92]. До нижчого типу належали школи, де учням надавали знання та розвивали вміння для роботи в сільському господарстві. Цей тип вважався сільським та маломістечковим [273, с.122].

М. Грушевський писав про співвідношення кількості польських, українських та німецьких шкіл на початку ХХ ст.: «І так щодо народніх шкіл довідуємо ся з нового справоздання, що в цілій Галичині (разом у Східній, де живе більше Українців, і в Західній, де живе більше Поляків) було в 1908 р. всього казюнных шкіл українських, де дітей учать но українськи 2343, прибула против попереднього року 41 школа; польських було 2667, прибуло 92; німецьких 25 – стільки як і торік; між українськими школами не було учення в тім році через недостачу вчителя або поміщення в 91 школі, в польських – в 99» [53, с.55]. Це стосувалось і церковнопарафіяльних шкіл, кількість яких складала 80% кількості усіх початкових шкіл. В Галицькому сеймі це викликало гострі суперечки.

Народна школа Галичини давала школярам хороші знання, розширювала світогляд, навчала розумінню довкілля. Однак, її суттєвим недоліком було те, що вона не готувала дітей до вступу в середні та заклади вищої освіти. Таким чином школярі сільської місцевості були повністю позбавлені такої можливості. Через те також не спостерігалось збільшення кількості української інтелігенції.

Функціонування народних шкіл забезпечували в основному парафіяни. Основна увага приділялась вивченню молитов, азів арифметики та навчання читання слов'янською та латинською мовами. Кількість гімназій не відповідала кількості бажаючих вчитися, оскільки останніх було набагато більше. Політика уряду також мала вплив на навчальну аудиторію. Дітям робітників було дуже складно отримати можливість навчатися у середній школі. Заклади були розраховані на дітей багатіїв, дворян, чиновників з високим достатком [111, с.149].

Про розвиток освіти в Галичині також писав Іван Франко. Зокрема, він зазначав, що через польських народних вчителів, які працюють в руських

народних школах, руські підручники нав'яні духом польського патріотизму. Приділялась більша увага навчанню польської мови та історії, аніж руської. І через те в руських народних школах Східної Галичини спостерігався лише слід руського патріотизму [237, с. 113].

Українська гімназійна освіта мала вагоме значення для крайової та центральної влади. Галицький сейм, не бажаючи бачити українську інтелігенцію освіченою, ухвалив закон у 1867 році, відповідно до якого відкриття кожної української гімназії повинно було ним затверджуватися.

За словами М. Грушевського «Що року галицькі Українці зводять і в парламенті (Державній думі) і в галицькій соймі велику боротьбу за те, щоб українських шкіл народніх і вищих (учительських семінарій, гімназій і інших) було більше, а окрім того закладають зі складаних грошей школи приватні (часні) і приготовительні курси для дітей, що кінчать школи сільські і хочуть іти до гімназій» [53, с.28]. Українські послы наполегливо боролися за відкриття українських гімназій, особливо їхня активність посилилась у період «нової ери». Їм вдалося досягти позитивного результату – було відкрито 4 заклади освіти, окрім Академічної гімназії у Львові [11, с.149]. Завдяки цьому національна свідомість українців значно зміцнилась.

Статистичні дані того часу відображають реальне становище із навчання рідною мовою. У 1881 році в Галичині на 3000 українських громад діяли 1529 закладів початкової освіти. Через це близько половини українських учнів, які проживали в селі, мали утруднений, майже недоступний шлях до навчання рідною мовою. З роками ситуація змінювалась, число українських шкіл росло. У 1908 році функціонували вже 2343 державні українські школи. З 300 народних шкіл в Галичині напередодні Першої світової війни було 200 українських. Українські школи відвідували біля 440 тисяч дітей, з 670 тисяч, що навчались у народних школах 3% дітей навчались польською мовою, а

решта 97% – рідною для них українською. Однак, у 1914 році в Галичині все ще було 500 українських громад, де не було власних шкіл, незважаючи на загальне збільшення кількості шкіл у краї [9, с. 110].

15 вересня 1849 року був затверджений «Організаційний нарис гімназій і реальних шкіл Австрії» [279, с.66]. В ньому було регламентовано державний розвиток навчальних закладів середньої освіти. Згідно з цим нарисом до навчального плану були внесені історія, рідна та сучасна мови, математика та інші предмети. Тривалість навчання в класичних та реальних гімназіях дещо відрізнялась; в класичній гімназії навчались 8 років, а в реальній 7. Слід зазначити, що в реальних гімназіях виділялось набагато менше годин на вивчення латинської та грецької мов, аніж в класичній [111, с. 148]. У вищих класах гімназій продовжувалось вивчення предметів початкової школи, проте матеріал ставав складнішим та більш розширеним.

Шкільна програма Академічної гімназії, професором якої став Ю. Романчук, була побудована за традиційною австрійською системою, (з деякими змінами 1867 р.). Програма охоплювала 12 предметів – крім латинської, грецької, німецької, української й польської мов, обов'язковими предметами були: релігія, історія, географія, математика, фізика, хімія, природознавство (біологія з кристалографією й соматологією), пропедевтика філософії (логіка й психологія). Загалом 32-34 години занять у тиждень. Оцінювання успішності учнів здійснювалося за бально-словесною шкалою. До 1908 р. у гімназії рівень успішності учнів визначався такими оцінками: 1 – блискуче, 2 – дуже добре, 3 – добре, 4 – достатньо, 5 – недостатньо, 6 – погано [260, с. 34].

Хоча система освіти й була уніфікована (були розроблені однакові для всіх шкіл навчальні плани) в освітньо-навчальній програмі Академічної гімназії виразно прослідковувався класичний напрям (учні значну увагу приділяли

вивченню іноземних мов) та державний характер закладу. Так, для прикладу, якщо розглянути тижневий розподіл годин, то можна відзначити, що учень восьмого класу вивчав дві години релігії, п'ять – латинської та грецької мов, три – української мови, дві – польської та чотири – німецької мови, а також три години історії, статистики і фізики, дві – математики, дві – психології [195, с. 73].

Ю. Романчук прийшов на педагогічну роботу в Академічну гімназію у період трансформації системи освіти в Австро-Угорській імперії. Навчальна діяльність Академічної гімназії регламентувалася міністерськими розпорядженнями, планами, програмами та апробованими підручниками, обов'язковими для всіх державних шкіл, а також для приватних гімназій. Наслідком запровадження нормативно-правового акту про обов'язкове навчання дітей віком від 6 до 14 років було значне збільшення учнів гімназії: Уже на початку 70-х рр. XIX ст. у ній навчалася близько 400 учнів, та нараховувався 21 професор [260, с. 57].

22 червня 1867 р. Галицький сейм ухвалив мовні закони, на основі яких в усіх середніх школах Галичини вводилася польська мова. Це викликало протест українських сеймових послів та привело до того, що українська мова залишилася в 4-х нижчих класах Академічної гімназії (при чому сейм, під тиском австрійської влади, зробив виняток для другої львівської німецької гімназії, що була призначена для дітей німецьких урядовців) [113, с. 43].

Однак зважаючи на те, що шкільних підручників української мови не було, навчання проходило за допомогою німецьких, та частково польських підручників, затверджених міністерством. Так, для прикладу, у першому класі Академічної гімназії почали навчати латинської мови по-українськи на підставі німецького підручника Шульца. При навчанні географії, математики й природознавства вчителі користувалися або ж німецькою, або ж українською

термінологією, а учням дозволяли відповідати на німецькій та українській мові залежно від їх вибору. На вчителів цих класів вибирали тих, хто володів українською мовою [260, с. 45].

Таким чином, зважаючи на нестачу українських підручників, учні перекладали в думці текст німецької чи польської мови українською мовою, а щойно тоді – латинською або ж грецькою. Навчання німецькою мовою в першому класі відбувалося спочатку на підставі української читанки з чотирикласної народної школи. Існували на той час лише читанки з української мови для чотирьох нижчих гімназійних класів і катехизм о. М. Осадци, а для інших предметів українських видань ще не було. Також не було й усталеної термінології і кожен учитель називав речі по-своєму [159, с. 33]. Тому директор гімназії часто закликав учителів використовувати народну мову, як найбільш зрозумілу для школярів. Після введення польської мови навчання у вищих класах, утворилася інша перешкода – учні, що перейшли до п'ятого польськомовного класу, зіштовхнулися з великими мовними труднощами, що впливало на їх успіхи в навчанні. Однак цю проблему було усунуто з поширенням української мови на всі вищі класи гімназії [159, с. 35].

Крайова шкільна рада не мала наміру вводити у вищих класах Академічної гімназії українську навчальну мову, пояснюючи це відсутністю українських підручників та усталеної термінології [202, с. 3]. Виступаючи проти обов'язкового введення польської мови, учні старших класів Академічної гімназії часто оголошували бойкот, однак після виключення кількох учнів, страйк зазвичай припинявся [260, с. 33]. Проблема полягала в тому, що більшість учнів, як зрештою і викладачів, не знали польської мови, польських термінів, не було достатнього забезпечення і польськими підручниками [79, арк. 2].

Зважаючи на загрозову для української мови ситуацію, викладачі Академічної гімназії, зокрема Ю. Романчук, надіслали до Крайової шкільної ради петицію, складену професором О. Борковським, у якій показали той катастрофічний стан навчання у вищих класах гімназії, що був спричинений введенням польської мови як обов'язкової у процесі викладання. Рівночасно в петиції була пропозиція, щоб тим учням вищих класів, котрі не розуміли польської мови, можна було пояснювати навчальний матеріал німецькою мовою, а польську мову вводити до вищих класів поступово [74]. Крім Ю. Романчука, петицію підписали всі професори Академічної гімназії, за виключенням польського катихита Вольоміцера та професора І. Витвицького. Петиція, підписана викладачами гімназії, спричинила значний розголос, викликала обурення намісника Галичини А. Голуховського. Як результат – багатьох професорів перевели до інших гімназій, в тому числі професора О. Борковського, який був змушений перейти на роботу до німецької гімназії у Львові, а в 1872 р. – до гімназії в Бережанах. Незважаючи на тиск місцевої адміністрації, Ю. Романчук продовжив педагогічну діяльність [260, с. 49].

Маловідомий ще тоді педагог разом із іншими професорами гімназії, усвідомлюючи загрозу репресій, продовжив протестні акції. У щорічних звітах до Крайової шкільної ради професори показували жахливий стан навчання в вищих класах, спричинений тим, що учні не знали польської мови. Ю. Романчук, як один із засновників «Просвіти», залучив членів організації до боротьби за українізацію навчального процесу [197, с. 147]. Активна позиція національних сил принесла свої результати. Постановою Крайової шкільної ради від 31 травня 1873 р. українська мова вводилася як мова навчання у п'ятому класі Академічної гімназії. Постанова дала поштовх до повної українізації закладу освіти – з кінця 1873 р. проголошено українську мову,

мовою навчання в усій гімназії, а у 1878 р. відбувся перший іспит зрілості українською мовою.

Вступити до університету можна було лише після закінчення класичної гімназії, тоді як закінчення реальної гімназії відкривало доступ лише до технічного чи сільськогосподарського закладу вищої освіти. Згідно зі Статутом університетів виданим 1863 року університетам надавалось право обирати ректора вченою радою, а також професорів на конкурсній основі [49, с.43].

У Східній Галичині напередодні Першої світової війни функціонували навчальні заклади вищої освіти гуманітарного, аграрного, торговельного, медичного, технічного спрямувань, а саме: Львівський університет, Рільнича, Торговельна, Ветеринарна, академії, Цісарсько-королівська вища технічна школа). Незважаючи на зростання національної свідомості українців Галичини наприкінці XIX - початку XX ст., про що, зокрема, свідчить їх боротьба за український університет, продовжувалось домінування поляків і євреїв.

Влада у всіх львівських вищих школах належала полякам, які при формуванні структури та призначенні на посади викладачів обмежували й ігнорували інтереси української громади. М. Грушевський писав «А в Україні заграничній, в Галичині, Українці добиваються вже українського університету, щоб Українці мали свою осібну, найвищу школу, де б усі науки викладали ся українською мовою і українськими професорами; хочуть, щоб усяк наукові потреби українського громадянства задовольняли ся українською наукою, – щоб українство жило своїм власним і повним житєм» [53, с.43].

Поразка українців у національно-визвольних змаганнях та українсько-польській війні 1918 – 1919 рр. докорінно змінила суспільно-політичну ситуацію у краї. Вища та середня школа була повністю

полонізована [24, с. 143]. Зокрема згідно з рекомендаціями польського уряду та ректоратів львівських вишів, на навчання до Львівського університету і Львівського політехнічного інституту приймалися тільки громадяни польської держави, які пройшли військову службу в армії, що закривало доступ української молоді до цих закладів освіти. В умовах бездержавності Наукове товариство Шевченка (далі – НТШ) оголосило запис на українські університетські курси, чим започаткувало створення Українського таємного університету [108, с. 33].

У 1922 р. близько 380 українських студентів вступили до державного польського університету у Львові. У відповідь студенти приватного (таємного) українського університету розпочали їх бойкотування. Бойкотовані студенти звернулися до лідерів українських партій з проханням їх розсудити. Коли конфлікт набув гострих форм, конфліктуючі сторони звернулися до Ю. Романчука з проханням започаткувати акцію примирення. У листі до редакцій «Діла» і «Нашого прапора» Ю. Романчук прокоментував перебіг цих подій: «Я, почувши, що для започаткування таких справ є вже здавна призначена окрема комісія, чекав на акцію тої комісії, аж коли вона не наступила, запросив всі наші політичні і найважливіші наукові товариства і організації, одних і других по шість, на спільну нараду. Але більшість їх відтягнулася вже від самого обговорювання справи, вчаси подаючи брак компетенцій та покликуючись на згадану комісію. Я вважаючи отже мою місію за скінчену і повідомляю о сім всіх інтересованих» [94, с. 5].

Висновки до розділу першого

У дисертаційній роботі використані різнопланові як за походженням, так і за змістовим наповненням джерела. Джерельну базу роботи, яка доволі різноманітна за змістово-жанровими характеристиками, складають

неопубліковані матеріали українських політичних, громадських і національно-культурних організацій Галичини, праці Ю. Романчука та його сучасників, матеріали тогочасної галицької періодики. Особливу цінність становлять неопубліковані матеріали ЦДІАЛ України та інших архівних установ, у яких знаходимо маловідомі на сьогодні матеріали, які дотично або ж опосередковано стосуються досліджуваної теми. Джерельна база роботи у поєднанні із науковими працями дозволяє всебічно охарактеризувати діяльність Ю. Романчука спрямовану на розвиток шкільництва Східної Галичини в окреслений період.

Історіографія проблеми просвітницько-організаційної діяльності Ю. Романчука у другій половині XIX – першій третині XX ст. має свої особливості порівняно з іншими досліджуваними темами. Проведений історіографічний огляд свідчить, що окремі аспекти теми епізодично відображені в наукових та науково-популярних розвідках. Підґрунтя для вивчення проблеми заклали українські та польські дослідники, які на зламі XIX – XX ст. опублікували низку видань тематично-спеціалізованого й регіонального характеру.

Всебічне дослідження теми неможливе без залучення адекватного методологічного інструментарію, основу якого складають аналітичний, синтетичний, логічний, індуктивний, порівняльно-історичний, синхронічний, проблемно-хронологічний методи. Використання цих методів дозволило прийти до правильних результатів, уникнути суб'єктивності при оцінці джерел та відображенні історичного процесу, збагатити дисертацію оціночно-аналітичним матеріалом.

На основі аналізу праць, присвячених життєвому та творчому шляху Ю. Романчука, а також політичних та культурно-освітніх процесів

досліджуваного періоду виокремлено основні віхи життєвого шляху педагога та просвітника:

I етап – формування особистості Ю. Романчука та становлення як педагога та просвітника (1842 – 1868), пов’язаний з його навчанням та початком викладацької практики.

II етап – різноаспектна культурно-просвітницька діяльність (1868 – 1925), що крім педагогічної діяльності, характеризується заснуванням та активною роботою у культурно-освітніх організаціях («Просвіті», Українському Педагогічному Товаристві, «Учительській Громаді», «Взаємній Помочі Українського Вчительства», «Крайовому Шкільному Союзу», «Загальній Українській Культурній Раді»), укладанням підручників, видавничою та публіцистичною справою, суспільно-політичною працею.

У процесі дослідження становлення Ю. Романчука як педагога виявлено, що на формування його світогляду значний вплив справили родинне виховання, приклад батька, навчання у Станиславівській гімназії, цісарсько-королівській академічній гімназії м. Львова та Львівському університеті, а також знайомство із творами українських письменників і філософів того часу. Визначено, що суспільно-політичні та національно-культурні процеси, що відбувалися у Східній Галичині також були вагомими чинниками, що визначили зміст і напрями просвітньо-педагогічної і громадської діяльності Ю. Романчука.

Встановлено, що розпочавши роботу в Академічній гімназії – єдиній на той час україномовній середній школі та працюючи на педагогічній ниві він виявив себе майстерним педагогом, знавцем класичних мов, чудовим вихователем своїх учнів, про що свідчать спогади колег та випускників гімназії. Освітня діяльність Романчука була усіяко спрямована на відродження, вдосконалення та поширення освіти, виховання школярів в

національному дусі, підтримування навчання рідною мовою. Працюючи в гімназії Романчук розпочав боротьбу за українізацію навчального процесу.

Виявлено, що наприкінці XIX ст. система освіти в Галичині формально визначалась австро-угорським законодавством, яке декларувало рівні права та демократичні принципи для представників усіх етнічних груп, що проживали на території імперії. На практиці ж у краї здійснювалось авторитарне керівництво системою шкільництва з боку Крайової шкільної ради, до складу якої входили переважно поляки, тому ці закони не застосовувались.

Для початкової освіти досліджуваного періоду були характерні велика кількість типів шкіл, низький рівень підготовки учнів, практично неможливість доступу до наступної ланки освіти. Середня та вища освіта була на той час елітарною, її можна було здобути лише у польських освіти.

РОЗДІЛ 2.

УЧАСТЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЖИТТЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

2.1. Створення підручників для української школи та видавнича справа

Надзвичайно важливим для українців Східної Галичини краю напрямом діяльності Ю. Романчука стала підготовка навчальних підручників рідною мовою. Під керівництвом директора гімназії о. В. Ільницького Ю. Романчук розпочав складати шкільні підручники українською мовою, зокрема видав «Руську читанку для четвертої класи народних шкіл» [183], дві частини «Читанки для низших клас середніх шкіл» [184]. Вже саме видання підручників українською мовою, а надалі введення до них фонетичного правопису – значна заслуга Ю. Романчука. Допомогу Ю. Романчуку надавав В. Ільницький, який у праці «Мислі і уваги над освітою малоруського язика...» (1861 р.) констатував: «Язык народный есть то дар небес даний народови як душа, як чувство своій народности оть Бога, с такими самими ствойствами, барвами, яки составляют индивидуальность его народности. Коли народу мила й дорога его народність, тому тим милійшій і дорожшій язык народный, бо той есть найвірнішим об'явом его питомого народного духа. Одоймити язык народови, есть то убити его душу народну» [203, с. 101].

У 1868 р. Шкільна крайова рада утворила польську й українську «Комісію до уложення шкільних підручників». Згадуючи первісний склад української комісії, Ю. Романчук виділив у ній участь Є. Черкаського, А. Яновського, О. Огоновського, М. Полянського, І. Шараневича, Ф. Костенка, Й. Ступницького, В. Ільницького. Однак він критично оцінив їх роботу: «З цієї

комісії виходили учебники, уложені в твердім язиці, зовсім в тім самім роді, як були попередні учебники; вона мабуть і небагато тих учебників видала» [140, с. 14].

Малоефективна робота українських представників призвела до трансформації складу комісії. 20 листопада 1869 р. з ініціативи В. Ільницького українську комісію доповнено новими членами – Ю. Романчуком, О. Партицьким та А. Вахнянином. Останній наголошував, що «першим ділом поширеної комісії було поправлення правопису в напрямі до фонетики [140, с. 16]. «Рішено це зараз на першому засіданні, що відбулося під проводом В. Ільницького десь в падолисті 1869 року. Партицький і Вахнянин домагалися впровадження фонетики, але всі інші члени були противні: одні засадничо (Ступницький, Шараневич, Полянський), другі не вважаючи її ще на часі» [140, с. 15]. Згодом, під натиском польського посла Д. Борковського, Крайова шкільна рада поставила вимогу замінити українську абетку латинською, мотивуючи тим, що вживаний серед українців алфавіт є частиною російського правопису і сприяє поширенню москвофільства в краї.

Відповідно до пропозиції Ю. Романчука ухвалено етимологічний правопис граматики Осадци, «однакож есенціально поправлений в напрямі фонетичного, якого зачало недавно перед тим уживати товариство «Просвіта» і який з деякими дрібними змінами здержався в школах аж до 1892 р...» [210, арк.15]. Основним завданням комісії стали «перероблення» старих і написання нових підручників. Ситуація вимагала, передусім, «переробки» всіх підручників для народних шкіл щодо правопису, мови та змісту оскільки написання нових підручників забрало б багато часу.

Завдяки зусиллям О. Партицького і Ю. Романчука першу частину завдання виконано вже у 1870 р. Згодом комісія приступила до підготовки читанок для гімназій. У 1871 р. Ю. Романчук уклав нову читанку для першого і

другого класів гімназій, а О. Партицький – для третього і четвертого. Підручники для народних шкіл видавалися накладом шкільного фонду Ставропігійського інституту. На видання підручників для гімназій, за словами Ю. Романчука, «вистарався зразу віце-маршал сейму Юліан Лаврівський о маленький фонд в міністерстві, потім коли «Просвіта» рішилася зайнятися цим ділом (на загальних зборах 1871 р.), давав їй сойм на ціль 2000 злотих. Потім вже Шкільна рада Крайова сама диспонувала тими грішми, що оставали в касі Крайового Виділу» [140, с. 17].

Формуючи свої читанки, Ю. Романчук вивчав досвід інших галицьких педагогів, вчених і літераторів, орієнтувався на наукові праці О. Барвінського, Й. Застирця, К. Лучаковського, В. Радзикевича, Б. Лепкого, О. Поповича, А. Крушельницького, М. Возняка та інших [140, с. 15].

Читанки Романчука – це підручники, у яких вдало поєднані хрестоматії та теорія літератури, оскільки, на думку автора, літературу необхідно розглядати як органічне поєднання усної народної творчості й авторських творів [57, с. 40]. У підручниках, укладених Романчуком літературний процес постає цілісно і слугує вагомим фактором формування культурної самодостатності українців. Ґрунтовна підготовка допомогла педагогу визначити методіку навчального предмета і місця, яке повинна займати література в системі гімназійної освіти. Романчук враховував психологію сприймання дітьми літератури, розглядав власне літературу потужним виховним засобом. Важливим для укладника було дотримання принципів системності та послідовності при створенні підручників, враховуючи знання з літератури, здобуті учнями за час навчання в народній школі, закономірності фізичного і психічного розвитку гімназистів. Він також зосереджував увагу на суспільній спрямованості літератури, її ролі у вихованні особистості. Наголос робився на національну культуру, враховувалися природні здібності і нахили дітей. Автор

не тільки поширював літературу, але акцентував увагу школярів на національно-культурних та соціально-історичних ідеях, що визначали характер творчості письменників XIX ст. Тексти подавалися простою народною мовою, близькою та зрозумілою для дітей, а виховний ідеал був зосереджений переважно в оточуючому українському світі. Педагог намагався формувати національно свідомі покоління школярів базуючись на кращих патріотично налаштованих і високохудожніх творах української літератури [201, с. 88].

Суспільно-політична активність українців у Галичині, педагогічні традиції минулого мали безпосередній вплив на зміст підручників з літератури, на їхнє призначення у сфері формування світогляду і художніх смаків молодих українців. Читанкам Романчука притаманна логічність педагогічних засад, продуманість змісту та значна насиченість творами авторів з Галичини та усієї України, а також наявність великої кількості народнопоетичних творів.

За науковою глибиною і широтою охоплення матеріалу ці навчальні книжки далеко виходили за межі потреб середньої школи. Тлумачний словник старих давньоруських слів надавав підручникам наукового значення.

У процесі підготовки навчальних книг автор керувався принципами гуманізації та демократизації, намагався запроваджувати найновіші досягнення педагогічної науки і практики, спираючись на власний досвід та виявляючи глибоку любов до справи просвітництва рідного народу, сприяючи введенню в школах навчання рідною мовою.

Підібрані тексти відповідають віковим особливостям дітей і сприяють розвитку мови, збагачують їхню лексику, мають неабияке виховне значення та спрямовані на особистісний розвиток школярів.

Розглянемо детальніше читанку для молодших класів середніх шкіл (Додаток Д) [184]. Без сумніву можна стверджувати, що у читанках вміщено усе краще з надбань тогочасної літератури. Наявність таких творів як Зазуля-кукавка, Журавль, Чайка, Крокодиль, Где-що про бульбу, Кава, Шаран свідчить про націленість читанок на розвиток науково-художнього мислення, чітко простежуються міжпредметні зв'язки. Також важливо відзначити, що мало місце поєднання принципів науковості та доступності.

Можна також констатувати чітко окреслену національну спрямованість видань, оскільки вони містять досить велику кількість творів на патріотичну тематику. Ю. Романчук за допомогою цього підручника намагався не лише познайомити учнів з працями відомих письменників (Т. Шевченка, М.Старицького, Марка Вовчка, П. Куліша, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, М. Руданського), але й виховати любов до свого народу, шану до його минулого, повагу до праці, навчання, довілля, усього, що нас оточує (Україна, Туга за Україною, Рідне село, Любов до вітчизни). Окрім цього укладник мав на меті прищепити учням любов до читання українською мовою (Рідна мова), зацікавити творами відомих письменників, поглибити їх знання про національну ментальність народу, розвинути патріотичні почуття, виховати любов до навчання, навколишнього світу, розширити світогляд, розвинути естетичний смак, критичне та логічне мислення, увагу та уяву. Не оминув своєю увагою Ю. Романчук і тему родини, помістивши до читанки такі твори як Матерня любов, Любов до родичів, Госка сестри по брату.

Підручник насичений фольклорними матеріалами, серед яких присутні народні думи та пісні, що закликають до любові, поваги та пошани свого краю (Прощання козака, Від'їзд навійну). Характерною особливістю є поєднання у ньому наукових прозових текстів із віршованими творами, загадками, казками та притчами. Скарбами народної мудрості є прислів'я, наведені у читанці.

Загадки розвивають уміння молодших школярів аналізувати, синтезувати, порівнювати, зіставляти, узагальнювати.

Розглянувши читанку для молодших класів середніх шкіл варто відзначити, що твори, яких тут налічується 134, вміщені у 2 частинах, поділені на окремі групи та підгрупи за жанрами та типами літератури. Починається читанка з прозових творів. До першого розділу укладник відніс оповідання, виокремивши повісті, повістки, байки, казки, притчі, оповідання з історій і життя славних мужів (Гектор і Андромаха, Пріам і Ахіл, Ромуль, перший король Римський, Горацій і Куряцій, Конець Ганібала і Сципіона). До другого розділу належать описи і образи, особливо з гео і етнографії, які давали можливість учням середніх класів поглиблювали свої знання про навколишній світ (Журавль, Вуж звичайний, Винна лоза, Водопад Прута коло Дори, Креховській монастир, Старинний Рим, Схід сонця, Різдвяні свята у подолян, Віра в богів, Віра в духи). Завершуються прозові твори дидактичними статтями (Матерня любов, О марності сього світу, Давній язик і давній звичай, Виречення старинних філософів), а також прислів'ями та загадками.

Другу частину навчальної книжки складають поетичні твори. У першому розділі вміщено зразки епічної поезії (Хто достойний, Сонце та хмари, Вовк та кіт, Старинний Галич); другий розділ присвячено поезії ліричній (Весна, Хлібороб, Люба днина, Дитина-сиротина, Бурлака).

Завершується підручник поясненнями слів та виразів, що могли бути незрозумілими для гімназистів.

Загалом, можна констатувати, що читанка Ю. Романчука відповідала стану розвитку педагогічної думки кінця XIX ст. Зміст підручника чітко та послідовно структурований за типом навчального матеріалу, складність і обсяг відповідні для засвоєння учнями середньої школи.

Справжнім захопленням Ю. Романчука була книговидавнича справа, розпочата ним у товаристві «Просвіта». Романчук усвідомлював важливу роль українських книг для піднесення освітнього рівня населення Східної Галичини. Першопочатково товариство потурбувалося про переклад окремих навчальних матеріалів та видання їх літографським способом. У 1870 р. Головний віділ підготував звернення до науковців, у якому закликав їх писати підручники та надсилати їх до товариства. Загалом у 1869–1876 рр. видано 22 підручники загальним тиражем 15100 примірників, із них 300 – літографським способом [60, арк.1]. На думку С. Шаха, «у складанню номенклатури, відповідних українських висловів, оцінці підручників та їх укладі заслужилися найбільше отсі члени віділу: Ом. Огоновський, А. Вахнянин, Ю. Романчук, В. Ільницький, Ом. Партицький, Ю. Целевич [25, с. 22].

Майбутній голова товариства брав участь у складанні видавничих планів товариства на кожен рік. Основний наголос громадський діяч зробив на поширенні двох груп друкованої продукції: видань для малоосвічених верств, здебільшого шкільні підручники (напр. «Читаночка для сільських людей» О. Партицького.) та книг для освічених кіл української громадськості. Загалом на 1917 р. було видано 348 популярних книжечок загальним тиражем 2941 примірники [151, с. 22].

«Просвіта» багато зусиль спрямовувала на видання недорогих книг, які б користувалися популярністю серед простих людей. Це в основному були твори відомих авторів, а саме І. Франка, Г. Хоткевича, О. Барвінського, К. Левицького та інших, молитовники, збірники колядок та щедрівок, підручники, книжки популярно-наукового, релігійного, історичного, сільськогосподарського, економічного спрямування. За десять років починаючи з 1899 року вдалося видати 71 таку книжку [36, с.14]. Також вагомим внеском в справу просвіти людей стало видання народних

календарів, які були неодмінним атрибутом кожного галицького дому. Серед укладачів таких календарів чільне місце займав і Ю. Романчук. Варто згадати і про популярні часописи «Письмо з «Просвіти» та «Читальня», які розповсюджувались серед бібліотек, читалень та інших просвітніх організацій.

У 1904 р. Ю. Романчук розпочав видання серії «Руська Письменність», де в кожному томі подавав коротку передмову, стислий виклад біографії письменника, його портрет, основні твори. В період 1904 - 1908 рр. Було видано твори Т. Шевченка, І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Шашкевича, Я. Головацького, А. Могильницького, М. Устияновича, А. Метлинського, М. Костомарова. Упродовж 1908-1926 рр. видано твори П. Куліша, Л. Глібова, К. Климовича, М. Шашкевича, М. Вовчка, О. Стороженка, С. Руданського, Ю. Федьковича, С. Воробкевича, О. Кониського. Значну допомогу Ю. Романчуку у видавничій сфері надавала наддніпрянська інтелігенція. «Моє видання, – відзначав Ю. Романчук, – має ціллю: познакомити якнайширші круги з українсько-руською літературою. Для того оно мусить дуже дешево: кожда книжка 500 до 600 сторінок буде коштувати оправлена 1 К (40 коп.), а в кращій оправі 1,5 К (60 коп.), буде друкуватися в 3000 до 5000 примірників» [117, арк. 22]. Ю. Романчук звертався з проханням до М. Комарова, професора Сумцова, Д. Багалія та інших відомих громадсько-політичних діячів, науковців надавати твори відомих українських класиків.

При виданні «Руської Письменності» Ю. Романчук дуже ретельно звіряв твори письменників з Наддніпрянської України з оригіналами, що засвідчує прагнення просвітянина наблизити літературні нормативи східних і західних письмових відмінностей. У «Післяслові» до першого тому творів Ю. Федьковича Ю. Романчук писав: «Як в попередніх томах, так і в сім, дбаю

особливо о добрий вірний текст і моє видання опирається на найліпших підставах... Однак ж граматичні форми гуцульського говору я не старався всюди задержати, бо ані нема їх всюди в передруках, ані сам Федькович не все і не всюди уживав їх та й не досить докладно їх зазначував» [117, арк. 13].

Плідною була співпраця Ю. Романчука з іншими громадсько-політичними та національно-культурними українськими діячами, з-поміж яких заслуговує на увагу листування видавця з С. Єфремовим. Останній підтримав намір Ю. Романчука видавати «Руську письменність». «Дуже радий допомогти Вам в такій переважній справі, як критичне видання спільних наших письменників, і прошу й на далі, коли чого треба буде, звертатися, як у нас кажуть, без церемонії. Усе, що можтиму, зроблю не зволікаючи», – писав С. Єфремов 26 травня 1904 р. [117, арк. 38].

Упродовж 1873 – 1878 рр. Ю. Романчук з перервами очолював редакцію газети «Правда», на сторінках якої неодноразово висвітлювалися проблеми шкільництва. Наприкінці 1879 р. на власні кошти заснував у Львові першу політичну газету для народу «Батьківщина» (виходила двічі на місяць), яку редагував до 1887 р. (виходила до 1896 р., згодом перейменована на «Свободу») [158, арк. 1]. Ю. Романчук підтримував ініціативу А. Коса та Р. Сембратовича щодо видання українського часопису «Ruthenische Revue» [57, с. 44]. Редактори видання 4 квітня 1903 р. у листі до І. Франка просили його, щоби він «уже до першого числа виготовив яку статтю...». І. Франко висловив готовність допомагати журналу своїми працями без жодного гонорару тільки тоді, «коли перші номери покажуть, що видавництво справді поставлено поважно» [116, с. 344]. Однак згодом І. Франко відійшов від співпраці з журналом, а Ю. Романчук навпаки посилив контакти із редколегією.

Із 1880 р. народовці розпочали видавати газету «Діло». Ю. Романчук був одним із її засновників та співробітників, у певні періоди – головним редактором, а також головою Видавничої спілки «Діла» [63, арк.1]. Цінними є спогади про український часопис Ю. Романчука. На його думку, газета завоювала симпатії у широких читацьких колах завдяки «зручному доцільному редагуванню і народній чистій мові» [246, с. 32].

Незважаючи на те, що головним напрямком часопису була політична тематика, на його шпальтах приділялася значна увага і культурно-освітнім процесам Східної Галичини та участі у них провідних освітян краю, які підносили освіченість українців на новий рівень. Найбільш широко висвітлювалися питання якості підготовки кадрів для українських народних шкіл, проблеми створення конкурентоспроможності середньої ланки освіти, потреби розширення мережі українських гімназій, розбудови власної національної вищої школи. «Діло» інформувало громадськість про заходи, що здійснювалися щодо заснування українського університету у Львові, зокрема, виступи, пропозиції, запити та подання депутатів сейму. У Додатку Е наведено огляд виступу Ю. Романчука у Галицькому сеймі, що стосувався висунення вимог задля забезпечення рівноправності українців та поляків в питаннях освіти, опублікований на титульній сторінці

2.2. Діяльність у товаристві «Просвіта» та інших культурно-освітніх організаціях

Поступ українців у справі розвитку національної освіти в кінці XIX ст. став можливим перш за все завдяки тому, що на арену суспільно-політичного життя краю вийшла світська інтелігенція, яка по-новому оцінила значення просвіти для народу. Численні культурно-громадські діячі розгорнули активну

просвітницьку роботу серед населення у всіх галицьких містах і селах, викликавши пробудження його національної свідомості. Всупереч перешкодам, які ставила польська влада на шляху розвитку українського шкільництва прогресивна громадськість краю здійснювала організаційні заходи, що виявилися у заснуванні українських суспільно-політичних та культурно-освітніх організацій.

Громадські організації відкривали українські приватні учительські семінарії та семінарійні курси, піклувалися про підвищення кваліфікації та самоосвіту вчителів, поширення кращого педагогічного досвіду [62, арк.12].

Неоціненний внесок у зростання культурно-освітнього рівня галицьких українців, пробудження їх національної самосвідомості внесло товариство «Просвіта». Сучасні дослідники, шукаючи причини створення товариства, відзначали: «Прагнення західноукраїнського населення до освіти і культури рідною мовою намагалися очолити так звані народовці... Основу народовського руху становило свідоме покоління східногалицької інтелігенції, яке розчарувалося політикою австрійського уряду, проголосило ідею самобутності та єдності всього українського народу, поділеного кордонами імперії... Саме цій нечисленній, порівняно з москвофілами, партії молодих галицьких інтелігентів належала ініціатива створення «Просвіти» [101, с. 85]. Ю. Романчук був одним із перших, хто у 1868 р. підтримав заклик о. С. Качкали «спомагати народню просвіту в напрямках маральнім, матеріальнім і політичнім через видавання практичних книжок, брошур і т. д. в тій мові, якою нарід говорить» [114, с. 112].

Ініціативний комітет, до якого входили К. Сушкевич, М. Коссак, П. Свенціцький та інші національно свідомі діячі, подав до Галицького намісництва Статут товариства, який, однак, не був затверджений. Проте влада у Відні була послідовнішою, ніж на провінції: 2 вересня 1868 р. Міністерство

просвіти схвалило статут (розпорядження №3491) і видало дозвіл на заснування культурно-просвітницького товариства [155, с. 23].

Ю. Романчук став членом установчого комітету під керівництвом А. Вахнянина. На перших загальних зборах товариства, які відбулися 8 грудня 1868 р., до виділу товариства обрали Ю. Романчука, К. Устияновича, І. Комарницького, М. Коссака О. Партицького К. Сушкевича О. Борковського, М. Михалюка, О. Огоновського [151, с. 46]. За словами С. Шаха, «люди, що увійшли до цього першого виділу «Просвіти», – це не випадковий підбір людей, які далися вибрати, лиш був це пляновий добір осіб, що в пізнішому часі всі майже відіграли важнішу роллю не лише самій «Просвіті», але й в українському суспільному життю взагалі, не лише в Галичині, але й на Буковині, деякі увійшли навіть на все в історію українського народу XIX віку» [151, с. 19].

Перше засідання виділу товариства пройшло відразу після закінчення загальних зборів. На ньому, після тривалих дискусій, було прийнято рішення про обрання А. Вахнянина головою щойно створеної організації, його заступником – К. Сушкевича, а секретарем – Ю. Романчука. Останній, зокрема, наголосив, що бачить основну мету «Просвіти» у піднесенні рівня освіти усіх українців. Щоб цього досягти виділ закликав повести «найширшу акцію за позисканням членів і то на всіх частях нашої України» [148, с.14].

Створення товариства викликало жваве зацікавлення сучасників. І. Франко зауважив, що «заснування «Просвіти» було немов би довершенням організаційних змагань галицьких народовців 60-х рр. XIX ст., переходом від ефемерних груп до постійної органічної праці» [233, с. 34]. Базові складові цієї «органічної праці» були чітко прописані у Статуті, де зазначалося, що окрім «освічення народу шляхом збирання та видання всіх здобутків усної словесності... і всього, що дає можливість вивчити народ та його історію»,

товариство видаватиме «популярні перекази з усіх галузей науки, які відповідали б поняттям народу та його потребам»[212, арк.3].

На першому засіданні Виділу було прийнято рішення про складення відозви до громадськості [167, арк. 2]. У протоколі, зокрема, зазначалося: «Щоб Виділ до руської публіки виладив Відозву, в котрій була би виложена ціль нашої «Просвіти», а враз і дорога, якою товариство на будуще іти наміряє». Далі відзначено, що необхідно «враз з Статутом товариства розіслати попри Відозву межі руських земляків». Для укладення документа визначено трьох членів Виділу – Ю. Романчука, К. Устияновича і О. Партицького[148, с. 123].

На другому засіданні Виділу 11 лютого 1869 р. виявилось, що Ю. Романчук підготував «Відозву до руських земляків» проте К. Устиянович та О. Партицький не мали змоги з нею ознайомитися. Було визначено, що текст «в цілому добрий» і необхідно його прийняти за основу для «спеціальної обрани», яка відбулася на цьому ж засіданні, і де було опрацьовано перших п'ять абзаців. 11 березня 1869 р. на п'ятому засіданні Виділу після третього читання було остаточно затверджено текст відозви [148, с. 25].

Відозва (Додаток Ж), підготовлена Ю. Романчуком, складалася з двох частин. Перша з них, яка займала більше двох сторінок, роз'яснювала причини і необхідність заснування Товариства. У документі, зокрема, вказувалося: «Галицькі українці, почавши нове життя в 1848 р. протягом 20 літ, що з накладом минули від того часу, мало поступили вперед у розвою своєї народності. Правда, побільшила ся за той час українська інтелігенція, крім українських священників маємо тепер українських учителів і урядовців, маємо українські часописи, українські товариства, а почасти вже й українську мову в школах, але увесь той поступ проявляється лише у вищих верствах народу, у тих верствах, у котрих непостійність при народнім прапорі історія давніших

часів так сумно нам доказала. Наша маленька, з самих майже залежних людей зложена, інтелігенція не може нам ніяк дати запоруки на будучність...» [65, с. 1].

Надалі у відозві було наведено способи подолання кризи в українському шкільництві: «Щоби, отже, тоє зло, котре уже через недбалість нашу наробилося, направити, а іншому злomu на будуче запобічи, щоби люд наш в народнім дусі просвічати і через те морально і матеріально піднести, таким же ділом і цілий народ двигнути, належало перед всім змінити діяльність «Матиці» і на властиву звернути дорогу і розбудити в ній нове жите, або зав'язати інше товариство, котре би ціль, покинену Матицею, за свою приймало і живою діяльністю обіщувало щасливіше єю в діло перевести» [65, с. 2].

У підсумку до першої частини відозви, Ю. Романчук вказує на перешкоди у створенні «Просвіти»: «Знайшлися люде, котрі для того, що Товариство зав'язалося без їх опіки і поради..., старалися і стараються... молоде товариство оклеветувати, підсуваючи єму стремленья, о неправдивости котрих они самі найліпше суть пересвідчені». Однак їхні шкідливі наміри не збулися, бо, незважаючи на такі неприхильні дії, до Товариства вступають «уже дотепер із многих сторон мужі, котрих патріотизм і честні гадки знакомі цілому народові руському» [65, с. 3].

У другій частині відозви визначено завдання організації: «Єдиною цілію нашого Товариства єсть: наш нарід пізнавати, і, пізнавши всі єго багатства і недостатки, по оказавшимся потребам всьо, що тільки для нього придатне, научати». Ю. Романчук та його однодумці планували мали здійснювати просвіту народу за допомогою популярних «письм, книжок і часописів, по найприступнішій ціні для народу видаваних» [65, с. 3]. Ю. Романчук визначив такі організаційні форми діяльності товариства «Просвіта»: 1) збирати від українських письменників популярні твори, «для народу придатні».

Заманіфестовано надію, що товариство може деякі «знаменитими писателями виготовлені дільця незабавом для товариства позискати»; 2) Виділ буде старатися всіляко розповсюджувати видання Товариства, щоб у всіх куточках краю «нарід з них існував». На завершення висловлено сподівання, що Виділ, розвинувши «таким ділом нове житє в Галицькій Русі, зможе досягнути визначеної цілі швидко і в більшій мірі, як це досі будь-кому вдавалося» [165, арк. 4-6].

Другим важливим документом товариства став Статут. Згідно з основоположним документом, виділ «Просвіти» поділявся на дві секції: етнографічну і просвітню. Однак, після початку роботи товариства були виявлені недоліки першого статуту, тому комісія, під головуванням Ю. Романчука на других загальних зборах внесла поправки до документу і їх було ухвалено. Ухвалені зміни полягали в обмеженні наукового характеру діяльності товариства, яку вирішили зосередити у Науковому товаристві ім. Шевченка [166].

Суттєвих змін зазнала і структура організації. Було прийнято рішення, на додачу до Головного виділу, який функціонував у Львові, організація розширило свою діяльність на повіти, які мали б самостійні відділи, уповноважені проводити власні збори. Засновники товариства сподівалися таким чином залучити до просвітнього руху нових членів [162, арк. 2]. Члени товариства також одержали право придбати два примірники кожного видання «Просвіти» за половину номінальної вартості [142, с. 22]. «Кожна зміна статуту не тільки формально змінювала деякі параграфи, а була ефективним засобом поліпшення культурно-освітньої діяльності», – констатував В. Коцур [101, с. 85].

Як тільки було створено просвітню секцію товариства, членом якої був Ю. Романчук, розпочалась активна робота з видання популярних книжок для

народу живою народною мовою, а також укладання перших шкільних підручників для української Академічної гімназії у Львові. Перехід навчального процесу в Галичині на польську мову був аргументований саме відсутністю підручників. Головний віділом «Просвіти» була складена анкета, створені окремі комітети фахівців, які мали були зайнятися опрацюванням термінології та укладенням оригінальних або ж перекладених підручників [60, арк.11]. М. Галущинський відзначав, що товариство у цей період намагалося створити сприятливий ґрунт для «поширення книжки і більшу увагу кладе на се, ніж на видавничу діяльність...» [37, с. 67].

Поступово, завдяки клопіткій роботі віділу «Просвіти», до якого незмінно входив Ю. Романчук, Галичина стала центром українського друкованого слова. Набула поширення і децентралізація «Просвіти», яка дозволила суттєво збільшити кількість членів організації сприяла розширенню повноважень філій [168].

Наприкінці 1894 р., після смерті голови товариства О. Огоновського, у «Просвіті» більше року не могли обрати голову організації. Ці обов'язки виконував заступник голови О. Барвінський, який, до того ж, часто хворів [151, с. 50]. 31 січня 1896 р. відбулися загальні збори «Просвіти», на яких Ю. Романчука обрали п'ятим головою товариства. С. Шах зазначив «його і його працю знали вже члени «Просвіти» віддавна і хотіли йому саме тепер виявити своє признання, довіря та пошану, неначе у відповідь намісникові графові Казимирові Баденьому, що мстяться за відступлення Романчука від нової ери, подбав при помочі адміністрацій них надужить, щоб він перепав при виборах до галицького сейму небажаного йому провідника» [151, с. 23].

Протягом головування Ю. Романчука товариство приділяло значно менше часу розробці статуту [196, с. 5]. Більше зусиль було спрямовано на заснування в громадах читалень з новими статутами, «при читальнях

відкривались крамниці, каси ощадності; читальні «Просвіти» ставали культурно-освітніми осередками громад, які ширили освіту і добробут» [161, арк. 9]. Окрім цього голова товариства намагався покращити фінансове становище організації. Саме в період, коли Ю. Романчук очолював «Просвіту» в краї набув поширення кооперативний рух. За підтримки організації, зокрема членів виділу К. Паньківського та К. Левицького, «пішов тоді по Галичині клич, щоби власними силами рятуватися, рятувати село від визиску чужих банків та крамарів» [82, арк. 21]. В організаційному напрямі, Головний віділ визначив завдання заснувати стільки філій аби кожне повітове місто мало свою філію «Просвіти». Провідні діячі товариства спробували відродити існуючі філії і створити на їхній основі освітні осередки. У Головному віділі серед пріоритетних була видавнича діяльність. У період головування Ю. Романчука польські політики Крайового сейму Целецький і Поляновський піддали її критиці, 6 лютого 1898 р. посол Целецький навіть хотів відібрати у «Просвіти» асигнування на видавництво, аргументуючи тим, що товариство, на його думку, поширювало вороже ставлення до польського населення. Його критика була викликана книжкою О. Борковського «Про Богдана Хмельницького і його повстання в 1648 р.». Під час напружених дебатів на сторону «Просвіти» став єпископ з Перемишля К. Чехович, тоді Галицький сейм прийняв рішення, що після перегляду плану видавництва Крайовий віділ буде продовжувати надавати кошти «Просвіті» [142, с. 47].

Головний віділ «Просвіти», очолюваний Ю. Романчуком, опублікував заяву, у якій вказувалось, що товариство, відповідно до свого статуту, не виступає вороже проти жодної нації або ж суспільного прошарку, а здійснює свою діяльність з метою просвіти та піднесення добробуту українців, тож має право користуватись коштами з фондів краю. Однак наслідком виступів проти «Просвіти» в Галицькому сеймі було припинення виплат субсидій у 1899 і

1902 рр. (у 1902 р. – аргументуючи «ширенням племінної й суспільної ненависти в книзі «Русь-Україна і Московщина» Л. Цегельського») [142, с. 48].

Під час відзначення 60-тої річниці з дня смерті Т. Шевченка у 1921 р., Ю. Романчук вніс пропозицію створити у «Просвіті» видавничий фонд «Учітеся, брати мої...» [136, арк. 42]. Того ж року Головний відділ товариства організував урочисте відзначення 80-річного ювілею Ю. Романчука – члена-засновника та почесного члена «Просвіти» [93, арк.6].

У період головування Ю. Романчука товариство перетворилося із просвітньої організації, яка дбала про освіту українського населення краю, на важливий фактор культурного прогресу [200, с. 167]. У 1898 р., за ініціативою Ю. Романчука, Головний відділ «Просвіти» розпочав масштабну національну маніфестацію з нагоди 50-річчя ліквідації панщини в Галичині. Для її проведення усі українські товариства створили окремий комітет. 17 травня 1898 р. у краї провели повітові віча, а 19 травня – відбулося всенародне українське віче на Високому замку у Львові. Головний відділ видав окремі книжки, у яких роз'яснив, у чому полягала важливість скасування кріпацтва, : «У п'ятдесятю річницю знесення панщини і відродження Галицької Русі» (автор – Л. Селянський (Л. Романський) та «Панщина і її скасування в 1848 р.», написану І. Франком [136, арк. 44].

«Просвіта», спільно з НТШ, а також іншими українськими товариствами краю, ініціювала святкування 100-річчя «Енеїди» І. Котляревського. 31 жовтня 1898 р. у Львові відбулася велична маніфестація приурочена цій події. Крім цих свят, Головний відділ на чолі з Ю. Романчуком, відзначав місцеві пам'ятні ювілейні дати, щоб залучити якомога більше українців та донести ідею «Просвіти» [95, с. 163] до широких мас. Зокрема наприкінці 1903 р. в рамках святкування двох 25-літніх ювілеїв філій товариства «Просвіта» в Коломиї і Тернополі відбулися концерти та просвітньо-господарські віча з виставками

господарсько-рільничих машин, насіння тощо. Як пам'ятки про ці ювілеї, у цих філіях були відкриті великі бібліотеки [137, арк. 13].

Всупереч фінансовим труднощам, члени організації «своїм патріотичним поривом, прагненням до знань і освіти вносили вагомий внесок у розвиток і популяризацію ідей відродження нації» [101, с.85]. Поступово Ю. Романчук налагоджує контакти із провідними національно-культурними діячами Наддніпрянщини. У 1903 р. він представляв українців Галичини на відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. К. Студинський у своїх спогадах так описав звернення просвітника: «Як тільки перший промовець Ю. Романчук виступив на естраду, зірвався гураган оплесків, що тривав кілька мінут і не дав йому прийти до слова. Шановний парламентарист розкланювався на всі сторони, а його поважна стать і незвичайно симпатичне обличчя викликували щире зацікавлення. Вітав він свято української культури від «Просвіти» від 28 філій і 1300 читалень. Голос його обув ясний. Він електризував публіку. Українська, чиста як кришталь, мова, що найшла доступ серед важких умов у публічному виступі, витискала сльози. В зіницях видців видно було радість, і тугу, і жаль. Послові Романчукові подякувано такими громовими оплесками, що тряслася стеля. Тут росло українство навіть у серцях тих, що до нього ставилися байдужо» [68, с. 247].

Однак, після виступу Ю. Романчука, голова міської ради Полтави Трегубов заборонив іншим учасникам заходу виступати українською мовою. Наступного дня Ю. Романчук виголосив заяву, у якій відзначив: «Ми, як громадяни чужосторонньої держави, стояли осторонь під час вчорашньої демонстрації супротив заборони відчитування українських адресів на святі в пам'ять родоначальника української літератури Івана Котляревського, – стояли осторонь не тому, що не відчували разом і однодушно з прочими українцями, але тому, щоб не зловживати гостинності, якої нам уділяє оця держава. Однак

ось тут вважаю за вказане заявити, що ми, галицькі від поручники, а з нами і весь народ в Галичині і Буковині, солідаризуємося цілком з вчорашнім протестом українців проти важкої образи, нанесеної тій мові, що нею писали Котляревський, Шевченко, Куліш і другі визначні письменники. Вона здобула собі в Австрії право громадянства між іншими культурними мовами і вона є рідним, найдорожчим і неодумним скарбом цілого українського народу» [68, с. 248]. Про виступи Ю. Романчука та інших представників Галичини і Буковини написала статтю Х. Алчевська в «Южном Краю».

У 1905 р. першою російською революцією були проголошені конституційні свободи і права, що важливим етапом визвольного руху для українців. Ювілейне віче львівських українців, скликане 12 листопада 1905 р. «Просвітою» та іншими товариствами на честь гетьмана Богдана Хмельницького, передало «братам із російської України слова радості з причини конституційних свобод» і закликала їх, «щоби старалися в хвили, коли Росія перебудовується на нових основах, здійснити право українського народу на його свободне національне існування дорогою освітньою, економічною й політичною». Наче у відповідь на привітання галичан, організуються на Наддніпрянщині українські освітні товариства з назвою «Просвіта» (в Одесі, Катеринославі, Житомирі, Кам'янці-Подільському, Києві) [151, с. 89].

Перший статут давав визначення «Просвіти» як науково-просвітницької організації. Метою її було навчати про історію народу та здійснювати просвітницьку діяльність у різних галузях науки [179, с. 33]. Спочатку зусилля організації були націлені в основному на заможну інтелігенцію, яка могла сплатити вступний внесок у розмірі 4 крон та щомісячні трохи більше 1 крони. Бідніші верстви цього собі дозволити не могли, та й взагалі на той час 75% населення Східної Галичини було неписьменним. Перший статут виявився неефективним, тому у 1870 році було

прийнято другий статут, який склали комісією, членом якої був і Ю. Романчук [179, с. 34]. З прийняттям другого статуту товариство, яке спочатку було одноступеневою організацією, почало розширятися, утворюючи відділи у районах, що мали право скликати власні збори. Крім того, було знижено вартість членських внесків та надано можливість членам купувати книжки за значно нижчою ціною. Просвіта також виборола у сеймі субсидії на просвітницьку діяльність та дотації на книгодрукування. Варто зазначити, що дана діяльність завжди була в числі пріоритетних для товариства. Спочатку книги видавалися за етимологічним правописом (на мові званій язичієм), який вивчався в школах. На фонетичний правопис, який відображав живу, народну мову, перейшли у 1848 році. Крім того завжди дотримувалися правила уникати російських, польських та церковнословянських слів [12, с. 28]. Серед труднощів, пов'язаних з книговиданням були такі, що стосувалися стилю викладу матеріалу, адже підручники слід було писати простою, зрозумілою для широких мас мовою.

В період з 1869 по 1876 роки було видано 22 підручники для народних шкіл та гімназій видані українською мовою загальним накладом більше 15000 примірників. Значення цього досягнення важко переоцінити, бо як сказав а Загальному зібранні Товариства в 1879 році В. Барвінський: «Одним з найтяжчих і важливих досягнень нашої народної боротьби за існування було відкриття української гімназії. Це було першим дійсним визнанням того принципу, що наша мова має право володарювати в усіх школах на Україні. Але це була тільки основа, право. Необхідно це право вибороти власними руками, а саме: подбати про шкільні підручники. А це велика, важка праця, за час якої необхідно майже все тільки-но створювати. Ця справа – одна з найбільших наших здвигів... Ми сьогодні ще не можемо собі уявити всієї

важливості цього факту. Але історія запише його з таким притиском, як в свій час хрещення Русі»[9, с. 122].

Хоча у 1867 році відбулося значне зрушення у справі українізації освіти - українську мову було затверджено як мову навчання в чотирьох початкових класах Академічної гімназії та за наступні 40 років вдалося відкрити шість українських гімназій, вони склали лише 11% від загальної кількості середніх шкіл Галичини. У 1871 році під егідою «Просвіти» починає роботу перший курс української мови для службовців, який складався з читання та правопису. В цей же час було започатковано стипендіальний фонд для здібної шкільної молоді [38, с. 17].

За допомогою «Просвіти» у сільській молоді теж з'явилася можливість навчатися та розвиватися у національному дусі. Серед пріоритетних завдань товариства Ю. Романчук вбачав започаткування та згодом поширення читалень [39, с. 110]. Їх кількість стрімко зростала з 5 у 1891 році до 21853 у 1909 році [82, арк.7]. Окрім роботи різних курсів, шкіл для неписьменних, бурс проводилися Шевченківські вечори, вистави, вечорниці.

Також, визнаючи роль товариства у справі освіти народу, Михайло Драгоманов – видатний український просвітник, науковець і суспільно-громадський діяч, підкреслював важливість здійснення товариством, окрім просвітницької, функції «самопізнання народу» і полягала вона, на його думку, передусім в етнографії. «Ми говоримо вже про інші цілі, яким могли служити етнографічні збірники саме в Галичині, – наголошував він, – хоча б, наприклад, підняття народного самопізнання або надання молодій галицькій літературі величезних багатств, які полягали в пам'ячниках народної словесної творчості і на якій галицька інтелігенція могла б повчитися і пошукованої для неї руській мові – справі досі не зайвій для багатьох!» [66, с. 64].

В 1912 році «Просвіта» затвердила новий статут, в якому йшлося про внесення в число пріоритетних культурно-освітніх напрямків діяльності [213, арк. 1-3]. Результатом цього стало проведення народних, середніх, вищих, господарських, промислових, торгівельних курсів, відзначення народних свят, започаткування народних музеїв, читалень, друкарень, робота народного та кіно театрів [25, с. 33].

Наприкінці 1913 року у «Просвіті» розгорнули діяльність 77 філій і 2648 читалень, масово почали створюватися бібліотеки. У віддалених місцевостях книжки отримували безкоштовно. Вагоме значення у справі просвітництва мали виклади і відчити, курси вищої освіти, курси з ліквідації неписьменності. «Просвіта» комунікувала з українською громадою на Закарпатті, в Боснії, Хорватії, Сполучених Штатах Америки, з багатьма освітніми товариствами [253, с. 96]. Це дало змогу підвищити рівень освіченості простого українського народу, пробудити його національну свідомість, навчити господарювати на рідній землі, наблизити до світової культури й мистецтва.

Осередками, де проводилась національне виховання українців були читальні «Просвіти», оскільки члени її були переконані, що відродження українського народу можливе лише через національну освіту та виховання [70, с. 25].

Будучи активним послідовником народовців у справі захисту національних інтересів українців у сфері шкільництва, Ю. Романчук скерував діяльність «Просвіти» на формування високоморального, національно свідомого громадянина, шляхом пошуків нових форм та методів виховання і навчання підростаючого покоління, вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів. Визначено, що педагогічні товариства здійснювали форми педагогічної діяльності, направлені на виконання освітніх і виховних завдань, а

саме: проводили курси для неписьменних серед дорослого населення краю; п'яти – восьмимісячні курси для навчання грамоти дітей різного віку; надавали доступ до навчання усім дітям шкільного віку до; видавали та розповсюджували навчальну та художню літературу, а також займалися національним вихованням української молоді, організовуючи виставки, хори, оркестри, екскурсії, музеї, аматорські театри, в репертуарі яких переважали твори корифеїв української драматургії тощо.

У 1881 році у Львові було засновано освітньо-виховну організацію під назвою «Руське Товариство Педагогічне» (далі – РПТ) маючи на меті поширювати освіту серед українського населення (початкову середню, вищу, фахову, дошкільну та позашкільну) [211, с. 1] Організація також займалася видавничою діяльністю, видаючи дитячу літературу, журнал «Дзвінок» (1892-1914), шкільні підручники і читанки, щорічний календар [136, арк. 6]. У 1912 р. воно було перейменоване на Українське Педагогічне Товариство (далі – УПТ), а у 1926 стало називатися «Рідна школа» [45, с. 45].

У першому його статуті зазначалося, що РПТ ставило перед собою певні завдання, а саме: «...промишляти над потребами руського народу на полі шкіл народних, середніх і вищих. Займатися заснуванням руських шкіл і піддержувати всякі справи виховання публічного і домашнього на основі матерного язика»[165, арк. 2]..

Для того, щоб мати доступ до усіх прошарків суспільства та з метою ефективнішого функціонування була розроблена досить складна структура товариства. На чолі була Головна Управа (Ю. Романчук був її членом), яка була виборним органом, що складався з Президії, Дирекції, Контрольної комісії, Ревізійної комісії, Роз'ємного суду [18, с. 69]. У повітах діяли Структурні одиниці (Кружки), які об'єднувались за територіальним принципом у союзи кружків; пізніше їх стали реорганізовувати у філії [165,

арк. 15]. В УПТ функціонували такі секції як педагогічна, економічно-статистична, медична, фахового шкільництва [173, с. 70]. В межах секцій діяли Бурсовий гурток, Порадня для вибору життєвого призначення, Видавнича комісія [102, с. 90].

Серед покладених на товариство завдань були: заснування та утримання різного типу шкіл; побудова шкільних споруд; започаткування та проведення шкільних курсів; забезпечення молоді книжками, канцелярськими приладами та одягом; надання стипендій та грошової допомоги; заснування бурс, інститутів для молоді, відкриття дешевих кухонь та дитячих садочків; проведення науково-пізнавальних екскурсій; організація конгресів з проблем освіти, виховання та навчання; охорона інтересів українських учнів та вчителів; видавнича діяльність; організація вечорів, концертів та вистав; заснування бібліотек та музеїв; налагодження зв'язків з іншими подібними українськими та закордонними товариствами, відкриття санаторіїв [166, арк. 1-3]. Система освіти розподілялася на шкільну та позашкільну. В рамках шкільної система діяли народні школи та заклади середньої освіти, які були представлені гімназіями, ліцеями та вчительськими семінаріями [46 с. 73].

Після Першої світової війни класична освіта стала користуватись меншим попитом, оскільки зросла потреба в робітниках-ремісниках. Наслідуючи поляків УПТ намагалося підтримувати народні та професійні школи, маючи на меті сприяти розвитку «здорового багатого продуктивного ремісничого та купецького стану» [48, с. 182]. У 20-тих роках ХХ ст. поширеним стало явище коедукції (тобто спільного навчання хлопців та дівчат). Економічна ситуація у країні викликала необхідність жіночого працевлаштування, що, в свою чергу, потягло за собою необхідність здобувати освіту. Проте, у зв'язку з тогочасними устроями та реаліями дана

практика зіткнулася з певними проблемами, тому у великих містах продовжували функціонувати і роздільні гімназії [208, с. 7].

Фахова освіта продовжувала розвиватись, забезпечуючи безпосередні практичні знання та навички, необхідні в господарській сфері. В чоловічих школах готували столярів, колодіїв, теслярів, кравців, ковалів, слюсарів, м'ясарів, малярів, бронзівників, бляхарів. В жіночих школах увага зосереджувалась на веденні домашнього господарства, а саме набуття та розвитку прикладних вмінь з крою, шиття, городництва, годівлі домашньої худоби, рільництва, гігієні, рахунках, загальній освіті [167, арк. 5]. Освітняни, що здобули освіту в учительських семінаріях та пропрацювавши нетривалий час кидали роботу в українській школі через низьку зарплатню чи інші причини і або переїжджали в інші регіони Австро-Угорщини, або ж змінювали професію [70, с. 72].

Оскільки поляки розуміли, що українська інтелігенція бореться за націоналізацію освіти всупереч політиці Польщі, вони всіляко перешкоджали становленню цього прошарку суспільства та обмежували його у праві на здобуття освіти. Представники інтелігенції та духовенства намагалися донести це до представників влади [193], але особливого впливу на ситуацію це не мало. Як наслідок, в української молоді не було іншого виходу як навчання в європейських університетах чи перехід на роботу за ремісницьким фахом. Наслідком цього набули поширення трирічні кооперативні ліцеї, потреба в яких була зумовлена збільшенням кількості українських кооперативів.

Фахові школи формували купецькі гімназії, курси, для ремісників, однорічні кооперативні й торгівельні курси першого і другого ступеня, курси крою та шиття, моделювання та пошиття національних костюмів, кооперативний ліцей (тривалістю навчання 3 роки) та інші [165, арк. 15]. У різних містах Галичини товариство курувало 65 фахових і загальноосвітніх

курсів [95, арк. 24]. Оскільки в той час вступити до університету можна було лише після закінчення класичної гімназії, це тип освіти був більш популярним та престижним, аніж господарсько-економічна, тому фактично всі перелічені фахові школи були націлені на підвищення кваліфікації тих, хто вже працював у галузі промисловості чи торгівлі [70, с. 122]. Навчання в цих школах тривало до двох років, деякі з них пропонували і підготовчі курси. Вчитися доводилося в основному по вечорах, у вихідні та свята. Кількість навчальних предметів - від трьох до шести Опанування купецьких розрахунків, торгової географії, бухгалтерського обліку, комерційного й вексельного права, купецької кореспонденції здійснювалося польською і німецькою мовами [169, арк. 65].

На додачу до шкільної програми товариство організовувало курси з вивчення грамоти, відкривались бібліотеки для молоді. Варто зауважити, що державна влада не підтримувала починання УПТ, а радше, створювала перешкоди, не даючи дозволу на проведення курсів для неписьменних; підготовчих курсів для середніх шкіл, педагогічних семінарів; використання шкільних приміщень [123, с. 15].

Товариство налагодило колаборацію з іншими педагогічно-просвітницькими інституціями, а саме «Ощадністю», «Просвітою», «Відродженням», «Союзом Українок» [245, с. 11]. Своєю спільною метою вони вважали підвищення рівня освіченості усіх прошарків українського населення краю. Їхні зусилля були націлені на зменшення кількості неграмотних, забезпечення доступу до освіти для селян, адже те, чого навчали у одно- та дворічних школах було мінімальним. Не залишили поза увагою і освіту дітей дошкільного віку. З 1891 р. почали функціонувати «захоронки» та дитячі садки товариства. [81, арк. 5]. Діти мали можливість влітку поїхати на канікули у вакаційні оселі, щоб там одночасно і відпочити, і здобути нові

знання. Забезпечення роботи дитячих садків протягом двох літніх місяців під час збору урожаю також стало в нагоді селянам [47, с. 25].

Під проводом Ю. Романчука, який усвідомлював, наскільки важливо поширювати серед вчительства останні досягнення педагогіки та з метою забезпечення освітян методичною та інформативною літературою УПТ видало 20 книжок у вигляді серії, що носила назву «Книжки і видання до бібліотек учительських» та складалася таких книг як «Коротка історія педагогіки» Т. Грушкевича, «Нариси з домашньої педагогіки» В. Лебедевої, «Приписи для іспитів кваліфікаційних для шкіл народних і виділових», «Короткий огляд історії німецьких університетів» Г. Кричуна, «Нинішня географія» «Методика» М. Гаврищука «Новий напрямок у науці малюнків» М. Коця та інших [94]. Завданням даної серії було навчити вчителя як мотивувати учнів до навчання, та надати практичні методичні вказівки для підвищення рівня викладання у школах, адже за словами М. Гаврищука «без якісного навчання в народній школі вхід до університету закритий» [26, с. 53].

Через УПТ Ю. Романчук також намагався вирішити проблему відсутності підручників українською мовою. Товариством було видано більше десяти шкільних підручників із географії, зарубіжної літератури, алгебри, геометрії, грецької та латинської граматики, природознавства, хімії, та німецької мови [102, с. 34], які були позитивно оцінені рецензентами у шкільних часописах. В журналі «Наша школа» існувала рубрика «Огляд книжок і часописей», присвячена огляду підручників, виданих українською мовою. Так, «Нашої Школа» прорецензувала підручник А. Алиськевича і Р. Галичикевича і зазначила: «Новий підручник для четвертого класу є найліпшим підручником з усіх, які є прийняті в українських гімназіях, і ледве чи яка з середніх шкіл в Галичині з німецькою викладовою мовою має кращий» [138, с. 93]. Цей же часопис високо оцінив «Основи хімії для вищих гімназійних класів»

Ю. Гірняка, зауважуючи, що: «книжечка написана ясно, доступно, а що головне оригінально, тому заслуговує зі сторони учительських кругів на повне визнання» [138, с. 43]. І. Франко залишив схвальний відгук про видавничу діяльність товариства в своїй праці «Молода Україна»: «Згадаю немало вже видавничу діяльність Руського Педагогічного Товариства, виданий майже повний цикл учебників для гімназійної науки...» [232, с. 27]. Товариство видало 110 книжок для позакласного читання, окремо видання для малюків, дітей шкільного та старшого шкільного віку [102, с. 16]. З українських творів публікувалися оповідання О. Чайгенка, В. Лебедевої, І. Петренка. Не забували укладачі і класиків, а саме М. Сервантеса, Д. Дефо, Г. К. Андерсена, братів Гримм, Л. Толстого. Для молоді старшого шкільного віку товариством були видані «Перекази старовинного світу» І. Дем'янчука, з адаптованою версією стародавніх міфів, Франкову арабську казку «Абу-Касимові капці», твори В. Шекспіра, повість «Інститутка» М. Вовчка, історичні оповідання «Марта Борецька», «Орлеанська дівчина», а також наукові книги з історії, літератури, географії та інших дисциплін [175, с. 85].

З усіх видань УПТ найпопулярнішими були календарі. У філії м. Коломия було видано серію кишенькових студентських календарів, призначених для конкретного шкільного року, де було вміщено астрономічний календар, чисті аркуші для записів, критерії для складання іспитів при вступі в гімназію, правила для гімназистів, визначні дати в історії, зразки розв'язання завдань з алгебри та геометрії та багато іншого. В календариках філії зазначалося, що прибуток від їх продажу буде спрямований на потреби коломийського інтернату УПТ в [218, с. 22].

УПТ видавало також свої статuti та статuti філій, щорічні звіти про свої досягнення, діяльність закладів освіти та інтернатів, а також інформативні

календарі та звернення до громадян із закликом вступати до товариства і робити добровільні пожертви для його розвитку [208, с. 4].

Було започатковано також «Бібліотеку для молоді», у складі редакційного комітету якої були Г.Врецьона, Р.Заклинський та Зарицкий та Ю. Романчук. Також було створено видавничий фонд, та розпочато видавництво літератури для молоді старшого віку [186, с. 88]. В 1905 р. із членів проводу УПТ створили видавничу секцію на чолі з доктором Левицьким [28, с. 13], а в 1909 р. при товаристві почала діяти видавнича комісія на чолі з О. Макарушком. Свої книги товариство часто дарувало культурно-просвітнім організаціям, закладам освіти, читальням, таким чином його видання могли охопити широке коло українців [84, с. 106]. Бібліотеки УПТ працювали в Тернополі, Перемишлі, Надвірній, Золочеві, Збаражі та в інших містах. У Львові кружок ім. Ганни Барвінок організував свою бібліотеку, а у Калушському повіті діяла мандрівна бібліотека. У деяких з них зберігалася доволі велика кількість книг [263, с. 6]. Наприклад, у 1909 р. у золочівській бібліотеці налічувалося більше тисячі томів. Всього, станом на 1914 р. під егідою УПТ функціонувало 10 бібліотек [94, арк. 33].

Ще однією організацією, яка визначила собі за завдання розвивати та реформувати українську освіту було товариство «Взаємна Поміч Українських вчителів» (далі – ВПУВ). Серед діячів ВПУВ чільне місце займали А. Алиськевич, М. Мороз, І. Стронський (засновники), О. Власійчук, А. Зелений, Г. Коваль, І. Лилик, Ю. Романчук, Д.Стельмах І. Ющишин та інші. Через свої видання, а саме часопис «Промінь» поширювалася інформація про проблемні питання освіти та діяльність товариства, спрямовану на їх вирішення. Пріоритетним для ВПУВ була націоналізація освіти, виборення українцями права навчатися рідною мовою. У Проекті на зміну державного шкільного закону від 14 травня 1869 р. (одним з авторів якого був

Ю. Романчук), виданому ВПУВ, йдеться «Школа повинна бути розсадником національного розвою кожного народу» [53, с. 55]. Проведення таких заходів як різноманітні вистави, походи, вечорниці, концерти було націлене на просвітництво та підняття національного духу українців. Вагомим внеском товариства у розвиток тогочасної освіти стало видання книги «Учитель», куди увійшли статті «На шляху творення нової школи», «Народня учителька під теперішню добу», «Самоосвіта учительства», «Про завдання народнього учительства на селі» [224, с. 27].

Важливу роль у підвищенні кваліфікації педагогів краю відігравали педагогічні часописи («Рідна школа», «Учительське слово», «Шлях виховання й навчання», «Учитель», «Педагогічна порадня»), які публікували новинки світової та української психолого-педагогічної науки та рецензії на них, бібліографію, поширювали кращий досвід організації освітнього процесу, давали поради вчителям української школи щодо викладання конкретних предметів та обстоювання своїх прав, пропонували плани уроків і зразки конспектів [104, с. 86-88]. Їх авторами були не тільки науковці, але й вчителі-практики. На сторінках часописів обговорювалися шляхи підвищення кваліфікації вчителів-українців, що базувалася на положеннях гуманістичної педагогіки, вбирали в себе всі прогресивні форми, методи й засоби навчання, поширені в різних країнах світу зберігаючи національні традиції і використовуючи набутий вітчизняний досвід [12, с. 17]. У процесі вдосконалення кваліфікації педагогів відбувався творчий розвиток основних положень теорії та практики навчання.

На ниві просвітницької праці Ю. Романчук вів активну діяльність у товаристві «Учительська громада». На початку ХХ ст. О. Дерлецький обґрунтував необхідність створення станового товариства українських вчителів середніх шкіл, оскільки із 1868 р. учительство гуртувалося,

здебільшого, в Польському педагогічному товаристві [59, с. 13]. На загальних зборах Українського педагогічного товариства 1902 р. уперше висловлено пропозицію заснувати окреме товариство вчителів середніх шкіл, а нарада 1908 р., скликана віділом УПТ, конкретизувала план його створення.

Ініціатором створення «Учительської громади» виступив Ю. Стефанович, який разом з О. Прислопським організував комітет для підготовки статуту (до нього увійшли о. С. Юрик (голова), Ю. Стефанович, К. Студинський, С. Томашівський і В. Щурат). Цей комітет підготував установчі збори товариства 1 листопада 1908 р. Їх відкрив і проводив Ю. Романчук, його заступниками стали о. О. Стефанович і Р. Перфецький, секретарями – Т. Гоца й С. Лещій [225, с. 1].

Виступаючи на установчих зборах товариства, Ю. Романчук відзначив: «Інші народи Австрії вже давно мають подібні організації і коли перед кількома роками відбувалася в нашій таки Львові нарада над реформою середніх шкіл, брали в ній участь через відпоручників своїх товариств значно менші і далекі наради, а тільки ми тут на місці і в своїй столиці не могли брати рівної їм участі, бо не мали подібної репрезентації нашого шкільництва. Крайни польської народности зробили се вже перед 24 роками, зав'язуючи «Товариство учителів шкіл вищих». Правда ми тоді не мали ані можности, ані так дуже наглої кінечної потреби подібне руске товариство злагодити...» [56, с. 3].

Згідно зі Статутом, вищим керівним органом організації стали загальні збори членів товариства, які відбувалися раз у два роки. На зборах Головний віділ звітував про проведену роботу, після чого вибирався новий склад управи товариства. Поточні проблеми вирішувалися на зборах делегатів філій, а також безпосередньо керівниками філій. Основна мета діяльності товариства полягала у турботі про розвиток і добро вищих шкіл, українських вчителів,

виховання молоді тощо. Перший голова «Учительської громади» М. Грушевський основне завдання організації вбачав у «згуртуванні і організації української сили шкіл вищих, та силами їх і всіх, інтересованих розвитком української школи вияснити сучасне становище середніх і вищих шкіл української території... та працювати для націоналізації школи середньої і вищої, так само, як і нищої...» [225, с. 3].

У Меморіалі Головного Віділу Товариства, підготованому за участю Ю. Романчука, який був внесений до Галицького сейму розглядається мовне питання, зокрема проблема утраквізму, та йдеться про його недопустимість у навчальному процесі українців, які повинні мати змогу навчатися рідною мовою [56, с. 21].

Ю. Романчук не тільки головував на установчих зборах організації, але й проводив активну роботу щодо її розбудови. На момент скликання установчих зборів, членами організації стали близько трьохсот осіб. Надалі їх кількість неухильно збільшувалася. Зокрема у 1911 р. чисельність організації зросла до 398 осіб. Зважаючи на те, що у Галичині нараховувалося близько 550 українських вчителів, можемо констатувати, що «Учительська громада» під проводом Романчука зуміла об'єднати представників цієї соціальної верстви навколо наболілих проблем вищої та середньої школи. Водночас незначна кількість українських педагогів увійшла до складу польських педагогічних товариств, інші – не належали до жодної з організацій, які опікувалися шкільництвом [239, с. 2].

Починаючи із 1909 р., засновуються філії товариства у Бережанах, Тернополі, Коломиї, Перемишлі, Станиславові. Упродовж наступних років низові ланки організації повстали у Стрию, Сокалі, Рогатині, Городенці, Яворові та інших містах Галичини [140, с. 2]. Таким чином, упродовж головування в організації Ю. Романчука (1912 – 1915 рр.) у регіоні створено 11

філій товариства. Крім філій існувала значна кількість кружків, які об'єднували від трьох до дев'яти осіб. Кожна філія два-три рази на рік звітувала Головному Виділу про свою діяльність. Одні з кращих філій існували у Коломиї (перший голова С. Недільський), Станиславові (М. Сабат), Тернополі (Б. Старецький) та Перемишлі (С. Зарицький). «У інших, – зауважували сучасники подій, – життя не йшло так живо наслідком льокальних умовин» [56, с. 33].

Як і перший голова товариства – М. Грушевський (1909 – 1912 рр.), так і його наступник – Ю. Романчук (1912 – 1915рр.), розпочали інтенсивну роботу щодо розбудови мережі українських шкіл у Галичині. У перші роки Головний виділ, разом із депутатами Галицького сейму, домагався відкриття українських гімназій в Рогатині, Бережанах, Стрию, Самборі, Яворові. Періодично члени організації збирали статистичний матеріал про матеріальне становище українських шкіл, їх потреби, можливі утиски зі сторони Крайової шкільної ради. «Учительська громада» також вимагала: створення посади референта українських шкіл при профільному міністерстві; збільшення чисельності учнів-дівчат із 5 до 40% шляхом створення дівочих гімназій тощо. Однак члени товариства були змушені визнати, що «ці постійні зусилля для розбудови й безпеки українських середніх шкіл, хоч і не давали громадянству забути про тих, і поглиблювали нашу національну ідеологію, але реальних користей не принесли...» [56, с. 132].

Зважаючи на нівелювання домагань українців у шкільній галузі місцевими органами влади, більшість у яких становили поляки, «Учительська громада» розпочала засновувати приватні українські заклади освіти, що дозволило частково уникнути полонізації українських дітей. Із 1908 р. у містечках Галичини створюються перші гімназійні курси. Поступово, на хвилі зростання

національної свідомості галицьких українців, Ю. Романчук переконав чільних діячів у необхідності створення українських гімназій.

З метою консолідувати зусилля у боротьбі за національну школу 22 січня 1910 р. на засіданні Народного Комітету УНДП утворено Крайовий шкільний союз – єдину організацію, що займалася питаннями національної освіти [254, с. 52]. Серед завдань Союзу Ю. Романчук вбачав: створення можливостей для організації і розвитку українських закладів освіти, забезпечення існування паралельних українських класів у польських школах, відкриття нових шкіл, забезпечення українських шкіл вчителями-українцями, надання стипендій на навчання освітян. Туди увійшли члени НТШ, «Українського педагогічного товариства», «Учительської громади», «Просвіти», «Дністра» та інших українських товариств [246, арк. 5-8]. У відозві, складеній за участю Романчука, що згодом побачила світ в українських друкованих періодичних виданнях відзначалося: «Рідна школа нехай стоїть нам все перед очима, нехай нам не лишає ні хвили спокою, нехай займає в нашій роботі місце перше, бо вона з усіх найважливіших справ найважливіша» [145, с. 2].

Створення нової організації, яка також опікувалася шкільництвом привело до трансформації завдань «Учительської громади»: члени організації дбали передусім про підготовку фахових українських вчителів для гімназій, а матеріальне забезпечення закладів освіти перейшло у підпорядкування Крайового шкільного союзу. Упродовж 1910 – 1911 рр. відбулося дев'ять спільних засідань Головного віділу «Учительської громади» та комітету Крайового шкільного союзу. У 1912 р., після того, як організацію очолив Ю. Романчук, усі справи пов'язані зі заснуванням та діяльністю приватних українських гімназій передано у відання Крайового шкільного союзу [246, с. 23].

У період головування Ю. Романчука «Учительська громада» налагодила тісні відносини з іншими українськими національно-культурними організаціями, серед яких виділимо «Просвіту», «Українське педагогічне товариство», «Товариством ім. Сковороди» (Чернівці) тощо. Товариство двічі брало участь у з'їздах Державного союзу вчителів середніх шкіл – у 1912 р. (В. Білецький, І. Боберський) та 1914 р. (М. Рибачек, В. Щурат). Відносини між українськими товариствами ставали особливо плідними під час святкувань ювілеїв, організації спільних заходів. Відзначимо, що «Учительська громада» не підтримувала жодних зв'язків із польськими товариствами і тільки окремі філії могли координувати свою діяльність з польськими національно-культурними організаціями.

Після початку Першої світової війни товариство припинило діяльність, його провідні члени, зокрема Ю. Романчук, увійшли до Загальної Української Культурної Ради (далі – ЗУКР), а окупація 1914 р. спричинила евакуацію держаних установ, керівних органів політичних партій, товариств і організацій. Війна завдала важкого удару всім аспектам суспільного життя, особливо освітньому. З встановленням окупаційної російської влади всі провідні громадські діячі змушені були емігрувати, культурно-освітні товариства та організації припинили свою діяльність, а вихід української преси було повністю заборонено. Більшість українських товариств і організацій перенесла свою діяльність до Відня. З ініціативою українських учителів при Раді утворено організацію «з характером приватного комітету» для упорядкування культурного життя в період війни під назвою Загальна Українська Культурна Рада. Перші наради ініціативної групи відбулися у січні-лютому 1915 р. Нову організацію утворили представники всіх культурних, наукових і політичних об'єднань: «Просвіта», Шкільний союз, «Учительська громада», Товариство ім. Петра Могили, Українське педагогічне товариство, Наукове товариство

ім. Шевченка, Музичне товариство, «Руська бесіда», Інформаційний комітет українського учительства, Союз буковинських послів, Союз визволення України, Український допомоговий комітет, товариство молоді «Січ», представники духовенства та світської інтелігенції [56, с. 33].

На перших нарадах розглядалися організаційні питання новоствореної організації, а також: 1) заснування народних і середніх шкіл у колоніях українських переселенців; 2) відновлення українських шкіл у звільнених від російської армії галицьких повітах; 3) надання приватним гімназіям державного статусу; 4) фінансова підтримка НТШ та українських видавництв. ЗУКР ініціювала низку депутацій до австро-угорського уряду у справі українського університету. У 1915–1916 рр. організовано школи для українських дітей у всіх таборах біженців; у великих містах (Відні, Празі тощо) поряд з народними школами почали діяти гімназійні та семінарські учительські курси.

За напрямками діяльності ЗУКР ділилася на три секції: 1) народне шкільництво; 2) середнє шкільництво; 3) популярних викладів літератури, науки і мистецтва. П'ять делегатів з кожної секції становили Головну управу ЗУКР, до складу якої увійшли Ю. Романчук (голова), О. Колесса (заступник і фактичний керівник), Л. Левицький, І. Макух, О. Попович, Я. Веселовський, В. Щурат, А. Жук, І. Чапельський, Т. Лежогубський, Й. Жук, В. Бачинський, М. Ганкевич, І. Боберський, Г. Коваль, Д. Стельмах і А. Гранківський (секретар) [146, арк. 23].

Для офіційного визнання австрійською владою повноважень ЗУКР 26 квітня 1915 р. за участю Ю. Романчука був підготовлений спеціальний «Меморіал української політичної репрезентації в справі легалізування ЗУКР в міністерії просвіти і міністерії внутрішніх справ, обіймаючи враз з'ясовані постулати ЗУКР до культурно-просвітних потреб української воєнної

еміграції». Основними його положеннями стали опіка над біженцями; безпосереднє підпорядкування місцевим законам краю, де перебували українці; рішуче застереження ЗУКР проти будь-яких втручань представників галицької Крайової шкільної ради у культурно-просвітні справи українських біженців [146, арк .24].

Важливу акцію для забезпечення народних шкіл викладацьким складом провела ЗУКР у вересні-жовтні 1915 р. Сотні українських вчителів народних і середніх шкіл, котрі перебували на фронтах у складі австро-угорського війська, отримали шанс перегляду їх військової повинності. Президія ЗУКР на чолі із Ю. Романчуком звернулася «до учителів шкіл середніх і народних, котрі тепер служать при війську, щоби в своїм інтересі в як найскорішій часі подали свою теперішню точну адресу і місцевість посади, яку занимали перед війною та прислали се до канцелярії ЗУКР» на руки секретаря А. Гранківського [146, арк. 13].

Водночас у вересні 1915 р. Ю. Романчук домігся відновлення діяльності перших філій «Учительської громади» у Галичині. Упродовж листопада-грудня того ж року відбулося декілька нарад, на яких обговорювалися проблеми відновлення діяльності організації. В умовах воєнного стану загальні збори організації було призначено тільки на 1 листопада 1918 р. Однак події листопадового зриву перекреслили плани членів «Учительської громади» – більшість із них долучилася до державотворчої праці в інституціях Західно-Української Народної Республіки. Після відходу військ Української Галицької армії зі Львова 22 листопада 1918 р., організація, де-факто, припинила існування.

Перше післявоєнне засідання Головного віділу «Учительської громади» у Львові відбулося тільки 2 жовтня 1919 р. Тривалі дискусії завершилися прийняттям ухвали про необхідність відновлення діяльності філій товариства,

які не вдалося реалізувати через перешкоди польського режиму. Тоді ж було ухвалено низку ухвал щодо українського шкільництва, зокрема наголошено: «Школа має бути національна і має не тільки приготувати до студій на університеті, а до життя й праці. Вона має бути вільна від всяких односторонніх впливів держави, церкви, політичних партій і суспільних клас...» [56, с. 33].

Польська влада, яка прийшла на зміну російській в 1919 році згідно з політикою польського «державотворення» внесла несприятливі для українців зміни в освіту та розгорнула політику в напрямку централізації й полонізації освітньо-виховної діяльності. Основними шляхами здійснення полонізації шкіл Галичини було ведення всіх шкільних документів: актів, каталогів, протоколів та ін. польською мовою; використання лише польських навчальних планів і підручників у процесі навчання; введення польської мови як мови викладання, з обмеженням української; усунення від роботи прогресивних українських вчителів.

2.3 Захист українського шкільництва в просвітницько-громадській діяльності Ю.Романчука

У другій половині XIX ст. національно-свідома українська еліта прагнула усунути недоліки освітньої політики Австро-Угорської імперії. За умов дискримінаційної політики центральної та місцевої влади, Ю. Романчук та його однодумці використовували Галицький сейм для захисту української школи від полонізації. Така праця набирала національного характеру, сприяла консолідації української громадськості, запобігала її асиміляції. Як згодом зазначав К. Левицький: «Українську політику в тому періоді називали у нас «професорською», бо представником її був професор Юліан Романчук, і він

зачав в Галицькому сеймі ставити внески на оснування українських гімназій і учительських семінарій в ім'я засади: хто має свою школу, той має свій нарід!» [113, с. 12].

Упродовж 1883-1895 рр. Ю. Романчук був одним із найактивніших членів Руського клубу у Галицькому крайовому сеймі. З перших днів його роботи у законодавчому органі краю він наполегливо відстоював право українського народу на здобуття освіти рідною мовою. Звернення Ю. Романчука щодо створення українських гімназій та паралельних класів у вже існуючих навчальних закладах середньої освіти викликали рішучий супротив польської більшості, яка блокувала будь-які ініціативи голови Руського клубу. У таких умовах навіть відкриття єдиної української гімназії у Перемишлі розцінювалося українцями як велике досягнення українських депутатів.

Вже перші кроки Ю. Романчука в Галицькому крайовому сеймі були мали на меті українізацію системи шкільництва в краї. 2 жовтня 1884 р. Ю. Романчук підняв у сеймі питання про реформу системи початкової та середньої освіти. Нормативно-правовий акт, пропонувавший Ю. Романчуком, був створений щоб уможливити запровадження у початкових школах Східної Галичини паралельних класів з українською мовою викладання у місцевостях, у яких чисельність національної меншини складала понад 25%, також він пропонував здійснити модифікацію шкільного статуту. Окрім цього він пропонував відкрити більше українських народних шкіл, передусім, у містах, у яких не було жодної української школи навіть там, де українське населення переважало за чисельністю. «Засадничі устави конституційні заporučають кожному народови рівноправність его языка в школах і средства для просвічення себе в своїм язиці; наша устава крайова такої рівноправности не знає і средств таких не признає, – розпочав свій виступ професор. – Устави засадничі зносять примус науки другого языка в школах; наша устава той

примус вводить. Устава школьна державна признає право рішати о викладовом язиці в школах народних власти школьной краевой; наша устава крайова тому, хто школу удержує. З причини таких суперечностей в самих найголовніших основах сталося, що декотрі постанови нашої устави кураєвої фактично втратили вже свою обов'язуючу силу бо знане рішень трибуналу державного в справі рускої школи народної у Львові зробило в той уставі значний вилом» [228, с. 24].

Відомий діяч обурювався: «Постанова крайової устави, що о язиці викладовом в школі рішати має тільки той, хто школу удержує, постанова, запознаючи те, що звичайна громада, удержуючи школу, рішає також сама о викладовом язиці в школі. Поминаю, що в громадах з мішаною людністю рішення може бути змінне після хвиливого складу репрезентації громадської, що тая постанова устави може вносити шкідливу агітацію і роздор в громаді, але она також укорочує звичайно права меншости, а в декотрих разях навіть і права большости, осли, як то нераз лучається, репрезентація громадська єсть виразом тільки меншости в якоїсь місцевости. В наслідок тої постанови сталося так, що во всіх містах і місточках нашого краю Русини до сего року не мали майже ані одної школи с викладовим язиком руским, хотяй в многих містах число Русинов єсть дуже поважне» [228, с. 43].

У період «нової ери» ним було висунуто такі вимоги: українські паралельні класи в трьох гімназіях (у Станіславові або Коломиї; Тернополі або Бережанах; Стрию, Дрогобичі або Самборі); надання українській мові статусу другої викладової мови у Львівському університеті; поділ крайової шкільної ради на польську і українську секції; окружні шкільні інспектори-народовці. Уже в період праці Ю. Романчука у Державній Раді Австро-Угорщини, вимоги у національно-культурній сфері все частіше поступаються місцем політичним, основна з яких – запровадження демократичного закону про вибори. Обрання

у 1910 р. його, як одного із лідерів УНДП, віце-маршалом Державної Ради суттєво не покращило ситуації в українській школі. Домінування поляків у крайовій шкільній раді, розширення мережі польських шкіл, утиски та дискримінації українських педагогів продовжувалися до початку Першої світової війни.

У 1883 р. під час першого обрання Ю. Романчука послом Галицького крайового сейму виборча кампанія проходила в надзвичайно напружених умовах. Тоді народовцям та москвофілам вдалося здобути дев'ять мандатів (найменшу кількість за весь час існування Галицького сейму). Через цей провал москвофіли висунули пропозицію скласти повноваження обраним послам, народовці ж цю пропозицію відхилили, оскільки їм вперше вдалося перемогти на виборах своїх ідейних опонентів. Однак, незважаючи на песимістичні прогнози, послы «Руського клубу» змогли добитися ухвалення сеймом рішень про запровадження паралельних класів з українською мовою викладання в перемишлянській гімназії й отримати мандат у Крайовий відділ освіти [121, с. 5].

Польська сторона блокувала реалізацію змін у шкільництві, внесених Ю. Романчуком, оскільки громадські ради, які склалися в основному з поляків, приймали рішення про мову навчання у початкових школах [198, с. 174]. Це подання було направлене шкільній комісії, яка, в свою чергу, перенаправила пропозиції Ю. Романчука у Крайовий відділ. Референтом шкільної комісії Ю. Чарторийським ці пропозиції було схвалено. Відповідно до рішення сейму Крайовий відділ мав доповісти по цьому питанню наступної сесії. «Ми могли би на підставі прав природних, – підкреслював Ю. Романчук, – жадати, щоби всюди кожному русинові дана була спосібність в своїм ріднім язичі своє виховання і повне образование діставати. Ми в нашій внеску того не домагаємся, не домагаємся навіть того, чого моглибисьми домагатися на

підставі наших устав конституційних, наприклад, щодо руських шкіл, як параграф 19 устави засадничої приписує, усунено примус язика польського. Ми не жадаємо тут навіть догодження всім фактичним потребам, бо фактичні потреби, як сказав, вимагали б наприклад, щонайменше чотирьох гімназій руських в нашім краю. Ми, застерігаючи собі всі наші права, домагаємося на тепер тільки усунення деяких найбільше разячих несправедливостей і деяких найтяжчих кривд» [32].

Виступ Ю. Романчука відбувся після публікації у «Ділі» розвідки «Середні школи в Галичині в рр. 1875–1883». Газета проявила неабияку зацікавленість до пропозицій громадського діяча. Натомість москвофільські друковані видання негативно сприйняли виступ Ю. Романчука. «Слово» – найвідоміший москвофільський часопис, зазначило: «Стоим там, где мы стояли год тому назад, и после истечения года начнется та же самая польскопримирительная комедия, а «братья» всегда найдут трудности на дороге удовлетворения справедливым требованиям галицко-русского народа» [135]. Критичну позицію зайняв також «Новый пролом». «Представитель Руси, – писала газета, – должен держати себе достойно, требовати всяких прав с достоинством, а не просити, бо просящие в политических делах не получают ничего» [232, с. 44]. Отже, у 1884-1885 рр. москвофілами подання Ю. Романчука розцінювалося як вузькопартійна ініціатива. Однак, починаючи з кінця 1885 р., опоненти народовців почали більше дослухатись до його слів, оскільки з'явилися сподівання на хоча б часткове їх втілення.

Польська громадськість теж без особливого ентузіазму сприйняла ініціативи Ю. Романчука. Часопис «Час» констатував: «Наше становище супроти них від пам'яті процесу є знане і незмінне, як далеке від безсенсової войовничості чи ознайомлення з істотними потребами так і від згубних ілюзій, які ми мали б оперти не на фактах, неправді, а лише на добровільному й

довільному оптимізмі» [233, с. 63]. Натомість «Кур'єр Львовскі» писав: «...Ми не втручалися з журналістським голосом до цих дебатів, аби не доливати масла в вогонь, бо й так здавалося, що справа незворушна серед розмаїтих дійсних перешкод або труднощів і сумнівів» [234, с. 9].

Польські політики, зосереджені навколо польського періодичного видання «Нова реформа» подання Ю. Романчука сприйняли з більшим ентузіазмом. Вони не були проти змін, оскільки вважали, що потрібно вже прийняти остаточне рішення – «або хочемо згоди й порозуміння, або ж воліємо воювати. Або визнаємо право русинів на розвиток і вживання власної мови й народності – або ж, заперечуючи, хочемо їх штовхнути в обійми хтивого сусіда» [53, с. 37]. І. Чорновол, висловив припущення, що польські газети з раціональних міркувань радо сприйняли внесок Ю. Романчука: становище українців у Галичині було схожим на те, у якому поляки в Пруссії. Інші польських часописи різного політичного спрямування зайняли в основному нейтральні позиції [53, с. 38].

Перше читання подання Ю. Романчука про внесення змін до крайового шкільного статуту стосовно мови викладання в початкових і середніх школах проходило 30 листопада 1885 р. у Галицькому сеймі. Згідно з прогнозами, зміни, які пропонувалися у сфері початкової освіти схвалили тільки 4 повіти; «за» з певними умовами – 12 повітів і одне місто; «проти» – 18 повітів і 3 міста; «проти» з певними уточненнями – 8 повітів; 1 місто не дало однозначної відповіді; 4 повіти не надали рекомендації, аргументуючи некомпетентністю; 28 повітів і 24 міста – на запит не відповіли. У такий спосіб Крайовий виділ з одного боку схвалив ідею створення окремих початкових українських шкіл замість паралельних класів шкіл, з іншого, виступив проти змін, які пропонували внести у шкільний статут [235, с. 73]. Результати опитування щодо закладів середньої освіти були ще гірші: «за» – 8; «проти» – 29; не

надали чіткої відповіді – 10, «проігнорували» виділи 30 повітів і 24 міст. Як наслідок – Крайовий виділ відмовився ділити класи за принципом мови навчання, аргументуючи, що «могли б пробудитися сильніше національні відмінності, через що потерпів би шкільний порядок» [235, с. 98].

Суперечливі результати опитування міських і повітових рад Галичини давали підстави очікувати напружених дебатів. Непорозуміння розпочалися ще напередодні обговорення. Зненацька було зібрано частину вже розданих примірників звіту Крайового відділу про внесок Ю. Романчука. За якийсь час вони з'явилися знову, але замість підпису О. Петруського (здебільшого звітували за Крайовий відділ перед сеймом) поставлено підпис С. Смольки. Як виявилось О. Петруський однозначно висловився проти української гімназії в Перемишлі, тому справу передано українофілові С. Смольці.

Обговорення подання Ю. Романчука відбувалось в надзвичайно складних умовах, оскільки окремі польські послы хотіли заслухати весь звіт. Тоді до слова став Ю. Романчук та назвав таку ініціативу нечуваним випадком. Тон відповіді Крайового відділу був на його думку неприйнятним. Словесна перепалка завершилася переадресацією сеймом звіту Крайового відділу до шкільній комісії, а та, в свою чергу, повинна була надати проект рішення до закінчення сесії [203, с. 110].

Дебати щодо внеску Ю. Романчука на засіданнях шкільної комісії Галицького сейму відбулися ще 4 рази. Депутатом були внесені певні зміни до своїх першочергових вимог, доповнюючи їх ще однією – відкриття гімназії в Перемишлі та паралельних шкіл у Станиславові, Коломиї та Тернополі. Свої вимоги Ю. Романчук обґрунтовував звичайними математичними підрахунками: «В нашом краю в р. 1883 було 24 гімназій с 283 клясами. А що в цілом краю єсть людности, посля остатной конскрипції, 5, 938.000 душ, то припадає, то припадає 1 гімназія на 247 тисяч, а одна гімназіяльна кляса на 21 тисяч

людности. Если зважимо, що людности польської єсть 3,058.000, людности руской 2,550.000, а людности німецькой 324.000, то на подставі числа людности повинно-би бути гімназій з польським язиком викладовим клясами, с руским язиком 10 с 122 клясами, с німецьким клясами. Однако ж de facto єсть гімназій польських 21 с 245 клясами, гімназій руских только 1 с 10 клясами, а німецьких 2 с 28 клясами. Если-б ми навіть взяли за подставу не число людности, але число учеников, що ходять до гімназій, то на 10.530 всіх учеников припадало в 1883 році на 1 гімназію 439 а на одну клясу зверх 37. А що учеников Поляков було 7.997, Русинів 1.811, а Німців 710, то на той подставі повинно б бути польських гімназій зверх 18, а кляс 215, руских гімназій зверх 4, а кляс 49, німецьких зверх 16, а кляс 19. Отже, бачите панове, яку кривду заподіяла тая устава руской народности, як дуже Русини через ню упосліджені не только насупротив польской, але також насупротив німецькой людности» [246, арк. 25].

Відзначимо, що вперше думка про утворення української гімназії Перемишлі прозвучала значно раніше. Ще в лютому 1885 р. невідомий дописувач «Діла», аналізуючи внесок Ю. Романчука розкритикував його ідею тимчасових паралельних класів: «Зважаючи на слабку самосвідомість русинів, це поле для різноманітної зловживань; краще було б закласти три українські Гімназії: в Перемишлі, Коломиї або Станіславові, Тернополі або Бережанах» [233, с. 43].

Спочатку вони не отримали підтримки шкільної комісії сейму, спираючись на ухвалу повітової ради Перемишля, представники якої вважали, що в місцевій гімназії замало учнів-українців недостатня, щоб створювати окрему гімназію, що не відповідало дійсності [237, с. 20]. Згодом, під тиском громадськості, шкільна комісія все ж таки була вимушена підтримати пропозиції про відкриття початкових шкіл для національної меншини та

затвердити концепцію заснування паралельних класів з українською мовою навчання, які, за умови успішного розвитку могли б стати окремими гімназіями. Пропозиції Ю. Романчука про паралельні класи у гімназіях цих міст було відхилено оскільки не тернопільська та станіславська повітові ради не були опитані [52, с. 16].

У липні 1885 р. «Gazeta Lwowska» (Газета Львівська) оприлюднила офіційну позицію уряду щодо внеску Ю. Романчука. Уряд був готовий підтримати його пропозиції в тій мірі, в якій вони відповідали чинному законодавству. Через дидактичні міркування ідею створення паралельних класів у гімназіях Східної Галичини було відхилено. В той же час в уряді не заперечували проти відкриття української гімназії в Перемишлі [58, с. 43].

Дискусії на тему шкільництва тривали у Галицькому крайовому сеймі 2 та 4 січня 1886 р. Ю. Романчук не схвалював зміни, які шкільна комісія внесла в його пропозиції, та попередив, що «Руський клуб» не буде голосувати. 2 січня несподіваним був виступ львівського освітянина А. Малецького проти власне поділу закладів освіти на польські та українські, також він наголошував на необхідності утравізму. Підтримку його пропозиціям висловили директор Львівської чоловічої учительської семінарії Є. Черкавський, Т. Розвадовський та А. Сапіга. Єпископ Ю. Пелеш виголосив промову, в якій довів слушність ідей Ю. Романчука, чим зміг схилити на його сторону вороже налаштованих польських послів [30].

Після двох читань було ухвалено три законопроекти, які підготувала шкільна комісія. У них, зокрема, було запропоновано внести зміни в шкільний статут, а до пропозиції Ю. Романчука додано пункт про запровадження в народних школах української мови виключно за ініціативи батьків 25 учнів. Засновувати окремі українські гімназії не бачили потреби, «щоб молодь потім

окремо виховувалася, щоб собі самостійні уявлення про світ і свої обов'язки виробляла, і щоб врешті ставала навзаєм чужою?» [246, арк. 15].

Шкільна комісія вважала, що питання відкриття гімназій вимагало детальнішого розгляду Крайовим віділом. Однак, для задоволення потреб українців у сфері шкільництва, вони погоджувалися відкрити перші чотири класи з українською мовою викладання в перемишлянській гімназії [225, с. 232]. Висновки Комісії мали рекомендаційний характер.

Окрім подання Ю.Романчука комісія отримала на розгляд ще два абсолютно протилежних внески. У першому йшлося про початку школу (рекомендувалося не вносити зміни до статуту, оскільки це позбавило б права на національну школу осіб з національних меншин, кількість не перевищувала 3 тис. в містах). У другому внеску рекомендувалося змінити шкільний статут, що уможливило б відкриття українських паралельних класів у всіх гімназіях, де існували паралельні класи на вимогу батьків 25 учнів. Такі класи існували б тимчасово і були б скасовані при наявності менш ніж 19 учнів. Це подання фактично дублювало пропозицію Ю. Романчука [21, с. 65].

А. Сапіга 19 січня 1886 р. відкрив у Галицькому сеймі обговорення звіту Крайового віділу. Він виступив проти поділу освіти за національною ознакою та повідомив про намір голосувати проти законопроекту, за яким мало відбутись відкриття гімназії у Перемишлі оскільки, на його думку, він суперечив рішенню повітової ради. Також А. Сапіга висунув пропозицію надати на наступній сесії Крайовому віділу перелік гімназій, де була необхідність створення паралельних класів з українською мовою викладання [203, с. 103].

Навіть такі незначні поступки поляків в національно-культурній сфері, як відкриття одної української гімназії в Перемишлі, українці розцінювали як велике досягнення. У «Ділі» з оптимізмом відзначалося: «Одно однако ж

можемо вже тепер сконстатувати, а іменно то, що внесення пос. Романчука заінтересувало польських політиків в великій мірі і що одна часть з них, пересвідчившись о жизненності руського народу в Галичині, пересвідчившись, що народне життя руське мимо всего розвинулось широко і що не тільки послі руські, а весь народ з всею свідомостою добивається своїх прав, і зрозумівши, що струю народного життя вже нічим не можна спинити в її бігу, – що та часть послів польських клониться вже дати русинам ширше поле в школах до їх національного розвою, але поки що не знає ще, що дати і в яких границях» [132, с. 3].

Водночас через бездіяльність уряду проблема української гімназії в Перемишлі все ще не була вирішеною. Тому 9 грудня 1886 р. Ю. Романчук черговий раз вніс внесок про українську гімназію в Перемишлі. Після завершення першого читання, внесок було перенаправлено на шкільну комісію сейму [246, арк. 12]. 24 січня 1887 р. проходило друге читання внеску. Шкільна комісія прийняла рішення підтримати пропозиції Ю. Романчука і рекомендувала прописати їх в шкільному статуті таким чином надаючи право українцям відкривати гімназії. На підтримку діяча виступили Т. Ковальський, Ю. Пелеш, Ю. Чарторійський. М. Бобжинський та А. Голєвський були проти. Далі був виступ Ю. Романчука, в якому він представив історію внеску починаючи із 1884 р.; у сейма він викликав гучні оплески. Проте за результатами поіменного голосування виявилось, що 60 голосів проти відкриття української гімназії, тому цю пропозицію було відхилено. В той же час внесок М. Бобжинського про паралельні класи було прийнято [246, арк. 13].

Наслідком такого рішення сейму був розкол «Руського клубу» – М. Антоневич і М. Січинський запропонували скласти мандати [146, арк. 13], їх підтримали часописи «Діло» і «Новый пролом». У останньому відмова

українських депутатів від пропозиції М. Січинського та М. Антоневича про сесію була гостро розкритикована. Оскільки засідання в сеймі результатів не приносили, «Новый пролом» пропонував організувати віча, на яких вимагати розділити Галичину за етнічною ознакою на дві окремі провінції. Ю. Романчук у цій ситуації прийняв рішення вийти за межі Галицького сейму та діяти через віденський уряд. Результатом його зусиль було затвердження Міністром освіти Австро-Угорської імперії рішення сейму про українські паралельні класи в школах Перемишля [242, с. 45].

Для українського населення Галичини не втратило актуальності питання обрання свого представника у Крайового виділі. Зі смертю Ю. Лаврівського «Руський клубом» було втрачено представництво у цьому органі, оскільки новообраний Т. Сінгалевич підтримував поляків. Були спроби обати на цю посаду Ю. Романчука, але його кандидатуру, оскільки її рекомендував «Руський клуб», блокували представники Польщі, висувуючи К. Охримовича, М. Кашека чи К. Мандичевського. Намісник П. Залеський після бурхливих переговорів в кулуарах затвердив кандидатуру Т. Бережницького і вже 2 грудня 1885 р. він став членом Крайового виділу.

Наслідком цього стало загострення питання становища українців у краї, вирішення їх національно-культурних проблем. Безперспективність польсько-українського протистояння спонукала український політикум до пошуку нових форм польсько-української співпраці, що вилилася у політику «нової ери». Крім політичних вимог, Ю. Романчук сподівався за допомогою уряду Австро-Угорщини розв'язати наболілі освітні проблеми українців Східної Галичини.

29 листопада 1890 р. сейм схвалив внесок Ю. Романчука про подальшу утравкізацію учительських семінарій та підтримав пропозицію С. Сембратовича відкрити ще одну українську гімназію [133, с. 3]. М. Антоневич від імені москвофільської частини «Руського клубу» заявив, що

вони «безумовно і одверто» стоять «під прапором» митрополита, а також визнав, що «тоє наука вже рішила, що галицько-руський нарід належить до Малоросії» [134, с. 3].

Того ж дня сесія сейму завершила роботу. Народовці сприйняли декларацію Ю. Романчука з великим ентузіазмом. Угода була надзвичайно важливою, оскільки наслідком заяви Ю. Романчука в сеймі 25 листопада 1890 р. було те, що вперше на офіційному рівні австрійський уряд визнавав ідею окремішності й соборності української нації [98]. Скликані народовцями віча на провінції ухвалювали резолюції про підтримку зміни політичного курсу, листи з подякою Ю. Романчукові «Діло» друкувало два місяці. Великий ентузіазм спостерігався також у середовищі «Старої Громади», яка вважала її за істотний крок у напрямі трансформації Галичини в український П'ємонт. Преса писала про «нову епоху», «нову добу» та «нову ситуацію» в українській політиці [134, с. 3].

26 грудня 1890 р. в атмосфері загального піднесення відбулися другі збори Народної Ради, які підтримали декларацію Ю. Романчука. Звітуючи, він оприлюднив детальну програму вимог народовців до уряду. Програма повторювала пропозиції К. Телішевського намісникові, до яких Ю. Романчук додав такі вимоги: українські паралельні класи в трьох гімназіях (у Станиславові або Коломиї і в Тернополі або Бережанах, Стрию, Дрогобичі або Самборі), надання українській мові статусу другої викладової мови Львівського університету, поділ Крайової шкільної ради на польську і українську секції, окружні шкільні інспектори-народовці. Додому Ю. Романчука відправляли під спів «Ще не вмерла Україна» [133, с. 3].

Однак уже 24 вересня 1892 р. Ю. Романчук заявив у Галицькому сеймі, що уряд не спромігся забезпечити русинам рівноправність, а факти прихильності влади до народовців – поодинокий виняток. Тому народовці

готові перейти в опозицію, за що відповідальність лежатиме на політиці «Польського кола» та уряду [15].

Ю. Романчук все ж налагодив відносини з москвофілами. Ще 10 січня 1894 р. відкрилася сесія Галицького сейму. Ю. Романчук зібрав 19 депутатських підписів для свого внеску про реформу сеймових виборів, а також підтримав виступ М. Антоневича проти впровадження у галицьке шкільництво фонетичного правопису (що було одним з основних наслідків « нової ери »), заявивши, що фонетичний правопис – це експеримент, і якщо він не вдасться, то буде згорнутий [72].

13 лютого 1894 р. на черговій сесії Галицького сейму, Ю. Романчук запропонував запровадити викладання українською мовою у львівській політехніці [73].

Вищезазначені факти служать достатньою підставою для висновку, що впродовж 1883 – 1895 рр. Ю. Романчук був одним із найактивніших членів Руського клубу у Галицькому крайовому сеймі, який з перших днів його роботи у законодавчому органі краю наполегливо відстоював право українського народу на здобуття освіти рідною мовою. Звернення Ю. Романчука до уряду, які стосувалися відкриття українських гімназій, запровадження паралельних класів в уже існуючих середніх закладах освіти наражалися на рішучий спротив польської більшості, яка гальмувала будь-які ініціативи голови Руського клубу. Тому навіть відкриття єдиної української гімназії у Перемишлі сприймалося українською громадськістю як значне досягнення українських послів.

Нові можливості для боротьби народівців за культурно-освітні права українців відкривала « нова ера ». Однак незважаючи на оптимістичний початок та запевнення Ю. Романчука у її незмінно позитивних результатах для українців, відчутного поступу в освітній сфері не відбулося. Основні вимоги

Руського клубу, очолюваного Ю. Романчуком, зокрема поділу крайової шкільної ради на руську і польську, збільшення кількості українських шкіл у Східній Галичині не були реалізовані. Починаючи із 1895 р. Ю. Романчук намагався покращити становище українського шкільництва у Державній Раді Австро-Угорської імперії.

Ю. Романчук, як багаторічний посол Галицького крайового сейму, у 1890 р. відкрив нову сторінку у парламентській діяльності. Трибуну вищого законодавчого органу країни діяч використовував для захисту національних інтересів українців. Зокрема чимало уваги депутат приділяв проблемам розвитку української школи в умовах польсько-українського протистояння у краї [75, арк. 12].

Вибори 1891 р. нічим не відрізнялися від традиційних «галицьких» виборів, коли мандат зазвичай вигравав урядовий кандидат. Раніше Ю. Романчук і інші українські політики гостро виступали проти такої практики. Однак тепер Ю. Романчук виграв вибори завдяки підтримці намісника. Народна Рада висунула кандидатуру Ю. Романчука в окрузі Калуш – Долина – Бібрка. «Батьківщина» напередодні виборів писала: «Председатель клубу руских послов сеймових і товариства політичного Народна Рада посол Юліан Романчук – знаний добре нашому народови із своєї дотеперішньої діяльності і тому з повним довір'ям глядить нині на нього наш народ та радуєся з причини його вибору. Надіємося, що посол Романчук стане на чолі клубу руських послів в Раді державній і разом з всіма послами Русинами буде достойно заступати нас перед лицем держави і світа» [29].

Незабаром депутація «Руського клубу» вручила прем'єр-міністрові перелік невідкладних вимог народовців: повернення «заточників» на посади у Східну Галичину; екзамен з української мови для державних службовців Східної Галичини; дотримання державними установами практики звертання до

українців українською мовою; написи українською мовою на всіх державних установах; кафедра історії України і чотири українські кафедри на юридичному факультеті у Львівському університеті; підготовчий клас до української частини гімназії в Перемишлі та ще одна українська гімназія в Східній Галичині – по змозі в Бучачі або Чорткові; нова учительська семінарія «руського типу», подальша утравкізація учительських семінарій і їх доповнення 4-класовивими школами вправ; посада референта українського шкільництва в міністерстві освіти й віросповідань; дозвіл на влаштування благодійної лотереї на спорудження у Львові будинку товариства «Просвіта». Всі ці вимоги гр. Е. Таафе пообіцяв виконати. Міністр Галичини Ф. Залеський також їх підтримав, за винятком вимоги включити в штат міністерства освіти українця. Ці ж вимоги схвалили міністри юстиції та освіти. Заручившись такою підтримкою, «Руський клуб» заявив про своє «прихильно-вижидające становище» щодо уряду гр. Е. Таффе [57, с. 53].

Ю. Романчук розглядав угоду з проурядовою більшістю як тимчасову, що доводять також його спроби провадити самостійну політику. У травні без відома колег з «Польського кола» він запропонував на розгляд бюджетний комісії резолюції в справі відкриття в Східній Галичині ще однієї української гімназії, учительської семінарії та підготовчого класу до гімназії в Перемишлі. Оскільки це належало до компетенції сейму Галичини, поляки були невдоволені. «Польське коло» опублікувало протест проти внеску Ю. Романчука, після чого він відмовився від свого наміру.

На другому році угової акції зобов'язання уряду перед народовцями реалізовувалися надто повільно. До того ж українські політики були невдоволені окремими кроками галицької державної адміністрації: директором учительської семінарії в Самборі був призначений не українець, а поляк (всупереч тому, що намісник обіцяв народовцям), навчання в новій українській

гімназії (заснованій внаслідок ухвали Галицького сейму 7 березня 1892 р.) не розпочалося, незважаючи на початок шкільного року, а на посаду викладача української мови у львівській жіночій учительській семінарії призначили польку М. Тейсаре.

У зв'язку з цим на початку вересня депутація в складі О. Барвінського, І. Белея, К. Левицького, Ю. Романчука та Д. Савчака здійснила демарш у намісника, поінформувавши його про готовність народовців до опозиції. Граф К. Бадені підтвердив взяті на себе зобов'язання і звернувся до Відня з проханням затвердити весняну постанову Галицького сейму про коломийську гімназію негайно. Цісар Франц Йосиф I санкціонував її вже 6 вересня.

Освітнє питання було основною проблемою, яку намагалися розв'язати депутати нової каденції парламенту. 4 лютого 1901 р. цісар Франц Йосиф привітав Державну раду промовою, у якій визнав розв'язання мовного питання обов'язком держави, а також підкреслив необхідність забезпечення всім народам Австро-Угорщини конституційних свобод, зокрема права навчатися у початковій та середній школі рідною мовою. 5 лютого 1901 р. із відповідною заявою виступив «Руський клуб».

Уже у липні 1901 р. діяльність «Руського клубу» була значно організованішою. Ю. Романчук разом з іншими українськими послами підготували законопроект про поділ Крайової шкільної ради на польську і руську секції [144].

19 листопада 1901 р. «Руський клуб» у Відні ухвалив виступити з невідкладним внеском про заснування українського університету у Львові. Українські товариства надіслали відповідні петиції про заснування самостійного українського університету з метою підтримки громадськістю цього внеску [163, арк. 22-27]. Від русинів міста Львова вислано таку ж телеграму на адресу Ю. Романчука. 12-13 листопада 1901 р. відбулися збори

руських богословів, які постановили солідарно зі світськими студентами домагатись українського університету і надіслали вітальну телеграму словенським студентам, які боролися за словенський університет.

12 листопада 1901 р. відбулася небувала демонстрація та віче українських студентів у Львівському університеті. Вони ухвалили резолюції, в яких вимагали заснування українського університету у Львові, висловили обурення університетському сенату за його поведінку щодо українських студентів [113, с. 55].

Того ж дня – 19 листопада 1901 р., Ю. Романчук виступив з невідкладним внеском, згідно якого австрійський уряд мав запропонувати Палаті послів проект закону щодо заснування руського університету у Львові, а до його впровадження – заснувати паралельні кафедри з українською мовою викладання [33]. 25 листопада 1901 р. Ю. Романчук і О. Барвінський виступили на захист українських студентів зі зверненням до міністра просвіти. 29 листопада 1901 р. у палаті послів на неї відповів міністр просвіти Гартель, який заявив про розпорядження щодо строгого проведення слідства подій у Львівському університеті та готовність вислухати інформацію української сторони [31].

Водночас Львівський університетський сенат 30 листопада 1901 р. оголосив відозву до академічної молоді, в якій засудив демонстрацію українських студентів, назвавши їх поведінку «зухвальством» і «виявом дикості». У відповідь – 3 грудня 1901 р. українська депутація у складі Комарянського, Барвінського, Гузара і Вовчука заявила про сецесію українських студентів. Інша депутація – Є. Бурачинський, В. Темницький, О. Мелеш і Т. Галущинський, – вирушила до Відня, де 2 грудня 1901 р. разом з Ю. Романчуком і О. Барвінським вручила подібну заяву міністрові просвіти Гартлю. Останній ніяких зобов'язань не висловив щодо заснування

українського університету, тільки говорив про готовність підготовки професорських кадрів із числа здібних студентів [146, арк. 23].

Загалом до Палати послів Державної ради надійшло з краю біля 800 петицій з вимогою заснування українського університету. Але руські послы відклали внесок Ю. Романчука, оскільки ситуація в парламенті не сприяла його ухваленню. На порядку денному першим стояло питання ухвалення бюджету. «Руський клуб», від імені якого виступив М. Василько, не мав найменшої причини голосувати за нього. Відкладення розв'язання університетського питання було негативно сприйнято громадськістю краю [163].

Напередодні відкриття сесії Палати послів 4 лютого 1902 р., Ю. Романчук виступив в бюджетній комісії, де повторив українські вимоги: 1) проведення сеймових і парламентських виборів в Галичині з дотриманням законодавства; 2) поділ Галичини; 3) утворення руської секції Крайової шкільної ради у Львові; 4) заснування українського університету у Львові. Тоді ж відбулись надзвичайні загальні збори товариства «Січ» у Відні, де студенти висловили невдоволення діяльністю «Руського клубу» в університетському питанні. Основна критика лунала на адресу його голови – Ю. Романчука.

21 жовтня 1902 р. Державна рада розглянула невідкладний внесок Ю. Романчука в справі заснування українського університету у Львові. У дискусії з польського боку виступив Старжинські, який заявив, що поляки загалом не противляться заснуванню українського університету, однак русинам ще «не треба університету, бо їх наука іще не розвинулася». Міністр просвіти Гартель хвалив руських студентів за працю, але не визнав потреби університету, оскільки українські студенти, за його словами, можуть навчатись в інших університетах Австро-Угорщини.

Таким чином, обрання Ю. Романчука у 1891 р. депутатом вищого законодавчого органу Австро-Угорської імперії, у 1910 р. – віце-маршалом

Державної ради, піднесло на значно вищий рівень парламентську працю очолюваного ним «Руського клубу». Однак, незважаючи на авторитет лідера народовців, суттєвих поступок центральної влади у вирішенні освітніх проблем українців, передусім у національно-культурній сфері, не відбулося.

Було встановлено, що діяльність Ю. Романчука в австрійському парламенті була спрямована на реалізацію першочергових вимог українців: проведення справедливих сеймових і парламентських виборів в Галичині з дотриманням законодавства; поділу Галичини на українську та польську частини; утворення руської секції Крайової шкільної Ради; заснування українського університету у Львові. Ці програмні принципи УНДП у різні історичні проміжки доповнювалися іншими не менш важливими вимогами, серед яких – забезпечення рівноправності у шкільництві між українським та польським народом у Східній Галичині.

2.4. Реалізація педагогічних ідей Ю. Романчука в умовах сьогодення

Аналіз педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Ю. Романчука дає змогу практично застосовувати його досвід та ідеї в освіті при формуванні основ української школи, визначенні змісту, засобів, і методів освітньо-виховної роботи, які сприяли б формуванню у шкільної молоді загальнолюдських і національних цінностей, ефективнішому впровадженні у шкільну практику дидактичних принципів народності, природовідповідності, культуровідповідності, емоційності, зв'язку із життям.

Розробка основ національної школи та виховання другої половини XIX – першої третини XX ст. базувалась на переконанні галицьких культурно-освітніх діячів в тому, що українська школа можлива лише за умови присутності

українського змісту, в тому числі – за умови наявності україномовної навчальної літератури.

У наш час, коли відбувається вдосконалення національної системи освіти України в педагогічному процесі закладів освіти доцільно творчо використовувати теоретичні здобутки й практичний доробок Ю. Романчука в царині шкільного підручникотворення. Це, передусім, наповнення відповідним змістом сучасних шкільних підручників із цілепокладанням виховних пріоритетів на формування в учнів основ національних, громадянських та моральних цінностей; особистісно-орієнтований підхід до школярів в процесі роботи з навчальними виданнями; збільшення в шкільних підручниках обсягу навчального матеріалу краєзнавчої тематики.

Проведений аналіз текстів читанки, укладеної Ю. Романчуком дозволяє стверджувати про їх національну орієнтацію, націленість на розширення світогляду учнів та виховання морально-етичних якостей. Тому, при написанні підручників для сучасної школи укладачам доцільно використати досвід Ю. Романчука, а саме:

- обирати кращі взірці українського письменства;
- укладати навчальний матеріал таким чином щоб він спрямовувався на розвиток патріотичних почуттів, духовності, пізнавальних інтересів, логіки, кругозору, пам'яті, уваги учнів;
- враховувати вікові особливості дитини, її інтереси та захоплення.

Також в умовах сьогодення доцільно творчо використовувати такі ідеї педагога-просвітянина та надбання товариств, активним членом яких він був:

- налагодження співпраці з громадськими організаціями у вихованні всебічно розвиненої особистості, національно свідомого громадянина;
- підвищення ролі вчителя у реалізації завдань сучасної української школи;

- виховання молоді на засадах національної культури;
- кооперація державних органів влади, освітніх установ, культурно-педагогічних товариств щодо покращення якості освіти, підвищення загальнокультурного рівня молодих людей, їх соціалізації, підготовки до інтеграції в суспільство тощо;
- навчання й виховання людини протягом усього життя;
- забезпечення юнакам та дівчатам, які здобули середню освіту можливості займатися різноманітними формами позашкільної діяльності у громадських закладах освіти;
- підвищення педагогічно-просвітницької ролі бібліотек, перетворення їх на потужні осередки позашкільної освіти.

Досліджено, що основними принципами, які повинні лежати в основі української школи, на переконання Ю. Романчука, є: демократизм, рівні можливості на здобуття освіти для представників усіх соціальних та етнічних груп, навчання рідною мовою, обов'язковість освіти для всіх дітей шкільного віку, українізація школи, широка участь громадянства у керівництві справою освіти тощо. З огляду на це в досліджуваній період головний акцент своєї діяльності педагог робив на розбудову всіх ланок українського шкільництва. Виявлено, що використовуючи конституційні можливості Австро-Угорської монархії, а також спираючись на багаті традиції галицького шкільництва, вчений розгорнув боротьбу за кількісне зростання мережі початкових шкіл, утворення приватних закладів освіти середньої ланки, а також за українізацію вищої освіти. Вказано, що на цій ниві педагог часто виступав як новатор та пропагандист, доводив сучасникам пріоритетність саме освітнього напрямку діяльності.

Значною мірою завдяки Ю. Романчуку було зміцнено матеріальну базу українського шкільництва в Галичині. Просвітник встановив партнерські

взаємини зі студентськими організаціями, сприяючи розвитку українського молодіжного руху. Він також ініціював утворення низки товариств («Просвіта» та Крайовий шкільний союз, «Учительська громада») і спеціалізованих видань (до прикладу, журнал «Учительська Часопись», «Діло», «Правда»), що сприяли координації зусиль у царині освіти, а також тривалий час очолював їх. Визначено, що все це мало значний вплив на справу освіти українського населення Східної Галичини.

Сьогодні громадські організації мають вагомий вплив на процеси розбудови демократичного суспільства, трансформації вітчизняного соціуму в умовах формування нових ціннісних орієнтирів. Як зазначає Ю.Д. Руденко, на сучасному етапі «перед незалежною Україною постала історичної ваги проблема творчо відродити українське національне виховання і водночас піднести його на сучасний рівень наукового і культурного розвитку», тому «закономірним є те, що в наш час значно зріс інтерес педагогів до виховного потенціалу попередніх століть, їхніх виховних традицій» [182, с. 8].

Розглядаючи розвиток освітнього середовища в Україні в умовах сьогодення, відзначаємо, що багато ідей, які виникли як наслідок діяльності просвітницьких організацій галицького краю, уже втілено в життя. До таких ідей належить, зокрема, відкриття закладів вищої освіти, створення розгалуженої мережі дошкільних закладів освіти та закладів позашкільної освіти, подолання неписьменності; забезпечення закладів вищої освіти необхідною інфраструктурою, функціонування закладів післядипломної педагогічної освіти як обов'язкової умови проходження вчителями курсів підвищення кваліфікації; створення інтернатів для дітей із малозабезпечених сімей та дітей-сиріт; надання допомоги сім'ям із дітьми з особливими потребами.

Однак у досвіді діяльності Ю. Романчука у педагогічних товариствах Східної Галичини досліджуваного періоду є й досі ідеї, які наше суспільство не втілило в життя або ж не зуміло повною мірою реалізувати. Ключовими ідеями, які доцільно втілити в шкільництві України сьогодні та в майбутньому, на наш погляд, стосовно змісту освіти є ті, що стосуються формування національної свідомості та самосвідомості учня, його духовного світу, формування особистісної самостійності, моральних чеснот за шкалою європейських цінностей; у плані форми – організація освітньої системи як системи відродження нації, налагодження системи роботи зі збереження традицій народу, організація навчання та виховання на основі демократизму та гуманізму, ідеї дитиноцентризму; а також реалізація різноманітних методів розвитку іміджу вчителя, школи, формування людини знань та людини-патріота в цілому. Національна ідея повинна проходити червоною ниткою впродовж усього освітнього процесу. Проте, незважаючи на багатовіковий досвід суспільства в боротьбі за неї, в Україні вона і сьогодні належить до актуальних завдань державної ваги.

Протягом останніх років в освіті було розроблено низку документів, що стосуються виховання: «Концепція національної системи виховання», «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки», «Концепція громадянської освіти та виховання в Україні», проте їхня реалізація є дещо формальною можливо через зміну векторів у розвитку країни і, відповідно, освітньої політики, а також через різні бачення владою ідеології та напрямів розвитку освіти. Як зазначає В.М. Розін, «перехідність епохи ставить педагогіку в надзвичайно складну ситуацію, оскільки стає неможливим зрозуміти, кого школа повинна формувати, які є ідеали освіченої людини; як наслідок, труднощі і коливання у визначенні цілей і змісту освіти» [176, с. 23]. У «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та

молоді», що датується 2015 р., стверджується, що «на етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності,... виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [100, с. 2].

Виходячи з цього, доцільно використати надбання досвіду представників освітянства періоду кінця XIX – початку XX ст., серед яких чільне місце належить Ю. Романчуку щодо формування демократа, громадянина, гуманіста, патріота своєї держави, готового виконувати громадянські і конституційні обов'язки та поширювати духовну та культурну спадщину свого народу; досягнення високої культури відносин, що є можливим за умов, коли національно свідому особистість виховують національно свідомий учитель, сім'я і суспільство, де шануються національні святині, де подається гідний приклад підростаючому поколінню діяти морально, де духовні прояви людини не знівельовані матеріальним та низьким. Саме тому важливо, щоб сучасні вчителі наслідували Ю. Романчука, який зберіг свою національну ідентичність, пишався приналежністю до українського народу, брав активну участь у розбудові та захисті своєї держави, який переймався національною ідеєю як справою всього свого життя, тому й школа для нього стала справою життя.

Отже, можна підсумувати: ідеалом учителя в часи національного відродження має стати хтось на кшталт Ю. Романчука – активний член громади, який любить свою справу, розуміє дитину та її оточення, добре знає школу, а в професійній діяльності демонструє талант, відданість та працелюбність.

Співпраця школи й громади є вагомим фактором формування освітньої політики в сучасному суспільстві. Однак, на думку багатьох дослідників,

освітня політика української громади полягає лише в обмеженому контролі та моніторингу окремих освітніх сфер, наприклад у проведенні Зовнішнього незалежного оцінювання. «На жаль, українська громада має мінімальний вплив на якість освітнього процесу, фінансування освіти» [141, с. 14]. Як наслідок має місце знижена результативність освітнього процесу, його збіднення. Продовжується традиція радянських часів – зосередження шкільництва на виконанні завдань, поставлених Міністерством освіти і науки, невідповідність цих завдань реальним потребам. На нашу думку, тут варто використати досвід освітніх товариств, які функціонували у Східній Галичині у кінці XIX – початку XX ст. Саме вони засобами просвітництва організовували співпрацю між школою та громадою шляхом максимального використання своїх сил та засобів на користь суспільству. Так, на сучасному етапі школам в Україні необхідні додаткові ресурси громади – інтелектуальні, фінансові, за таких умов навчальне середовище може досягти якісно нового рівня, а освіта – стати більш ефективною. А громади з користю для себе можуть задіювати інтелектуальний та розвиваючий потенціал шкіл.

Форми налагодження та здійснення співпраці педагогічних товариств XIX – XX століть з громадськістю певною мірою відображено в Громадській раді – постійно діючому колегіальному виборному консультативно-дорадчому громадському органі, який було створено в 2014 році при Міністерстві освіти і науки України. Його з метою є налагодження ефективної колаборації Міністерства освіти і науки України з інститутами громадянського суспільства, врахування суспільної думки при створенні та реалізації державної політики у сферах освіти та науки, забезпечення участі українців в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю МОН України [160, с. 2]. Практична діяльність, яку Ю. Романчук налагодив у педагогічних товариствах минулого слугує прикладом ефективної освітньої політики, яку

доцільно застосовувати і у наш час. У процесі нашого дослідження ми дійшли висновку, що із накопиченого досвіду діяльності УПТ, «Учительської Громади», «Просвіти» «ВПУВ», «ЗУКР» та інших просвітницьких товариств доцільно використовувати:

- здійснення агітаційних та інформаційних промов просвітницького характеру;
- публікації на педагогічну, морально-етичну, культурницьку тематику в засобах масової інформації;
- організацію вечорів, концертів та вистав.

Провівши аналіз функціонування учительських організацій на території Східної Галичини, ми пропонуємо активно впроваджувати різні форми педагогічної діяльності, які залишаються актуальними і сьогодні:

- вечірні курси для дорослих (з вивчення рідної мови, культури, окремих видів діяльності (медицина, організація побуту, рільництво, теслярство, ковальство тощо);
- робота у гуртках (для школярів батьків, педагогів);
- організація масових заходів – свят, спортивних змагань тощо;
- проведення педагогічних з'їздів і публічне обговорення проблем освіти;
- моніторинг якості та виховних функцій навчальної літератури.

Національна ідентичність неможлива без володіння рідною мовою та знання культури. Вивчення української мови і в минулому, і сьогодні належить до завдань державної ваги. У наш час, за словами академіка В.І. Кононенка, «поступ у розвитку мовної освіти в державі безумовний, проте в арсеналі наших методистів і дидактів ще не опрацьована завершена програма дій, яка б координувала мовно-культурні процеси в освітньому просторі в річищі загально цивілізаційного прогресу, в утвердженні пріоритетів української мови

й культури в тісній взаємодії з іншими мовами, що функціонують на теренах України» [99, с. 2]. Сьогодні освіта повинна виконати надважливе завдання: зробити вивчення української мови й інших мов «життєво необхідним для культурного простору, підвищення гуманітарного кругозору кожного незалежно від його національної належності», а отже «слід забезпечити такий рівень викладання мовно-літературних курсів, щоб молоді люди були захоплені їхнім змістом, прагнули розширити свої знання» [99, с. 2].

Саме тому досвід навчання мови членами педагогічних товариств є надзвичайно цінним здобутком, коли засобом одухотворення навчального матеріалу через ідею національного відродження, мистецької творчості, служіння високим ідеалам досягалось вражаючих результатів [156, с. 117- 141].

Доцільно відродити використання напрямів роботи, що практикувалися Ю. Романчуком у минулому, які дозволяють побудувати систему освітньої галузі на засадах гуманізму, демократизму, дитиноцентризму, спрямовані на системне відродження національних традицій, надають провідне значення національній освіті й вихованню засобами дитячої літератури.

Висновки до розділу другого

З'ясовано, що саме прагнення допомогти у піднесенні освітнього та національно-патріотичного рівня місцевого населення стимулювало педагога та громадського діяча до видавничої діяльності. Ю. Романчук розпочав складати шкільні підручники українською мовою, зокрема уклав «Руску читанку для четвертої класи народних шкіл», дві частини «Рускої читанки для низших середніх шкіл». Під орудою Ю. Романчука були опубліковані просвітянські видання серії «Українське письменство», яка виходила з 1904 р.

до 1928 р. і стала важливою сторінкою в утвердженні української літературної норми.

На основі цілісного аналізу діяльності Ю. Романчука у національно-культурних та педагогічних організаціях, а саме в «Просвіті», Українському Педагогічному Товаристві, «Учительській Громаді», «Взаємній Помочі Українського Вчительства», «Крайовому Шкільному Союзі», «Загальній Українській Культурній Раді» було встановлено такі пріоритетні напрямки: відстоювання демократичних прав українського народу у сфері освіти; забезпечення умов для функціонування української мови; забезпечення національного компоненту змісту освіти у галицьких школах, вдосконалення методичного забезпечення освітнього процесу; надання громадської матеріальної підтримки й піклування про молоде покоління.

Для реалізації кожного з цих напрямів здійснювалася низка заходів: відкриття самостійних українських початкових і середніх шкіл; організація паралельних українських класів у німецьких/польських школах, де навчалися українці; курсів підготовки українських дітей до вступу в гімназії; запровадження навчання українською мовою у школах краю; введення української мови як обов'язкового навчального предмету у закладах середньої освіти; ліквідація утраквізму в гімназіях; упорядкування українського правопису, запровадження фонетичного правопису в початкових і середніх школах; розробка нових навчальних програм; підготовка й видання україномовних підручників і художньої літератури для початкової і середньої школи; підтримка шкільних бібліотек, організація позакласної і позашкільної роботи; підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів для українських шкіл, соціально-правовий захист учительства; опіка й підтримка дітей різного віку.

Результати дослідження свідчать, що найефективнішими формами діяльності товариств за участю Ю. Романчука були : організація курсів для

неписьменних запровадження читалень; проведення науково-популярних лекцій для народу; заснування народного університету як форми вищої освіти дорослих; видання і розповсюдження україномовної періодики та літератури з різних галузей знання; організація культурно-дозвілдової діяльності різних вікових та соціальних категорій населення. Можна констатувати, що найвагоміших результатів Романчук здобув у боротьбі за здобуття права навчатися рідною мовою та збільшення кількості україномовних закладів середньої освіти у Східній Галичині, а також у виданні навчальної та художньої літератури.

Ю. Романчук впливав на розвиток освіти будучи обраним депутатом до Галицького крайового сейму у 1883 р. Його перші заходи у Галицькому крайовому сеймі спрямовувалися на українізацію освітнього процесу в регіоні. Він намагався таким чином реформувати системи початкової та середньої освіти, зробити школу максимально доступною для української дитини та захистити її від колонізаційних впливів Крайової шкільної ради. Ю. Романчук прагнув запровадити у початкових школах Галичини паралельні класи у місцевостях, де чисельність національної меншини складала понад 25%, а також відкрити низку нових українських гімназій у найбільших містечках Східної Галичини.

Діяльність Ю. Романчука в австрійському парламенті була спрямована на реалізацію першочергових вимог українців, серед яких утворення руської секції Крайової шкільної Ради; заснування українського університету у Львові. Ці намагання у різні історичні проміжки доповнювалися іншими не менш важливими вимогами, серед яких – забезпечення рівноправності у шкільництві між українським та польським народом у Східній Галичині.

Внесок видатного педагога та просвітника до скарбниці української педагогіки другої половини XIX – першої третини XX ст. неможливо

переоцінити. Аналіз педагогічної та просвітницької діяльності Ю. Романчука дає змогу практично застосовувати його досвід та ідеї в освіті при формуванні основ української школи, визначенні змісту, засобів і методів освітньо-виховної роботи, які сприяли б формуванню у шкільної молоді загальнолюдських і національних цінностей, ефективнішому впровадженні у шкільну практику дидактичних принципів народності, природовідповідності, культуровідповідності, зв'язку із життям.

ВИСНОВКИ

На підставі комплексного дослідження опрацьованих джерел та аналізу наукової літератури здійснено цілісне дослідження діяльності Ю. Романчука, спрямованої на становлення та розвиток українського шкільництва в контексті суспільно-політичних та культурно-освітніх процесів другої половини XIX – першої третини XX століть у Східній Галичині, що дало змогу зробити такі висновки:

1. У процесі історіографічного аналізу було виявлено, що окремі аспекти теми лише епізодично відображені в наукових і науково-популярних розвідках. Підґрунтя для вивчення проблеми заклали українські, польські дослідники, які на зламі XIX – XX століть опублікували низку видань тематично-спеціалізованого й регіонального характеру. Дослідження радянського періоду були конформістськими та ідеологічно заангажованими. Тільки після відновлення державної незалежності України у 1991 науковцям вдалося досягти принципово нового рівня осмислення проблеми, передусім завдяки залученню до наукового обігу невідомих раніше матеріалів і написанню наукових праць на нових методологічних засадах.

Джерельну базу дослідження складають праці Ю. Романчука, спогади його сучасників, неопубліковані матеріали українських громадських національно-культурних і політичних організацій Галичини, матеріали тогочасної галицької періодики.

2. На основі ретроперспективного аналізу джерельної бази були з'ясовані основні чинники, які вплинули на формування Ю. Романчука, а також його становлення як педагога та просвітника, а саме: сімейне виховання в патріотичному дусі, приклад батька, навчання в початкових школах Дуліб і Стрия, Станиславівській та Львівській академічній гімназіях, Львівському

університеті; зацікавленість українською та світовою літературою і філософією, а також видатними українськими національно-культурними та громадсько-політичними діячами, які трансформували уявлення Ю. Романчука про значення освіти та рідної мови для пробудження національної свідомості народу. Вагоме значення також мали суспільно-політичні та культурно-освітні процеси досліджуваного періоду, оскільки початок просвітницької праці Ю. Романчука припали на 1860-ті роки – період національно-культурного піднесення українського населення Східної Галичини.

Аналіз життєвого та творчого шляху Ю. Романчука дав можливість встановити етапи його життєвого та творчого шляху: перший – формування особистості Ю. Романчука як педагога та просвітника (1842 – 1868), другий – різноаспектна культурно-просвітницька діяльність (1868 – 1932).

3. У результаті аналізу педагогічної праці освітянина було розкрито його загальнопедагогічні ідеї щодо організації освітнього процесу, який повинен базуватися на національних і гуманістичних началах, вихованні школярів у національному дусі, побудові системи виховання з урахуванням народних традицій народу.

З'ясовано, що, на думку Ю. Романчука, рідна мова, фольклор і література, етнографія та дитяча література мають вагоме значення у вихованні дітей. Формування свідомості українця, патріотизму, високих моральних цінностей та духовності він вважав основною метою освіти.

Вивчення джерел засвідчує, що Ю. Романчук боровся за створення національної системи шкільної освіти, реорганізацію шкільних закладів освіти початкової та середньої ланок, створення спеціальних закладів для підготовки вчителів, забезпечення наступності між різними типами закладів освіти тощо.

Він був переконаний: щоб досягти цього, необхідно було провести реформи у сфері народної освіти.

Важливим внеском Ю. Романчука у розвиток початкової та середньої української школи була робота в Комісії зі складання шкільних підручників і видання власних підручників, а саме: «Руської читанки для четвертої кляси народних шкіл» та двох частин «Читанки для низших середніх шкіл». У цих книжках увагу було зосереджено на суспільній спрямованості літератури, її ролі у вихованні особистості. Наголос робився на національній культурі, ураховувалися природні здібності і нахили дітей. Автор не тільки поширював літературу, але й акцентував увагу школярів на національно-культурних і соціально-історичних ідеях, що визначали характер творчості письменників ХІХ століття. Важливим кроком було рішення використовувати фонетичний правопис, який ґрунтувався на народній мові замість «язичія», тобто етимологічного правопису. Таким чином, тексти подавалися простою мовою, близькою та зрозумілою для дітей, а виховний ідеал був зосереджений переважно в довколишньому українському світі. Педагог намагався формувати національно свідомі покоління школярів, базуючись на кращих патріотично налаштованих і високохудожніх творах української літератури.

В ході дослідження охарактеризовано основні напрями діяльності Ю. Романчука у педагогічних і культурно-просвітницьких організаціях, спрямовані на розвиток шкільництва українців в Галичині. Виявлено, що, через концепцію «органічної праці», основою якої є оптимальне використання легальної діяльності для поступового піднесення культурно-освітнього рівня народу, Ю. Романчук був фундатором і членом більшості національно-культурних інституцій краю, серед яких: «Просвіта», «Учительська громада», Українське педагогічне товариство, «Крайовий шкільний союз», Взаємна поміч українського вчителства, «Загальна Українська Культурна Рада».

Основною метою товариств було піднесення рівня освіти населення і таким чином сприяння як культурно-історичному, так і соціально-економічному розвитку українського народу. Просвітянин через діяльність організацій домагався: створення можливостей для створення і розвитку українських закладів освіти, забезпечення існування паралельних українських класів у польських школах, відкриття нових українських шкіл з вчителями-українцями, надання стипендій на навчання освітян. Окрім шкільної програми, товариства організовували курси для неграмотних, створювали бібліотеки для молоді, читальні. Вважаючи друковане слово основним засобом формування національної свідомості, Ю. Романчук значні зусилля спрямовував на створення та поширення української книги, засновуючи численні бібліотеки і читальні, видаючи книжки, журнали, часописи, календарі українською мовою.

Встановлено, що впродовж 1883–1895 рр. Ю. Романчук був одним із найактивніших членів «Руського клубу» у Галицькому крайовому сеймі. Громадський діяч та його однодумці використовували Галицький сейм для захисту української школи від полонізації. Власне, уже його перші кроки в Галицькому крайовому сеймі були спрямовані на українізацію освітнього процесу в регіоні. З перших днів роботи в законодавчому органі краю він наполегливо відстоював право українського народу на здобуття освіти рідною мовою. Інтерпеляції Ю. Романчука стосовно відкриття українських гімназій, запровадження паралельних класів у вже існуючих закладах середньої освіти наражалися на рішучий спротив польської більшості, яка гальмувала будь-які ініціативи голови «Руського клубу». У таких умовах навіть відкриття єдиної української гімназії у Перемишлі сприймалося українською громадськістю як велика перемога українських послів.

З'ясовано, що зусилля Ю. Романчука в лавах Української національно-демократичної партії, були спрямовані на створення громадянського

суспільства в Галичині. Партія, на чолі якої він стояв, не обмежувалася політичними реформами, а й працювала над відкриттям у краї народних шкіл з українською мовою викладання; українських гімназій, семінарій для вчителів; заснування українського університету у Львові; утворення Крайової шкільної ради для української населення.

Як депутат Галицького сейму (1883 – 1895), голова Руського клубу в сеймі (1889 – 1895), посол австрійського парламенту (1891 – 1897, 1901 – 1918), голова Української парламентської репрезентації (1901 – 1910, 1916 – 1917), віце-президент австрійського парламенту (1910 – 1918), Ю. Романчук зосереджував свою урядову діяльність на відстоюванні культурно-освітніх інтересів українства.

4. Визначено, що пріоритетними напрямками впровадження ідей педагогічного досвіду Ю. Романчука в сучасну освітню практику є актуалізація його спадщини в наукових пошуках учених та в діяльності освітян-практиків. Аналіз його педагогічної та просвітницької діяльності також дає можливість застосовувати його напрацювання в освіті при визначенні змісту, методів виховної роботи, які сприяли б формуванню в шкільній молоді загальнолюдських, національних та громадянських цінностей, реалізації принципів народності, природо- і культуровідповідності та зв'язку з життям. У сучасних закладах освіти зберігає актуальність ідея Ю. Романчука про те, що виховання має стати засобом розвитку духовної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом до пробудження високих моральних якостей: совісті, патріотизму, людяності, почуття громадянської і власної гідності, творчої ініціативи тощо; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Практичний доробок Ю. Романчука є важливим у сфері шкільного підручникотворення при наповненні відповідним змістом сучасних шкільних підручників із цілепокладанням виховних пріоритетів на розвиток ціннісних орієнтирів учнів; особистісно зорієнтованому підході до школярів у процесі роботи з навчальними виданнями; збільшенні в шкільних підручниках обсягу навчального матеріалу краєзнавчої тематики.

Чітка й послідовна шкільна політика, розвиток видавничої справи, цілеспрямована освітньо-організаційна та суспільно-громадська діяльність Ю. Романчука мають вагомий вплив на створення національно-культурного середовища, домінантами в якому є українська мова та література, патріотизм, менталітет та національна самосвідомість, ціннісне ставлення особистості до українського народу та Батьківщини.

Таким чином, розв'язання поставлених завдань уможливило досягнення мети дисертації. Однак здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів освітньої та культурно-просвітницької діяльності Ю. Романчука. Подальшого вивчення потребують такі історико-педагогічні проблеми, як виховні ідеї педагога, компаративний аналіз педагогічних ідей просвітника та інших видатних педагогів досліджуваного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець Л. М. Польща: утвердження незалежної держави 1918-1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448 с.
2. Анкетні дані вчителів німецької гімназії у Львові за 1863-1864 навчальний рік. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 96. Арк. 24.
3. Аркуша О. Проблема консолідації національно-політичних сил українського галицького суспільства у 90-х рр. XIX ст. *Молода нація*. Київ, 1996. Вип. . С. 198-212.
4. Аркуша О., Мудрий М. М. Русофільство в Галичині у середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розгляду. *Вісник Львівського національного університету: Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 231-268.
5. Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті XIX ст. *Третій міжнародний конгрес україністів* (Харків, 26-29 серп. 1996 р.). Харків: Око, 1996. Ч. 1. С. 120-125.
6. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. XIX ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1997. Вип. 3-4. С. 118-139.
7. Бай І. Б. Педагогічні засади укладання та ілюстрування українських підручників Галичини (друга половина XIX - початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2005. 20 с.
8. Баран С. І. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл. *Студії з поля суспільних наук і статистики*. Львів, 1910. Т. II. С. 107-118.
9. Барвінський О. Спомини з мого життя / упоряд.: А. Шацька, О. Федорук. Київ: Смолоскип, 2004. 528 с.
10. Бачинський В. М. Наша школа в ярмі. Львів, 1908. 53 с.

11. Белей І. М. Двадцять и п'ять лет исторії Товариства «Просвіта». Львів, 1894. 68 с.
12. Белей О. Становище та розвиток шкільництва у першій третині ХХ ст. *Освітнянин*. 2007. Вип. 3. С. 17-18.
13. Березовська Т. В. Рід Аркасів: просопографічний портрет на історичному тлі доби: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський національний ун-т ім. І. Мечникова. Одеса, 2003. 323 с.
14. Беседа посла проф. Романчука. *Діло*. 1901. 22 лист. С. 1.
15. Беседа посла Романчука. *Батьківщина*. 1892. 28 вер. С. 8.
16. Бідер Г. Українська мова в Габсбургській монархії. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 25-29.
17. Біла Н. До питання про освітню діяльність українських політичних партій у Галичині (початок ХХ ст.). *Наукові записки. Серія: філософія*. Тернопіль, 2008. Вип. 16. С. 67-71.
18. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881-1939) / ред. Г. Білавич, Б. Савчук. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 208 с.
19. Боготюк М. Львів – вчора і сьогодні. *Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові (на 100-річчя першого українського іспиту зрілості)*. Мюнхен, 1982. С.67-73.
20. Богуславський М. В. Структура сучасного історико-педагогічного знання. *Шлях освіти*. 1999. Вип. 1. С. 37-40.
21. Булачек В. Р. Громадсько-політична діяльність Юліана Романчука (1842–1932): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2011. 22 с.
22. Булачек В. Громадсько-політична й видавнича діяльність Юліана Романчука у візії Івана Франка. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2012. С.164-169.

23. Булачек В. Просвітня діяльність Юліана Романчука. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2010. Вип. 19. С. 386.
24. Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918-1939) / ред. С. В. Кульчицька. Львів: Каменяр, 2006. 335 с.
25. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. Київ: Інститут історії НАН України, 2003. 516 с.
26. Видання «Руского Товариства педагогічного». *Учитель*. 1891. 27 квіт. С. 128.
27. Винник Н. Українські громадські організації в суспільно-політичному житті Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст.: історіографія проблеми. *Наукові виклади*. 2007. Вип. 4. С. 19.
28. Вісті з Руского товариства педагогічного. *Учитель*. 1899. С. 20.
29. Вісті поточні. *Батьківщина*. 1891. 13 січ. С. 11-13.
30. Вісті школьні. *Діло*. 1886. 6 січ. С. 2.
31. Віче студентів університету. *Діло*. 1901. 22 груд. С. 3.
32. Внесок п. Романчука про реформу системи початкової та середньої освіти. *Діло*. 1884. 7 жовт. С. 4.
33. Внесок Ю. Романчука про заснування українського університету у Львові. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України). Ф. 310. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 2.
34. Волянюк Р. Я. Педагогічний аспект опіки молоді в Галичині (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2005. 23 с.
35. Гаврищак І. В. Формування пізнавальної активності учнів в навчальному процесі гімназій Галичини (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.01 / Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
36. Галущинський М. М. «Геть неписьменність!». Львів: Просвіта, 1927. 25 с.

37. Галущинський М. Новими шляхами. *Літературно-науковий вісник*. 1926. Т.25. С. 67.
38. Гарат Р. М. Діяльність товариства «Просвіта» в Галичині (1868-1921 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2004. 17 с.
39. Гарат Р. М. Роль Товариства «Просвіта» в підвищенні освітнього рівня населення Галичини. *Питання історії України*: зб. наук. ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. Т. 3. С. 107-115.
40. Гарскова И. От просопографии к статистике: методика анализа баз данных по источникам, содержащим динамическую информацию. *Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер»*: сб. науч. трудов. Барнаул, 1995. № 14. С. 39-42.
41. Герасимович І., Терлецький О. Шкільництво в Галичині в др. пол. ХІХ і на поч. ХХ ст. *Енциклопедія українознавства у 2 т.* Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. Т. 1. С. 174-203.
42. Герцюк Д. Д. Крайова Шкільна Рада. *Енциклопедія Львова у 3 т.* / за ред. А. М. Козицького. Львів: Літопис, 2010. Т. 3. С.28-54.
43. Герцюк Д. Д. Учительський рух на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 1995. 255 с.
44. Герцюк Д. Д. З історії розвитку вчительських семінарій у Галичині. *Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти*: наук.-метод. зб. Київ, 1994. 281 с.
45. Герцюк Д. Д. Освітньо-шкільна діяльність українських учительських товариств і організацій в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (ХІХ-ХХ ст.)*: у 2 т. / за ред. Д. Герцюк, А. Гаратик. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. Т. 2. С. 41-58.

46. Герцюк Д. Д. Педагогічна освіта в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. *Вісник Львівського університету: Студент – майбутній вчитель*. Львів, 1991. С. 69-79.
47. Герцюк Д. Д. Товариство «Рідна школа» і розвиток початкової освіти в Галичині. *Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність*: наук. альманах / упор. і ред. Д. Герцюк, С. Ярема. Львів, 2001. Ч. 1. С. 64-70.
48. Гіптерс З. В., Коренець Д. Розвиток фахового шкільництва (кінець XIX – початок XX ст.). *Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах*: наук.-метод. зб. / за ред. З. В. Гіптерс, Г. С. Дегтярьова, І. Є. Курляк. Харків, 1996. С. 181-183.
49. Гнатюк В. М. Національне відродження Австро-Угорських українців (1772-1880 рр.). Відень, 1916. 65 с.
50. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
51. Горський С. В справі самопомочі учительської. *Промінь*. 1904. 1 трав. С. 133.
52. Грицак Я. Й. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ: Генеза, 2000. 360 с.
53. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу. Київ, 1912. 63 с.
54. Данилюк І. Г. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 576 с.
55. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Український біографічний словник: історія, проблематика створення*: матеріали наук.-практич. конф. (м. Львів, 8-9 жовт. 1996 р.). Львів, 1997. С. 40-47.
56. Двадцять'ятьліття товариства «Учительська громада». Ювілейний збірник. Львів, 1935. 145 с.

57. Дейчаківський І. І. Юліан Романчук – педагог, громадський діяч, політик. Івано-Франківськ, 2011. 89 с.
58. Демкович-Добрянський М. І. Українсько-польські стосунки у ХІХ ст.: монографія. Мюнхен: Український вільний університет, 1969. 56 с.
59. Дерлецький О. Історія «Учительської Громади» (1908-1933). *Двадцятиліття товариства громада*. Львів, 1935. 78 с.
60. Довідка про видавничу та освітньо-пропагандиську діяльність товариства за 1869-1876 рр. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 22.
61. Довідка про діяльність Крайової шкільної ради за 1867рік. *ДАІФО України* (Держ. архів Івано-Франківської обл.). Ф. 270. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 24.
62. Довідка про діяльність товариства та інших українських суспільно-культурних товариств за 1889 рік. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 26.
63. Довідка про заснування редакції газети *Діло*. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 779. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 2.
64. Домбровський О. З перспективи історизму. *Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові (на 100-річчя першого українського іспиту зрілості)*. Мюнхен, 1982. С. 19-29.
65. Дорогі Родимці! Львів, 1869. 4 с.
66. Драгоманов М. Литературное движение в Галиции. *Вестник Европы*. 1873. № 9. 262 с.
67. Енциклопедія освіти / АПН України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
68. Єдлінська У. Кирило Студинський (1868 – 1941). Життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 2006. 309 с.

69. Жидько В. Педагогічна діяльність як основа відродження історичної пам'яті молоді. *Філософія освіти*. 2007. № 6. С. 262-265.
70. Завгородня Т. К. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919-1939 рр.). Івано-Франківськ: Плай, 1999. 135 с.
71. Загвязинский В., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогических исследований: учебное пособие для студ. высших пед. учеб. завед. 2-е изд., стер. Москва: Изд. центр «Академия», 2005. 208 с.
72. Засіданье Соймове з дня 10 лютого. *Діло*. 1894. 14 січ. С. 2.
73. Засіданье Соймове з дня 13 лютого. *Діло*. 1894. 15 лют. С. 2.
74. Звернення депутатів-українців Австрійського парламенту Яворського, Романчука, Коса та ін. з протестом проти насильного введення польської мови навчання в українських школах. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 4326. Арк. 4.
75. Звернення, декларації, листи та інші документи про діяльність Ю. Романчука як голови об'єднаного українського депутатського клубу в австрійському парламенті за 1890-1923 роки. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 63.
76. Звіт з діяльності Головного Віділу Товариства «Просвіта» в 1913 р. *Письмо з «Просвіти»*. 1914. Ч. 4. 43 с.
77. Звіт про діяльність товариства за 1918 рік. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 75. Арк. 33.
78. Звіт про стан шкільної справи та виховання за 1872 – 1873 роки. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 129. Арк. 96.
79. Звіт шкільного референта українських гімназій. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 5.

80. Звіти про діяльність дев'яти шкільних рад у мм. Вадовичі, м. Львів та учительської семінарії у м. Ряшеві за 1875-1876 рік. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 127. Арк. 77.
81. Звіти про діяльність дитячих садків у місцевостях Галичини. *ЦДАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 13.
82. Звіти про діяльність товариства та його філіалів за 1908-1909 роки. *ДАТО України* (Держ. архів Тернопільської обл.). Ф. 201. Оп. 1. Спр. 90а. Арк. 29.
83. Зміст і сутність педагогічної діяльності: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч та ін.; Національний технічний університет «Харківський політехнічний ін-т». Харків: НТУ «ХПІ», 2007. 228 с.
84. Ідея «Рідної школи» в національному русі західних українців у другій половині XIX - на поч. XX ст. *Проблеми історії України XIX - початку XX ст.* Київ, 2002. Вип. 5. С. 105-111.
85. Ілин М. Юліан Романчук – політичний портрет. *Галичина*. 2008. 134 с.
86. Історія педагогіки: навч. посіб. / ред. М. В. Лемківський. Київ: «Центр науки», 2011. 240 с.
87. Какула С. На перехресті літературних контактів Юліана Романчука та Івана Франка. *Українське літературознавство*. 2006. Вип. 68. С. 170-176.
88. Караманов О. Поширення ідей реформаторської педагогіки у Східній Галичині: (Початок XX ст.). *Рідна школа*. 2000. № 12. С. 57-70.
89. Каталог вистави шкіл народних і середніх галицьких. Львів, 1894. 107 с.
90. Качкан В. Освітнянсько-просвітницька та культурологічна діяльність Юліана Романчука. *Українство: національно-духовні виміри*. Івано-Франківськ, 2005. 105 с.

91. Качкан В. Рвав кайдани з думки і волі. *Хай святиться ім'я твоє*. Львів, 1998. Вип. 3. С. 32-43.
92. Качор А. Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України. Вінніпег: Просвіта, 1960. 131 с.
93. Книга обліку почесних членів товариства. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 774. Арк. 10.
94. Книга протоколів засідань видавничої комісії товариства за 1909-1927 роки. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 99.
95. Книга протоколів засідань товариства (1881-1894). *ДАІФО України* (Держ. іст. Архів Івано-Франківської обл.). Ф. 271. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 105.
96. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. Москва: Наука, 1987. 440 с.
97. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навч. Посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 240 с.
98. Кондратюк К. Національна ідея в програмних документах та діяльності західноукраїнських політичних партій та організацій у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. / К. Кондратюк, О. Сухий. *Третій міжнародний конгрес українців* (м. Харків, 26-29 серп. 1996 р.). Харків, 1996. С. 104.
99. Кононенко В. І. Мовно-культурні процеси в освітньому просторі. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 2-5.
100. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: rnpri.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc (дата звернення: 09.02.2019).
101. Коцур В. Видавнича діяльність «Просвіти» та її вплив на популяризацію проблем державознавства. *Галичина*. 2002. Вип. 4. С. 84-86.

102. Кошелева Н. Українське шкільництво і освітня політика шкільної адміністрації та сейму в Галичині (1890 – 1914): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2002. 17 с.
103. Кошелева Н. Організація українського вчителства у Східній Галичині в 1881-1914 роках. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1998. Вип. 33. С. 108-113.
104. Кошелева Н. Українські педагогічні видання, як джерело вивчення історії шкільництва в Східній Галичині наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. *Наукові зошити історичного факультету*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 85-90.
105. Кравців Б. 100-річчя матері Просвіти. *Альманах УНС*. Нью-Йорк, 1968. С. 175-183.
106. Іван Крип'якевич. Спогади (Автобіографія). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 75-141.
107. Крушельницький А. Остання воля покійного Ю. Романчука. *Нові шляхи*. 1932. Кн. 6-7. С. 223.
108. Кугутяк М. В. Галичина: сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1993. 200 с.
109. Кульчицький С. Україна крізь віки: у 15 т. / за ред. С. В. Кульчицький. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. Т. 11: Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). 336 с.
110. Курас І. Регіональна історія України: зб. наук. статей. Вип. 1. С. 67-78.
111. Курляк І. Народне шкільництво у Галичині (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.). *Педагогіка і психологія*. 1995. №1. С.144-151.
112. Лев В. Сторіччя «Просвіти». *Альманах-календар «Провидіння» на рік 1968*. Нью-Йорк, 1968. С. 157-166.
113. Левицький К. А. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914: На підставі споминів. Львів, 1926. 256 с.

114. Левицький К. А. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. Львів: Діло, 1936. 140 с.
115. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. / ред. А. Ярчись, В. Мельник. 2-ге вид., переробл. і допов. Львів: Світ, 2005. 347 с.
116. Лист І. Франка до Ю.С. Романчука 25.11.1897 р. *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50. 654 с.
117. Листування з культурно-освітніми установами і приватними особами про видання «Руської Писемності». *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 62.
118. Листування з Міністерством віросповідань та освіти, намісництвом та ін. про основний вчительський склад початкових і середніх шкіл. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 24.
119. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням. *Історичні есе: в 2-х т.* Київ: Основа, 1994. Т. 1. 187 с.
120. Ловицький М. Найважливіші шкільні постанови. Львів, 1910. 80 с.
121. Лозинський М. М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів, 1909. 23 с.
122. Макух І. На народній службі. Спогади. Київ: Основні цінності, 2001. 572 с.
123. Малицька К. І. В сорокові роковини УПТ. 1881 – 1921. Львів, 1921. 16 с.
124. Маурер Т. Новый подход к социальной истории университета: коллективная биография профессоров. *Из истории русской интеллигенции: Сб. мат-лов и ст. к 100-летию со дня рождения В. Р. Лейкиной-Свирской.* Санкт-Петербург, 2003. С. 273-301.
125. Мацькевич М. Становлення і розвиток ідеї українського державотворення в Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. юрид.

- наук: 12.00.01 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. Київ, 2002. 23 с.
126. Мойсенюк Н. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., допов. Київ, 2001. 608 с.
127. Мудрий М. М. Галицька автономія у 70 – 80-х рр. ХІХ ст.: українське та польське бачення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 7. С. 164-172.
128. Мудрий М. М. Ідейні витоки ЗУНР: національні та політичні орієнтації галицьких українців у ХІХ – на початку ХХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 6. С. 96-110.
129. Мудрий М. М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60 ті – 70-ті роки ХІХ ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1997. Вип. 3-4. С. 58-117.
130. Нечаева М. Ю. Просопографія уральського монашества: перспективи исследования. *Судьба России: прошлое, настоящее, будущее: тезисы Всероссийской конференции* (г. Екатеринбург, 17-19 нояб. 1994 г.). Екатеринбург, 1995. С. 172-176.
131. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. Москва: Синтег, 2007. 132 с.
132. Новинки. *Діло*. 1886. 11 груд. С. 3.
133. Новинки. *Діло*. 1890. 29 груд. С. 3.
134. Новинки. *Діло*. 1890. 30 лист. С. 3.
135. Новости с Сейма. *Слово*. 1884. 27 вер. С. 2.
136. Обіжники Головної управи товариства за 1868-1924 роки. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 62.
137. Огляд діяльності філіалів товариства «Просвіта» на території Західної України, складений Головною управою у Львові на підставі звітів інспекторів за 1903 рік. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 91. Арк. 1.

138. Огляд книжок і часописей. *Наша школа*. 1914. Кн. 2-3. 138 с.
139. Олесницький Є. Г. Сторінки з мого життя (1890 – 1897). Львів, 1935. 22 с.
140. Освітні товариства. *Наша школа*. 1912. Ч.2. С.2.
141. Освітня політика: з вершин і низин: навч.-метод. посіб. / ред. П. К. Хобзей, Р. Б. Шиян. Львів: ЛОППО, 2010. 357 с.
142. Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. 74 с.
143. Особова справа Ю. Романчука (1868-1998 рр.). *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 5633. Арк. 49.
144. Отозва. *Діло*. 1901. 21 лип. С. 2.
145. Отозва. *Діло*. 1910. 25 січ. С. 2.
146. Пашук В. «Дорогі родимці!» – відозва товариства «Просвіта». *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2010. Вип. 19. С. 129-133.
147. Пашук В. Зародження українського та польського просвітніх рухів. Порівняльний аналіз. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ, 2003. Вип. 6. С. 226-244.
148. Пашук В. С. Товариство «Просвіта» крізь призму «Слова»: До історії стосунків українських громадсько-політичних угруповань Галичини (народовців і москвофілів) в др. пол. XIX ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. 39 с.
149. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид. Київ: Знання, 2007. 239 с.
150. Перський С. Під ювілей «Просвіти». Думки з нагоди 70-ти ліття існування «матері українських товариств». Львів: Українська преса, 1938. 16.с.
151. Перський С. Популярна історія товариства «Просвіта». Львів, 1928. 256 с.

152. Петрів Р. Реалізація національної ідеї українців Східної Галичини в розвиткові українського шкільництва (1772 – 1916). *Бойківщина: науковий збірник*. Дрогобич: Бойківщина, 2002. Т. 1. 234 с.
153. Петрова М. С. Просопография как специальная историческая дисциплина. На примере авторов Поздней Античности. Санкт-Петербург: Алетея, 2004. 154 с.
154. Пилипишин О. Формування Юліана Романчука як особистості, культурно-просвітнього та громадсько-політичного діяча у 60 – 80-х роках ХІХ ст. *Філософські студії*. 2009. № 5. С. 35-38.
155. Пігуляк Д. Сила книжки або о просвіті народній. Чернівці, 1893. 39 с.
156. Підгірянкa М. Зіллюся з серцем народу. Ужгород, 1992. 146 с.
157. Плющ Т. Шкільництво на Україні. *Енциклопедія українознавства: у 10 т.* Львів: НТШ, 2000. Т.10. С. 3857-3866.
158. Повідомлення редакції про початок видавництва журналу і його керівний склад. *ЦДАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 407. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17.
159. Погребняк Ф. «Просвіта» в контексті суспільно-політичної і культурної ситуації в Галичині та Австро-Угорщині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2010. Вип. 19. С. 30-34.
160. Про затвердження положення про Громадську раду при МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadka-rada/polojeny/gr-2018-2020.pdf> (дата звернення: 09.02.2019).
161. Положення про організацію читалень товариства. *ЦДАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 6400. Арк. 8.

162. Програма поширення діяльності товариства на Волинь, Лемківщину, Надсяння, Підляшшя, Полісся і Холмщину. *ДАТО України* (Держ. архів Тернопільської обл.). Ф. 201. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 29.
163. Проекти, відозви та листи про створення українського університету у Львові. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 210.
164. Прокоп І. А. Шкільна політика в Галичині в контексті європейських освітніх реформ XIX ст.: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тернопільський експериментальний ін-т педагогічної освіти. Тернопіль. 2003. 273 с.
165. Протокол загальних зборів президії «Головної управи». *ДАІФО України* (Держ. архів Івано-Франківської обл.). Ф. 271. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 122.
166. Протокол загальних зборів товариства від 12 липня 1900 року. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 3.
167. Протокол засідання членів Головної управи від 22 січня 1919 року. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 88. Арк. 3.
168. Протоколи засідань Головної управи товариства, президії та фінансової комісії за 1895 рік. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 110а. Арк. 15.
169. Протоколи засідань Педагогічної комісії товариства за 1903 рік. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 33.
170. Процюк С. Шляхи гартування і випробування. *Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові (на 100-річчя першого українського іспиту зрілості)*. Мюнхен, 1982. С. 129-147.

171. Райківський І. Між конфронтацією і спробами порозуміння – тенденції українсько-польських взаємин у ХІХ столітті. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 17. С. 6-17.
172. Райківський І. Місце і роль галицького народовства в українському національному відродженні кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2000. Вип. 3. С. 26-37.
173. Райківський І. Українське національне відродження кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. в європейському контексті: витоки, зміст, періодизація. *Галичина*. 1999. № 3. С. 4-23.
174. Расевич В. До заснування «Ruthenische Revue». *Україна в минулому*. Київ-Львів, 1992. Вип. 2. С. 144-150.
175. Рега О. Видавнича діяльність Українського Педагогічного Товариства «Рідна школа». *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. – Івано-Франківськ, 1998. Вип. 1. С. 81-89.
176. Розин В. М. Образование в условиях модернизации неопределенности. Москва: ЛЕНАНД, 2014. 88 с.
177. Розпорядження і директиви про заснування і утримання початкових шкіл. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 67.
178. Романчук Ю. С. Моїм виборцям з повітів Калуш-Войнилів, Долина, Рожнянів-Болехів, Бібрка-Ходорів. Sprawozdania z mojej posolskiej działalności w rр. 1901-1907. Львів. 26 с.
179. Романчук Ю. С. Товариство «Просвіта» в перших часах свого розвитку. Події і люди. *«Просвіта» за шістьдесят літ: ювілей. альманах*. Львів: Просвіта, 1928. С. 31-43.
180. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Львова (1848 – 1939): істор.-бібліог. дослід. у 3 т. Львів: Світ, 2002. Т. 2. 692 с.

181. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 443 с.
182. Руденко Ю. Д. Основи сучасного українського виховання. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2003. 328 с.
183. Руска читанка для IV клясы школь народныхъ / ред. Ю. Романчук. Львів, 1887. Ч. 1. 307 с.
184. Руска читанка для низшихъ клясь середних школь / ред. Ю. Романчук. Львів, 1879. Ч. 1. 281 с.
185. Савчак Ю. Наші професори. *Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові (на 100-річчя першого українського іспиту зрілости)*. Мюнхен, 1982. С. 209-213.
186. Савчук Б. П. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 138 с.
187. Санцевич А. Нариси української історіографії (20-ті – перша половина 50-х рр. XX ст.). *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2001. № 7. 298 с.
188. Світленко С. Просопографічні джерела про діячів соціально-революційного народництва в Україні 70-80-х рр. XIX ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 1998. Ч. 2. С. 60-79.
189. Семчишин М. Тисяча років української культури. Київ: АТ «Друга рука», 1993. 493 с.
190. Серeda О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867). *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 199-213.

191. Сікорський П. До поняття педагогічної методології. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1998. № 2. С. 18-22.
192. Скалкова Я. Методология и методы педагогического исследования. Москва: Педагогика, 1989. 255 с.
193. Скарга уніатського митрополита Сембратовича Наміснику на Крайову шкільну раду задискримінацію учнів української національності у гімназіях Галичини та рішення з цього питання. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 31.
194. Совгар О. М., Кембел. М. System of education in Galicia at the end of the XIX-th - beginning of the XX-th centuries. *Молодий вчений*. 2016. Вип.1. С. 70-74.
195. Совгар О. М. Вклад українських педагогів кінця XIX початку XX ст. в розвиток сучасної науки про виховання людини (на прикладі діяльності Юліана Романчука). *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2014. Вип. 9. С. 146-148.
196. Совгар О. М. Вплив просвітницької діяльності Юліана Романчука на розвиток шкільництва на західноукраїнських землях у другій половині XIX – першій третині XX ст. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2012. Вип. 5. С. 3-7.
197. Совгар О. М. Захист українського шкільництва у діяльності культурно-освітніх товариств Галичини кінця XIX– початку XX ст. *Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти: міжнар. наук. конф.* (м. Рівне, 16-17 черв. 2017 р.). Рівне, 2017. Вип. 9. С. 146-148.
198. Совгар О. М. Захист українського шкільництва у діяльності Юліана Романчука у Галицькому сеймі (80-і рр. XIX ст.) *Історично-педагогічні досягнення в Україні: сучасний стан та тенденції*: зб. праць всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 жовт. 2013 р.). Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 2. С. 172-179.

199. Совгар О. М. Основні напрями педагогічно-просвітницької діяльності Юліана Романчука. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2012. Вип. 3. С. 44-47.
200. Совгар О.М. Постать Ю. Романчука в історико-педагогічних працях. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне, 2014. Вип. 8. С. 165-168 .
201. Совгар О.М. Просвітницько-організаційна діяльність Юліана Романчука. *Глухівські наукові читання: зб. тез доп. третьої міжнар. конф. молодих учених та студентів* (м. Глухів, 15-17 лист. 2013 р.). Глухів, 2013. С. 88.
202. Совгар О. М. Становище національної школи на теренах Східної Галичини у другій половині XIX на початку XX століть. *Народна освіта: електрон. наук. фахове вид.* 2014. Вип. 2 (23). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2339 (дата звернення: 09.02.2019).
203. Сохоцький І. Юліан Романчук. *Історичні постаті Галичини XIX – XX ст.* Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961. С. 91-117.
204. Специальные исторические дисциплины: учеб. пособ. / В. А. Замлинский, М. Ф. Дмитриенко, Т. А. Балабушевич и др. Киев, 1992. 324 с.
205. Стинська В. Система шкільництва в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 21 с.
206. Справа про переміщення професора Ю Романчука з Німецької в Академічну гімназію в результаті оголошеного конкурсу. *ДАЛО України* (Держ. архів Львівської обл.). Ф. 178. Оп. 1. Спр. 184. Арк. 3.
207. Справозданє з перших загальних зборів товариства «Просвіта». Львів: З друкарні Інституту Ставропігійського, 1868. 10 с.
208. Справозданє головного віділу «Руского Товариства педагогічного» за час від 6 марта до 31 грудня 1898 р. *Учитель*. 1899. 5 лют. 8 с.

209. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2006. Вип. 13 (1). С. 6-27.
210. Стаття Романчука Ю. «Слівце о формі в творах наших поетів та окремі зауваження до українського правопису». *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 23.
211. Статут Руського Товариства Педагогічного. Львів, 1881. 15 с.
212. Статут товариства. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 12.
213. Статут товариства за 1912 рік. *ДАТО України* (Держ. архів Тернопільської обл.). Ф. 294. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 4.
214. Стахів М. М. Нариси з історії національно-суспільного руху в Галичині (1772 – 1930). Нью-Йорк, 1972. 178 с.
215. Сторіччя матері «Просвіти». Нарис історії матірнього товариства Просвіти. Вінніпег-Манітоба, 1968. 112 с.
216. Струманський В. П. Методологія і методика історико-педагогічного дослідження. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 2. С. 143-147.
217. Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату. *Регіональна історія України: зб. наук. статей*. Київ, 2007. Вип. 1. С. 67-78.
218. Студенський календар на шкільний рік 1903-1904. Коломия, 1903. 64 с.
219. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772-1939). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.
220. Сухий О. М. Галичина між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ ст. – початку ХХ ст. Друге видання. Львів, 1999. 226 с.
221. Сухомлинська О. В. Проблеми розвитку особистості в історичному контексті психології та педагогіки. *Шлях освіти*. 2005. № 1. С. 41-45.

222. Тищик Б. Юліан Романчук (до 165-х роковин від дня народження і 75-х – від дня смерті відомого українського громадського та державно-політичного діяча). *Вісник Львівського університету. Секція юридична*. Львів, 2007. Вип. 45. С. 4-8.
223. Тлумачний словник української мови / уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Харків: Синтекс, 2005. 316 с.
224. Товариство «Взаїмна поміч українського вчительства» (1905-1930). Львів, 1932. 339 с.
225. У витоків Учительської громади. *Наша школа*. 1908. Ч. 1. С.3.
226. Учбові плани для початкових шкіл Галичини. *ДАІФО України* (Держ. архів Івано-Франківської обл.). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 1909. Арк. 133.
227. Учбові плани, програми і методичні вказівки для народних шкіл за 1897 рік. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 206. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 82.
228. Феденко П. В. Український громадський рух у ХХ ст. Подебради, 1934. 173 с.
229. Федорович І. Українські школи в Галичині в світлі законів і практики. Львів, 1929. 94 с.
230. Франко І. Я. Галицьке українофільство. *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34. С. 412.
231. Франко І. Я. Дещо про польсько-українські відносини. Відповідь п. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи українців». *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46. Ч. II. С. 262-263.
232. Франко І. Я. Молода Україна. Провідні ідеї та епізоди. Вінніпег, 1920. 102 с.

233. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури. *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34. С. 334.
234. Франко І. Я. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. Передумови до другого видання *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 47. С. 355.
235. Франко І. Я. Поляки і русини. *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45, Ч. 2. С. 522.
236. Франко І. Я. Поява Просвіти в Галичині. *Діло*. 1883. № 9. С. 2.
237. Франко І. Я. Наші народні школи і їх потреби. *Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах* / Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46. Ч. 2. С. 108-116.
238. Хмельовський П. Ідея рідної школи в національному русі західних українців у другій половині XIX – на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ, 2002. Вип. 5. С. 105-111.
239. Хроніка шкільного життя. *Наша школа*. 1912. Ч.1. С.2
240. Хроніки. *Новий пролом*. 1884. 4 жовт. С. 2.
241. Хроніки. *Новий пролом*. 1887. 12 лют. С. 3.
242. Цегельський Л. М. Від легенд до правди. Львів, 1927. 336 с.
243. Черемська О. Між культурою і політикою: [про Ю. Романчука, одного із засновників «Просвіти»]. *Новий час*. 1992. № 5. С. 16-18.
244. Чернецький А. Спомини з мого життя. Київ: Основні цінності, 2001. 168 с.
245. Чоповський В. Ю. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств «Просвіта» та «Рідна школа» на західноукраїнських землях (друга половина XIX ст. – 20-30-ті роки XX ст.). Львів, 1993. 63 с.

246. Чорнові записки Романчука Ю. *ЦДАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 382. Оп. 1. Спр. 62. Арк. 38.
247. Чорновол І. Дискурс колонізації, теорія фронтиру та історіографія України. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 23. Львів, 2013. С. 260-282.
248. Чорновол І. Видатні депутати Галицького сейму і австрійського парламенту у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського. *Молода нація*. 2000. № 3. С. 230-232.
249. Чорновол І. П. Польсько-українська угода 1890-1894 рр. Львів: Львівська академія мистецтв, 2000. 247 с.
250. Чорновол І. П. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861-1901 (Нарис з історії українського парламентаризму). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 198 с.
251. Чорновол І. П. Юліан Романчук – сеньйор української політики. *Бібліотека Ї*. 2004. URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/lviv2/chornovol.htm> (дата звернення: 09.02.2019).
252. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ: Знання, 2006. 307 с.
253. Шістдесят літ. 1868-1928. Ювілейний альманах товариства «Просвіта» у Львові. Львів, 1927. 255 с.
254. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1999. 76 с.
255. Шологон Л. Джерела про національно-культурне життя українців Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в особових фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. *Архіви України*. Київ, 2010. Вип. 4. С. 12-16.

256. Шологон Л. Звіти про діяльність громадських організацій Галичини як джерело з історії національно-культурного руху українців краю другої половини XIX – початку XX ст. *Наука, релігія, суспільство*. 2010. № 4. 40 с.
257. Штанько В. І. Філософія і методологія науки: навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 2002. 204 с.
258. Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга пол. XV – середина XVII ст. – Київ: Видавничий дім «KM Academia», 2000. 300 с.
259. Щодо внеску Ю. Романчука про зміну крайового шкільного статуту щодо мови викладання в початкових і середніх школах. *Діло*. 1884. 16 груд. С. 3.
260. Ювілейна книга Української Академічної гімназії у Львові (на 100-річчя першого українського іспиту зрілості). Мюнхен, 1982. 364 с.
261. Юмашева Ю. Ю., Кандаурова Т. Н. Методологические и методические проблемы разработки просопографической базы данных по энциклопедическим материалам «Российские коллекционеры и меценаты XVII– XX вв.». *Вісник Дніпропетровського університету*. Дніпропетровськ, 2000. Вип. 8. С. 73-81.
262. Янишин Б. Політичне товариство «Народна Рада»: організаційні заходи та політична програма (1885-1888 рр.) *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* Київ, 2003. Вип. 6. 218 с.
263. Ясінчук Л. Діточі бібліотеки. *Рідна школа*. 1927. Ч. 2. С. 9-10.
264. Balzer O. M. Historia ustroju Austrii w zarysie. Lwow, 1908. 512 s.
265. Barycz H. Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce. Krakow, 1949. 169 s.
266. Drynda D. Pedagogika Drugiej Rzeczy Pospolitej. *Warunki – orientacje – kontrowersje*. Katowice, 1987. 134 s.
267. Dubanowicz E. Prawno-państwowe stanowisko Krolestwa Galicji i innych krajow przedlitawskich. Lwow, 1916. 154 s.

268. Galicija w dobie autonomicznej (1850-1914). Wybor textov w opracowaniu S.Kieniewicza. Wroclaw, 1952. 397 s.
269. Giza A. Ukrainskie zycie polityczne w Galiciji Wshodniej w 1905 – 1914 w oswietleniu prasy i publicystyki. *Akcja Wisla na tle stosunkow polsko-ukrainskich w XX w.* / pod red. J. Farysia, J. Jekiela. Szczecin, 1994. S. 24-29.
270. Grodziski S. Sejm Krajowy galicyjski 1861 – 1914: w 2 t. Warszawa, 1993. T. 1. 526 s.
271. Grossman H. Rozległość Galicji po zadęciu jej przez Austrię. *Kwartalnik Historyczny*. 1911. T. 25. S. 118-141.
272. Gruhala J. Rząd austriacki I polskie stronnictwa polityczne wobec kwestii ukraińskiej (1890-1914). Katowice, 1988. 148 s.
273. Himka J-P. Jalician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. Edmonton, 1988. 343 p.
274. Historia polskiego ruchu robotniczego 1864-1964. Warszawa, 1967. 598 s.
275. Kalinka W. Galicja i Krakow pod panowaniem austriackim. Krakow, 1898. 401 s.
276. Lazuga W. «Rzady polskie» w Austrii. Poznan, 1991. 205 s.
277. Lazuga W. Badeni a proby porozumienia polsko-ukrainskiego. *Akcja Wisla na tle stosunkow polsko-ukrainskich w XX w.* / pod red. J. Farysia, J. Jekiela. Szczecin, 1994. S. 123-128.
278. Loziński B. Z historii Stanów Galicyjskich. Szkice z historii Galicji w XIX wieku. Lwów, 1913. 436 s.
279. Markovith A. S., Sysan F. E. Nationbuilding and the Politics of Nationalism. *Essays on Austrian Yalicia*. Harvard: Harvard Ukranian Research Institute, 1982. 325 p.
280. Partacz G. Geneza konfliktu polsko-ukrainskiego w Galicji Wschodniej. *Akcja Wisla na tle stosunkow polsko-ukrainskich w XX w.* / pod red. J. Farysia, J. Jekiela. Szczecin, 1994. S. 13-18.

281. Schnor-Peptowski S. Z przeszłości Galicji. Lwów 1895. 627 s.
282. Serczyk W. Historia Ukrainy. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. 499 s.
283. Sovhar O., Malafik I. Schooling system in Galicia at the end of the 19th - beginning of the 20-th centuries. *History of Education and Children's Literature*. ... 2016. Ed. 1. P. 27-37.
284. Szulakiewicz W. Historia oświaty i wychowania w Polsce (1918-1939). Toruń, 2000. 188 s.
285. Winiarski B. Ustrój prawno-polityczny Galicji. Warszawa, 1915. 111 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації, відомості про апробацію та довідки про впровадження результатів дисертації

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Совгар О. М. Вклад українських педагогів кінця ХІХ – початку ХХ ст. в розвиток сучасної науки про виховання людини (на прикладі діяльності Юліана Романчука). *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2014. Випуск. 9. С. 146-148.

2. Совгар О. М. Вплив просвітницької діяльності Юліана Романчука на розвиток шкільництва на західноукраїнських землях у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2012. Випуск 5. С. 3-7.

3. Совгар О. М. Основні напрями педагогічно-просвітницької діяльності Юліана Романчука. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2012. Випуск 3. С. 44-47.

4. Совгар О. М. Постать Ю. Романчука в історико-педагогічних працях. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2014. Випуск 8. С. 165-168.

5. Совгар О. М. Становище національної школи на теренах Східної Галичини у другій половині ХІХ на початку ХХ століть. *Народна освіта: електрон. наук. фахове вид.* 2014. Вип. 2 (23). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2339 (дата звернення: 09.02.2019).

6. Совгар О. М., Кембел М. System of education in Galicia at the end of the ХІХth – beginning of the ХХth centuries. *Молодий вчений*. Херсон, 2016. Випуск 1. С. 70-74.

7. Sovhar O., Malafiik I. Schooling system in Galicia at the end of the 19th - beginning of the 20-th centuries. *History of Education and Children's Literature*. Rome, 2016. Ed. 1. P. 27-37.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

8. Совгар О. М. Захист українського шкільництва у діяльності культурно-освітніх товариств Галичини кінця ХІХ– початку ХХ століття. «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти»: матеріали міжнародної конференції (м. Рівне, 16-17 червня 2017 року). Рівне: РДГУ, 2017. С. 146-148.

9. Совгар О. М. Захист українського шкільництва у діяльності Юліана Романчука у Галицькому сеймі (80-ті роки ХІХ ст.). «Історично-педагогічні досягнення в Україні: сучасний стан та тенденції»: зб. праць всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 жовт. 2013 р.). Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 2. С. 172-179.

10. Совгар О. М. Просвітницько-організаційна діяльність Юліана Романчука. Глухівські наукові читання: зб. тез доп. третьої міжнар. конф. молодих учених та студентів (м. Глухів, 15-17 лист. 2013 р.). Глухів, 2013. С. 88.

Відомості про апробацію результатів дослідження

Основні положення і результати проведеного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема,

міжнародних:

- Міжнародна наукова конференція «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти» (16-17 червня 2017 р., Рівне, очна);
- Третя Міжнародна конференція молодих учених та студентів "Глухівські наукові читання" (15 – 17 листопада 2013 р., очна);

всеукраїнських:

- Всеукраїнська науково-практична конференція аспірантів та молодих вчених «Історично-педагогічні досягнення в Україні: сучасний стан та тенденції» (17 жовтня 2013 р., Хмельницький)

Продовження додатка А

Довідки про впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Заступник начальника Національної
 академії сухопутних військ
 імені гетьмана Петра Сагайдачного
 з навчальної роботи
 полковник **О.П.КРАСЮК**
 «30» 05 2018 р.

АКТ

«30» 05 2018 р.

Львів

№

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Совгар О.М. «Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки (13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) у навчальний процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Комісія у складі голови: доцента кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ загальновійськового факультету підполковника к.пед.н. Капінуса О. С. та членів комісії: старшого помічника начальника науково-організаційного відділу к.т.н. майора Юркевича Р. М., провідного наукового співробітника науково-організаційного відділу к.х.н. Платонова М. О., яка призначена розпорядженням начальника науково-організаційного відділу у період з 09 по 12 червня 2018 року розглянула дисертаційну роботу «Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)» та визначила ступінь впровадження її результатів у навчальний процес Національної академії сухопутних військ.

Під час роботи комісії з'ясовано, що результати дослідження, а саме визначення внеску Юліана Романчука у розвиток української школи, розбудова системи національного шкільництва, розкриття освітньо-організаційної діяльності Юліана Романчука доцільно використовувати під час підготовки та проведення занять з дисципліни «Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)» для ад'юнктів з галузі 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Запропоновано:

Результати дисертаційного дослідження «Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки (13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) вважати такими, що впроваджено у навчальний процес Національної академії сухопутних військ.

Голова комісії:
підполковник

О.С. КАПІНУС

Члени комісії:
майор
працівник ЗС УкраїниР.М. ЮРКЕВИЧ
М.О. ПЛАТОНОВ

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА**

вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79026 тел./факс (032) 270-70-21, 270-70-22,
www.inst-ukr.lviv.ua, email: inukr@inst-ukr.lviv.ua, p/p 35217041000720,
p/p 35222241000720 у ДКСУ м. Київ МФО 820172 код ЄДРПУО 03534498

22.11.2018 № 141/430 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Совгар Оксани Михайлівни на тему "Педагогічна і культурно-просвітницька
діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)" поданого на
здобуття наукового ступеня кандидата наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки в Інституті
українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Результати дисертаційного дослідження Совгар Оксани Михайлівни на тему "Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)", а саме внесок Ю. Романчука у процес утвердження національної свідомості серед українського населення, підвищення рівня законодавчого закріплення прав української мови в освітній сфері у другій половині XIX – першій третині XX ст. були використані під час проведення навчальних занять з аспірантами 1 – 2 років навчання у наукових розвідках на тему «Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX століття» в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України.

Фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки роботи О.М. Совгар використовувались у дослідженнях відділу нової історії в рамках дослідження українсько-польських взаємин в контексті європейської історії та культури, забезпечення культурно-освітніх прав національних меншин Австро-Угорської імперії, педагогічної та просвітницької діяльності тогочасної національно-свідомої української інтелігенції, дискримінаційної політики центральної та місцевої влади та діяльності Ю. Романчука в Галицькому сеймі та Австрійському парламенті.

Результати впровадження обговорено і схвалено на засіданні відділу нової історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України

22 листопада 2018р.

Директор Інституту
доктор історичних наук, доцент

Завідувач відділу нової історії
кандидат історичних наук

Соляр Я.І.

Орлевич І.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, тел. (0362)63-30-98, факс (0362) 63-32-09, mail@nuwm.edu.ua

Від 13.12.2018 № ОЧ/21
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання в навчальному процесі
 Національного університету водного господарства та природокористування
 результатів досліджень, одержаних при виконанні дисертаційної роботи
 Совгар Оксани Михайлівни на здобуття наукового ступеня
 кандидата педагогічних наук

Використані у навчальному процесі результати досліджень Совгар Оксани Михайлівни, що викладені в її дисертаційній роботі «Педагогічна і культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука в Східній Галичині (1842–1932 рр.)», забезпечують набуття студентами теоретичних знань про стан освіти та внесок Юліана Романчука у розвиток шкільництва у Східній Галичині у другій половині 19 – першій третині 20 ст.

Під час занять впроваджувалися результати дослідження, в яких окреслено основні напрями діяльності Ю. Романчука; охарактеризовано внесок Юліана Романчука у розвиток змісту освіти на основі його підручників; досліджено діяльність педагогічних та просвітницьких товариств, членом яких був Ю. Романчук; а також політичну діяльність Юліана Романчука, спрямовану на розвиток шкільництва.

Результати досліджень Совгар Оксани Михайлівни використовувались при викладанні дисципліни «Психологія і Педагогіка», Тема 7. Освіта в культурі людства.

Проректор з наукової роботи
 та міжнародних зв'язків
 Національного університету
 водного господарства та
 природокористування
 д.е.н., проф.

Н.Б. Савіна

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул.Ст.Бандери, 12, м. Рівне, 33028, тел. (0362) 26-78-65, факс (0362) 26-37-15
E-mail: rectorat@rdgu.uar.net, код ЄДРПОУ 25736989

29.01.2019 № 01-12-06

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Совгар О.М. «Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність Юліана Романчука у Східній Галичині (1842-1932рр.)»

Юліан Романчук-непересічна постать в історії східногаличанського краю. Вихідець із сім'ї простого сільського вчителя нинішньої Тернопільської області, він став віце-маршалом парламенту Австро-Угорської імперії, депутатом Галицького сейму, відомим педагогом, політиком, громадсько-політичним діячем, організатором і Головою «Провісти». Він усе своє життя присвятив розвитку українського шкільництва, створенню українських шкіл, гімназій, українських паралельних класів на східногаличанських теренах, видавництву світової літератури, створенню підручників на рідній мові для українських шкіл.

Викладачі кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету з успіхом використовують інформацію про цю непересічну особистість під час вивчення педагогіки вищої школи, історії педагогіки, а студенти університету пишуть курсові, дипломні, захищають магістерські роботи з цієї тематики, чим підвищують свій загальнокультурний та загальноосвітній рівень.

Перший проректор
Рівненського державного
гуманітарного університету,
доктор психологічних наук, професор

Р. Павелків

Додаток Б
Світлини Юліана Романчука

(1877 р.)

(1901 р.)

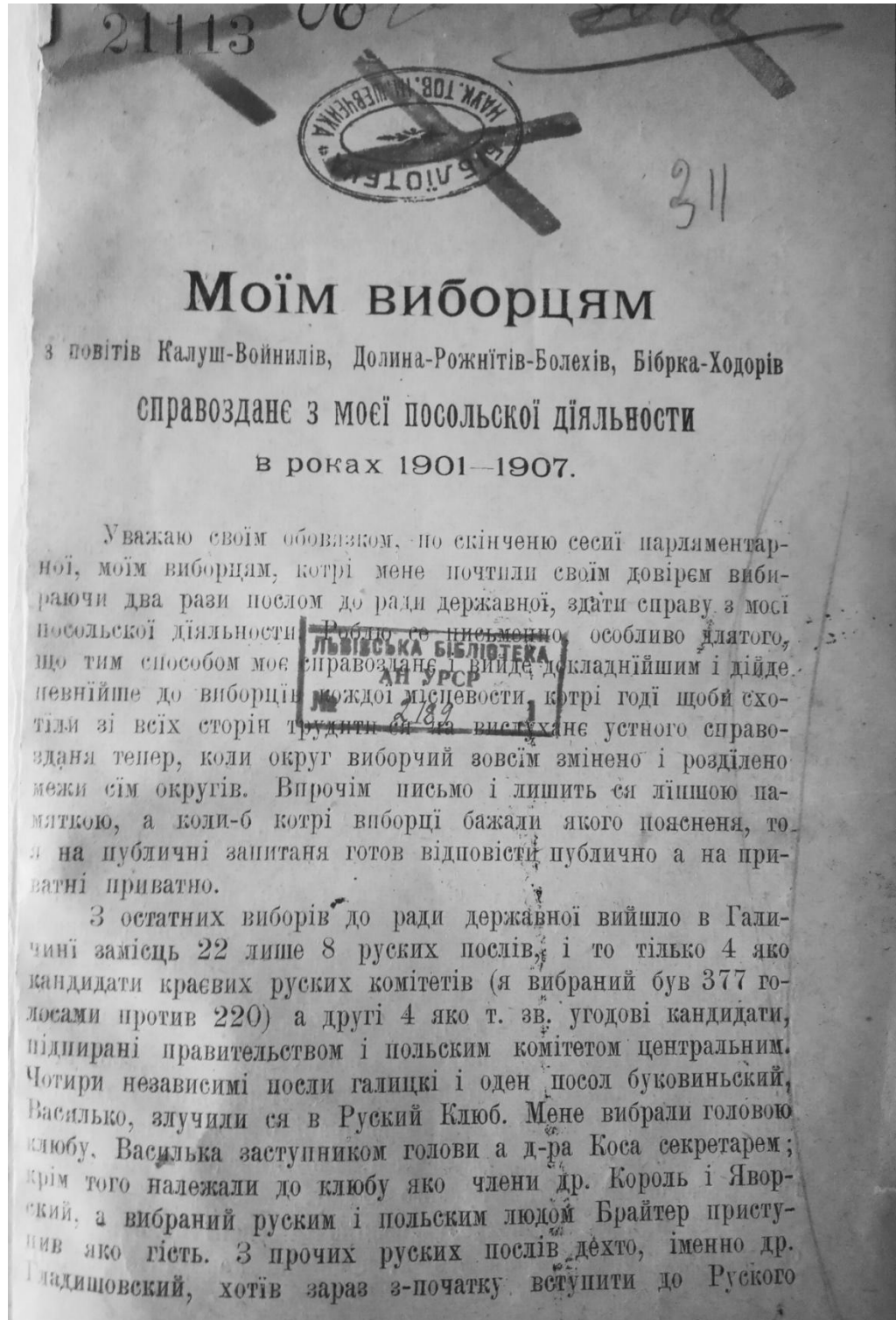
Кость Левицький, Юліан Романчук, Олександр Колеса
(1910р.)

**Меморіальний пам'ятник Ю. Романчуку
на Личаківському кладовищі
м. Львів**

Додаток В

Звіт з посольської діяльності Ю. Романчука «Моїм виборцям з повітів Калущ-Войнилів, Долина, Рожнянів-Болехів, Бібрка-Ходорів»

трій пояснив-ем демократичний характер рускої суспільности в супротивности до неправдивої демократії польської.

Сесія парламенту розпочала ся маскованою обструкцією Чехів, котрі в той спосіб хотіли вимусити для себе уступки і мстити ся за відобране їм уступок, зроблених Баденім. Розстріл і безплідність парламенту гадав др. Кербер усунути відверненням спорячих сторін від національних і політичних справ до справ економічних, і виступив з величезним планом будови доріг водних (каналів) в німецько-чеських краях і же- лізниць в німецько-словінських краях. На якийсь час Чехи, по-части під напором Словінців, відступили від обструкції, і на рік 1902. залагоджено бюджет по 5 безбюджетних роках правильно. Я не вірив в сталій успіх тої акції Кербера і вже в осени 1901. року на нараді провідників клубів вказав на реформу виборчу і закон о народностях яко єдиний спосіб привернення ладу.

Впрочім моя діяльність в першім півтора року була така :

1) Я поставив (29. мая 1901.) докладно умотивоване і виложене внесенє на утворенє рускої секції в галицькій раді шкільній; я вказав на сю konieczність з огляду на великість краю, число мешканців, число шкіл, різниці в мові, обряді і характері обох головних народностей і домагав ся складу рускої секції на спосіб чеської, взгядно німецької секції в Чехах. Моє внесенє передано комісії шкільній, але оно з причини пануючої в парламенті обструкції не прийшло до залагодження.

О сій справі і взагалі о шкільних потребах і правах Русинів я і промовляв в палаті, особливо при бюджеті міністерства просьвіти дня 13. марця і 15. цвітня 1902. Я обговорив всі кривди і потреби Русинів на поли шкільництва і домагав ся еще: покликания руских урядників до міністерства просьвіти, обсадження більшого числа шкільних інспектур Русинами, закладаня руских гімназій і учительских семінарій, усуненя польского язика яко обовязкового предмета з чисто руских шкіл народних, поліпшеня долі народних учителів, запомаганя убогих громад при будованю шкіл і т. д. А коли посол Старжинський і міністер Гартель боронили поведеня правительства і краєвих властей, я дав їм 14. марця і 15. цвітня належну відповідь.

Додаток Г

Основні дати життя та діяльності Ю. Романчука

Дата	Подія
24 лютого 1842р.	народився в с. Крилосі, біля Галича, Східна Галичина у сім'ї вчителя
1847-1850 рр.	навчався в 3-класовій парохіяльній школі с. Дуліби (біля Стрия)
1850-1853 рр.	навчався у Стрийській школі
1853-1860 рр.	навчався у Львівській цісарській академічній гімназії
1860-1863 рр.	навчався у Львівському університеті (на філософському факультеті)
1863-1868 рр.	працював вчителем у німецькій гімназії м. Львова
1866 р.	присвоєно звання професора гімназії
1868-1900 рр.	працював вчителем грецької та української мов в Академічній гімназії
8 грудня 1868 р.	заснування товариства «Просвіта» та призначення секретарем Головного віділу
11 лютого 1869 р.	оприлюднення Відозви «Дорогі родимці» складеної Ю. Романчуком
20 листопада 1869 р.	призначення до польсько-української Комісії з укладання шкільних підручників
1871 р.	укладення двох частин читанки для молодших класів середніх шкіл та Руської читанки для четвертого класу народних шкіл

Продовження додатка Г

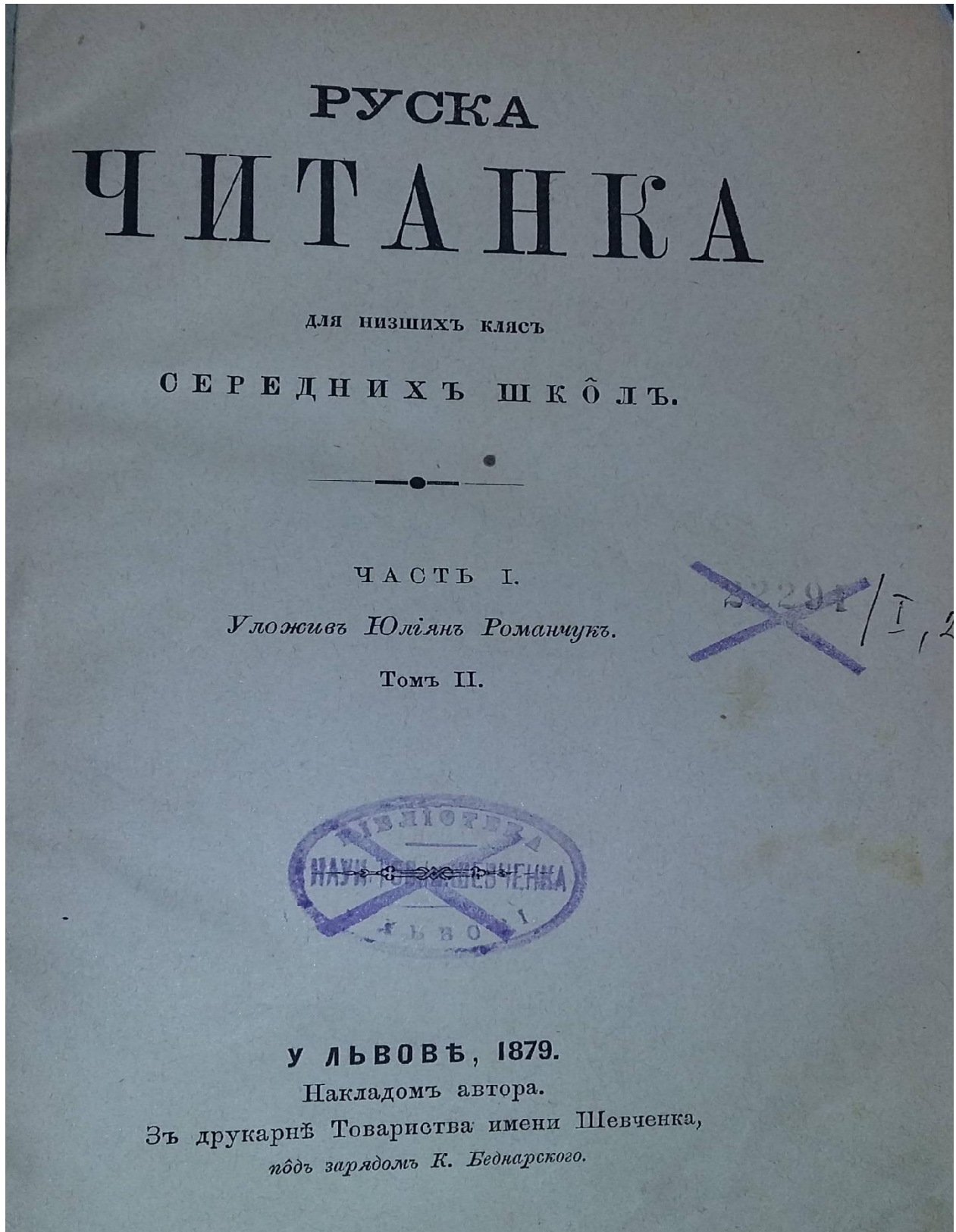
31 травня 1873 р.	введення української мови як мови навчання в Академічній гімназії завдяки старанням викладацького складу гімназії, зокрема Ю. Романчука.
1873 р.	заснування «Товариства ім. Шевченка»
1873 – 1878 рр.	редактор газети «Правда»
1879 – 1887 рр.	редактор газети «Батьківщина»
1880 р.	перше видання газети «Діло»
1881 р.	заснування у Львові освітньо-виховної організації «Руське товариство педагогічне»
1883 р.	обрання послом Галицького крайового сейму
2 жовтня 1884 р.	подання до сейму внеску про реформу системи початкової та середньої освіти
9 грудня 1886 р.	виступ із внеском про українську гімназію в Перемишлі
1891 р.	обрання депутатом австрійського парламенту вищого законодавчого органу Австро-Угорської імперії
13 лютого 1894 р.	подання пропозиції запровадити лекції українською мовою у львівській політехніці
31 січня 1896 – 29 червня 1906 р.	голова товариства «Просвіта»

Продовження додатка Г

19 листопада 1901 р.	подання проекту закону щодо заснування українського університету у Львові, а до його впровадження – заснування паралельних кафедр з українською мовою викладання
25 листопада 1901 р.	звернення до міністра освіти на захист українських студентів
1904-1926 рр.	видання серії «Руська Письменність»
1 листопада 1908 р.	заснування педагогічного товариства «Учительська громада» та обрання Ю. Романчука головою
4 березня 1910 р.	об'єднання товариств «Учительська громада», НТШ, «Просвіта», «Руське Товариство Педагогічне», «Дністер» в «Крайовий Шкільний Союз»
1910 р.	обрання віце-маршалом Державної ради
1912-1915 рр.	головування в «Учительської громади»
1921 р.	ініціювання започаткування при «Просвіті» видавничого фонду «Учітеся, брати мої...»
1925 р.	подання кандидатури Ю. Романчука щодо присудження наукового звання члена-кореспондента історико-філологічним відділом Всеукраїнської Академії наук
1932 р.	помер у м. Львів

Укладено автором на основі джерел: [21], [23], [57], [71], [85], [154], [203], [243], [251].

Додаток Д
Титульна сторінка та зміст читанки, укладеної Ю. Романчуком

ЗМІСТЬ.

I. ПРОЗА.

A) Оповідання.

а) Повістки, повісти, байки, казки, притчі.

	Стор.
1. Японська родина (Сз Читанки Ковальского)	5
2. Сумлѣннѣсть Африканцѣвъ (Пѣсля И. Енгля).	6
3. Дурисвѣты (За Геблемъ)	7
4. Ловець верховинскій (Н. Устіянович)	9
5. Месть верховинця (Н. Устіянович)	11
6. Пригода въ лѣсѣ (Маркіянъ Р. Шашкевич)	14
7. Пригода въ степу (Кс. Климкович)	16
8. Приказки (анекдоты)	19
9. Антѣнъ Михайловичъ Таньскій (М. Омелькович)	21
10. Купований розумъ (Гр. Ксѣтка)	24
11. Два сыны (Марко Вовчокъ)	31
12. Проѣздка въ Запороже (Г. У. Р.)	37
13. Турецкій бранцѣ (Д. Млаха)	48
14. Пчола (Я. Балагуръ)	63
15. Жмѣль и пчола (Я. Балагуръ)	63
16. Лисъ и когутъ (Сз Читанки Ковальского)	64
17. У тебе самого є свѣй розумъ (Я. Головацкій)	65
18. Двѣ пропасницѣ (И. Наумович)	66
19. Казки за цыганѣвъ (I. Денисъ зъ-надъ Серета; II. Я. Балагуръ; III. Гр. Забадько)	67
20. Народнї повѣря (I. П. Кульш; II. и III. Е. Желехѣвскій)	71
21. Такъ свѣтъ платить (Сз Перемышлянина)	73
22. Бабуся съ того свѣту (П. Кульш)	77
23. Дѣвчатко съ сѣрниками (М. Старицкій)	80
24. Пташина пѣсня (М. Старицкій)	83
25. Притча о блуднѣмъ сынѣ (Пѣсля евангелїя св. Луки)	85
26. Штахеты и кѣле (Е. Желехѣвскій)	86
27. Листе и цвѣтъ (Зъ „Зорь Галицкои“)	87
28. Жите (Сз „Пчолы“)	88

б) Оповідання зъ исторіѣ и зъ житя славныхъ мужѣвъ.		Стор.
29.	Гекторъ и Андромаха (За М. Осадцою)	90
30.	Смерть Гектора и похорони Патрокля (За М. Осадцою)	92
31.	Пріямъ и Ахиль (За М. Осадцою)	93
32.	Виховане молодежи въ Спартѣ (За М. Осадцою)	95
33.	Крезъ и Солонъ (В. Пльницькій)	99
34.	Упадокъ Креза (В. Пльницькій)	101
35.	Битва підъ Термопіями (Ю. Сем. Б.)	103
36.	Битва на мори підъ Саламиною (Ю. Сем. Б.)	108
37.	Сократъ (Ом. Огоновскій)	113
38.	Недуга и выздоровлене Александра Великого (Ом. Огоновскій)	118
39.	Ромуль, первый король Римскій (За М. Осадцою)	121
40.	Гораціѣ и Куряціѣ (За М. Осадцою)	123
41.	Коріолянъ (В. Пльницькій)	124
42.	Лициній Столонъ и Луцій Секстъ (За М. Осадцою)	128
43.	Битва близь города Канъ (М. Осадца)	130
44.	Конецъ Ганнибала и Сципіона (М. Осадца)	132
45.	Св. Антоній Печерскій (А. Торонскій)	134
46.	Козачина (О. Барв. Р.)	136
47.	Татары на Червоной Руси р. 1594 (Съ „Правды“)	140
48.	Петро Конашевичъ Сагайдачный (О. Л.)	143
49.	Марія Тересія (Після А. Кордасевича)	149
50.	Жите Іоанна Снѣгурского (І. Лозинскій)	151
51.	Тарасъ Шевченко — маляръ и поетъ (Ом. Огоновскій)	155

Б) Описы.

Описы и образы, особливо зъ исторіѣ природы, зъ гео- и етно-графіѣ.

52.	Зазуля-кукавка (И. Верхратскій)	160
53.	Готуръ (И. Верхратскій)	162
54.	Журавлѣ (Гургула)	163
55.	Чайка (И. Верхратскій)	167
56.	Дрохва (Съ Читанки Ковальского)	169
57.	Гнѣзда птицъ (М. Осадца)	170
58.	Крокодиль (А. Торонскій)	172
59.	Вужъ звичайный (И. Верхратскій)	174
60.	Борба зъ людоедомъ (В. Волянъ)	177
61.	Где-що про бульбу (Р. Юнович)	178
62.	Винна лоза (М. Осадца)	182
63.	Рыжь (М. Осадца)	184
64.	О деревѣ сало (За В. Волянъ)	185

65. Шафранъ (М. Осадца)	
66. Кава (За Гургулою)	186
67. Водоспадъ Прута коло Доры (Зъ „Зорь Галицкои“)	188
68. Крехóвскій монастирь (И. Газришкевичь)	189
69. Медюлянъ (Денисъ зъ-надъ Серета)	191
70. Старинный Римъ (М. Осадца)	194
	199
71. Выходъ сонця (Г. Квѣтка-Основяненко)	
72. Рóздвяні свята у Подолянъ (Зъ „Основы“ Бьлозерского)	203
73. Вѣруваня руского народа. I. Люде а звѣрѣ (Е. Згарскій)	205
74. II. Вѣра въ богóвъ (Е. Згарскій)	208
75. III. Вѣра въ духи (Е. Згарскій)	210
	214

В) Статѣ дидактичній.

Розправы, приповѣдки, пословицѣ и загадки.

76. Господарство лѣсове (Л. Ф. З.)	218
77. Матерня любовь (Гр. Квѣтка-Основяненко)	221
78. Любовь къ родичамъ (М. Осадца)	222
79. О марности сего свѣта (Гр. Квѣтка-Основяненко)	223
80. Псалмы Руслановѣ (Маркіянъ Р. Шашкевичь)	224
81. Давный языкъ и давный звычай (Зъ Авля Гелмія)	225
82. Выреченя старинныхъ философóвъ (И. К. Р.)	226
83. Народні приповѣдки и пословицѣ	227
84. Загадки народні	228

II. ПОЕЗІЯ.

А) Поезія епична.

1. Хто достойнѣйшій (Л. Данкевичь)	231
2. Гай та сокиры (Е. Гребнька)	232
3. Медвежій судъ (Е. Гребнька)	233
4. Вовкъ и огонь (Е. Гребнька)	233
5. Сонце та хмары (Е. Гребнька)	234
6. Вовкъ и вóвчарѣ (Л. Гльбóвъ)	234
7. Вовкъ та кóтъ (Л. Гльбóвъ)	235
8. Вóлъ (Л. Гльбóвъ)	236
9. Жаба и вóлъ (Л. Гльбóвъ)	236
10. Сонце и звѣрята (О. Огоновскій)	237
11. Топельникъ (В. Лучакóвскій)	238
12. Погоня (М. Шашкевичь)	239
13. Мадей (Д. Вагилевичь)	36

14.	Прощане козака (Народна дума)	241
15.	Водъїздъ на вѣйну (Пѣсня народна)	242
16.	Смерть воляка (Пѣсня народна)	243
17.	Три дороги (Кузьменко)	243
✓18.	Хустина (Т. Шевченко)	244
19.	Святославова долина (Кс. Климковичь)	245
20.	Старинный Галичъ (А. Могильницькій)	246
21.	Побѣгъ трѣхъ братѣвъ зъ Азова (Дума)	247
22.	Скотарь на Пѣдгѣрю (А. Могильницькій)	250
✓23.	Джума (Т. Шевченко)	257
24.	Хорый на веснѣ (И. Воробкевичь)	258
✓25.	Рѣдне село (Т. Шевченко)	259
26.	Бандуристъ (Маркіянъ Р. Шашкевичь)	259

Б) Поезія лѣрична.

27.	Весна (Я. Головацкій)	262
28.	Хлѣборобъ (Н. Устїяновичь)	263
29.	Верховинець (Н. Устїяновичь)	264
30.	Люба днина (И. Наумовичь)	265
31.	Добрий день (А. Метлинський)	265
32.	Добра нѣчь (А. Метлинський)	266
33.	Нѣчлѣгъ (Ю. Федьковичь)	266
✓34.	Хочеть ся жити (Т. Шевченко)	266
35.	Украина (Ю. Федьковичь)	266
✓36.	Туга за Украиною (Т. Шевченко)	267
37.	На чужинѣ (И. Воробкевичь)	268
38.	Любовь вѣтчины (А. Л. Могильницькій)	268
39.	Борба за вѣтчину (А. Л. Могильницькій)	269
40.	Рѣдна мова (И. Воробкевичь)	270
41.	Тоска сестры по братѣ (Украинська дума)	271
42.	Пѣдлысе (Маркіянъ Р. Шашкевичь)	271
43.	Дитина-сиротина (А. Метлинський)	272
44.	Бурлакъ (И. Гушалевичь)	273
45.	Рѣчка (Я. Головацкій)	274
46.	Квѣтки (Ю. Федьковичь)	275
47.	Гей-гей воля! (Ст. Руданський)	276
48.	Мѣсяць (Н. Костомарѣвъ)	276
49.	Псаломъ XXIV. (П. Кульшъ)	277
50.	Псаломъ XCIII (П. Кульшъ)	278

Додаток Ж

Відозва про створення товариства «Просвіта», складена Ю. Романчуком,

Дорогі Родимці!

Русини Галицькі, зачавши нове життя в 1848-ім році, через 20 літ, котрі з нарядомъ одъ того часу минули, мало поступили на-передъ в розвою своєї народности. Правда, побільшила ся через той часъ руска інтелігенція; окрімъ рускихъ священниківъ маємо теперъ рускихъ учительвъ и урядниківъ, маємо рускі часописи, рускі товариства, и по части, рускій азыкъ в школахъ; але цѣлий той поступъ обявляє ся лишъ в выснихъ верствахъ народу, в тихъ верствахъ, в котрыхъ непостоянність при народномъ прапорѣ исторія давнѣйшихъ часівъ такъ сумно намъ доказала.

Наша маленька, изъ самыхъ майже зависимыхъ людей зложена інтелігенція не може ніякъ дати поруки на будучність: вишній, народнымъ интересамъ неспряющій обстановы, могли бы в кількохъ рокахъ публичне життя Русинівъ пригасити, а в кількохъ десяткахъ літъ руску інтелігенцію вынародовити.

Задля того давно вже узнали мы потребу цѣлий народъ, цѣлу масу простого люду, котрый нещасливою долею бѣльше якъ у иннихъ народівъ підъупавъ, деигнути и до пѣзнаня привести, и на тѣмъ-то людь, котрый вже давъ доказы своєї твердості, будучність нашої народности оперти.

Однако — одъ 1848-ого року що зробили мы для того люду? яка наша праця и які ей наслідки?... Ото, справа нашого народу в мѣстахъ и мѣсточкахъ далеко гѣрше, а по селахъ не лѣпше стоить, якъ по знесеню панщины!

Морально нашъ народъ — при всѣй ревности нашого духовенства — не много еще піднѣсь ся, інтелектуально майже зовсѣмъ не просвѣтивъ ся, политично не дѣйшовъ еще до пѣзнаня себе, — ба по мѣстахъ в тихъ двохъ десяткахъ літъ бѣльше одчуживъ ся своій народности, нѣжъ передъ тѣмъ в цѣломъ столѣттю; матеріально помимо даної свободы не деигнувъ ся.

Якажъ тому причина? По великій части, правда, нещасливѣ обстановы, котрі не одъ насъ зависли: абсолютизмъ не дозволявъ нашої інтелігенції розвинути всѣхъ силъ для добра простого народу; централизація в школахъ не давала зъ нихъ хѣснувати нашимъ селянамъ; великій тагаръ рѣжного роду, котрій народъ поносити мусить, утрудняють ему піднести ся матеріально.

Але при всѣмъ тѣмъ не менша вина спадає и на насъ самихъ, котрі не зробили того, що, хочъ и в неприяныхъ часахъ, зробити було можна. Мы заявляли вправдѣ много доброй волѣ и патріотизму, звертаючи нашу увагу на те, щобъ якъ найскорше утворити численну інтелігенцію, и патріотизму, звертаючи нашу увагу на те, щобъ якъ найскорше утворити численну інтелігенцію, щобъ пославити ся литературою такою якъ у другихъ народівъ, щобъ основати рускій театръ, щобъ мати рускі гимназії и университетъ; — однакъ за найважнѣйше дѣло, за справу народної просвѣты, котра бы становила непохибну підвалину всѣмъ тѣмъ придбаньямъ, до сей поры мы еще за мало дбали.

Правда, поставили мы двѣ величавѣ інституції для добра простого народу, завели надъ 1000 народныхъ шкѣль на цѣлѣй простороні нашого краю и завязали окреме литературне товариство „Матиця“, котре бы по-при шкѣльной науцѣ просвѣту межи нашимъ народомъ розширяло.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 26 249

Але одно и друге не принесло до нас сподіванихъ користей. Особливо школи народній, сей красшій прояв нашой любви до народу, мало одповѣдають заложеной цѣли. Имъ не достало до-теперъ одновѣднихъ книжокъ, а и по-за школою не знаходить руска дитина ніякого ко духовного, черезъ котрый бы самосвѣдомость, моральность и добробытъ въ народѣ могли чимъ больше розвиватися.

Показало ся у насъ, що дѣло народной просвѣты не пошло тою дорогою, що у инхъ народѣвъ, якъ Чехѣвъ або Сербѣвъ, котры въ одной генерациі успѣли перевести тоє, на що вышше цѣль выки складалися. Коли бо у нихъ завязані для просвѣты народу товариства (Матицѣ безъустанно надъ осягненемъ заложеной цѣли працюють, залишила наша Матиця, по довгой чинности, просвѣту народню и звернула своє дѣланье на поле чисто-наукове, до чого влас призначено не була*).

Такимъ дѣломъ стало ся, що народъ нашъ не поступивъ на-передъ, що не тѣлько не бравъ свѣдомости самого себе, але по части ще єю и утративъ, и що въ слѣдъ за тымъ и нимъ а нашою интелигенцією зачинає робити ся перегорода, якъ тоє на нашу школу въ остаткѣ часахъ мы доткливо почувли.

Межи тымъ, коли мы на одномъ мѣсци стоимо або на блудній пускаємо ся дороги, котрыхъ може опять покаже ся потреба завертати: въ-около насъ двигаетъ ся всё, а „просвѣта“ лю стала ся нынѣ окликомъ и у тыхъ народѣвъ, котры не мають до того такъ наглядной потреби. иншу мають интелигенцію и иншій людъ якъ мы!

Особливо въ нашій Галичинѣ живо прямують до того: кѣлька товариствъ, не нами за заныхъ и правленихъ, маючи просвѣту народню за дѣль, старають ся и на нашъ народъ вплив и могутъ, на-коли мы справу простого народу залишимо, повести просвѣту его неприродною дорогою.

Щобы-отже тоє зло, котре уже черезъ недбалость нашу наробило ся, направити, а вышше злему на будуче запобѣчи, щобы людъ нашъ въ народномъ душѣ просвѣчати и чер те морально и матеріально подносити, такимъ же дѣломъ и цѣльмъ народъ двигнути: належало пер вѣсьмъ або прямованье нашой Матицѣ на властиву звернути дорогу и розбудити въ нѣй нове життє або завязати инше товариство, котре бы цѣль, покинену Матицею, за свою приймало и живою яльностью обьщывало щасливѣйше єю въ дѣло перевести.

Перша дорога далеко труднѣйша и менше по нѣй надѣяти ся добрыхъ наслѣдковъ. К тика по часописяхъ и голось публичной оказали вже свою безсилность, а приступованье новы членѣвъ до товариства, котры бы рѣшучо могли впливати на его прямованье, зарѣвно мало подав надѣи, бо дотеперьшня бѣльшность Матицѣ дала доказы, що не рада пріймати до себе людей, кот на справу розвою рѣдного слова и просвѣты нашого народу инакше задивляють ся.

Лишила ся отже тѣлько друга дорога: завязати нове товариство. Т гадка повстала именно у молодшихъ Львѣвскихъ Русинѣвъ, котры видячи нашу дѣяльность застою зъ молодецкимъ жаромъ бажали взяти ся за дѣло народной просвѣты, пересвѣдченіи шо горячѣй во и енергій молодого вѣку удасть ся перевести тоє, що многіи изъ старшихъ закинули.

Выготовлено отже уставъ, переведено его пріяньє у високого правительства и склика загалный збѣръ на день 26. Листопада (8. Студня) 1868 р., завываючи до него и Львѣвскихъ за Львѣвскихъ Русинѣвъ въ цѣли наконецного уконституованія товариства и выбрана выдѣлу до дагошого веденя дѣль.

*) Матиця наша. по двадцати рокахъ своей жизни, дойшла, въ порѣвнанію до слабыхъ результатовъ. К ческа Матиця дѣла свои въ 18.000 экземплярахъ для народу печатаетъ, числитъ наша Матиця у Львово по заявленю самого председателя, только 25 преумерантовъ на свой „Науковий Сборникъ“!

Перші кроки не цілком по гадці пішли товариству. Знайшли ся люде, котрі для того, що товариство завязало ся без ихь опьки и порады, що обыцвало вести нарѣдъ довгою, но певною и прямою дорогою, замьсть пускати ся на манѣвць газардовои политики, старали ся и старають ся все еще молоде товариство оклеветувати, подеуваючи ему стремленья, о неправдивости котрыхь они самі найльше суть пересвѣдчені.

Однако помимо того неприяного выступленья замьрь ихь не цілкомъ удавъ ся: приступили бо до товариства уже до-теперь изъ многихь сторонь мужи, котрыхь патріотизмъ и честній гадки знакомі цілому народови рускому.

На першій загальній збѣрѣ збѣрило ся до 70 членѣвъ, а межі тьми и кѣлькохь изъ села. Выказано цѣль товариства, вытычено дорогу, якою той цѣли достигати треба, и выбрано на конецъ выдѣль, котрый дѣло товариства дальше провадити має.

(Справозданье изъ сего першого загального збору залучаемо посля записокъ „Правды“).

Мы отже, удостоені товариствомъ „Просвѣта“ заступати его передь народомъ, ѡдзываемо ся до Вась, Родимць, именно до всьхь, котрі ширѣ людови долъ бажають и пѣзнають вагу его просвѣты такъ для нѣго самого, якъ и для цѣлого народу въ загаль.

Єдиною цѣлю нашего товариства єсть: нашъ нарѣдъ пѣзнавати, и пѣзнавши весь его богатства и недостатки по оказавшимъ ся потребамъ всѣго, що тѣлько для нѣго придатне, научати. Наука тая має, поки що, достарчати ся письмами, книжками и часописами популярными по найприступнѣйшій цѣнь для народу выдаваными.

Цѣль тая, котру певне кождый Русинъ бажає въ дѣло перевести, має намъ надью, що весь партіи, що мужи всякихъ гадокъ и пересвѣдченій, приступлять громадно до Товариства, окрѣмъ хибя тыхъ немногихъ, котрымъ висока политика дѣло народнои просвѣты въ нынѣшню пору на послѣднѣйше мѣсце класти наказує.

Якъ цѣль товариства спѣльна бути повинна всьмъ Галицкимъ Русинамъ, такъ и средства до осягненья тоиже, именно языкъ и правопись писемъ маючихъ ся выдавати, постановивъ выдѣль выбрати не ведля єдного або другого литературного прямоваця, но посля того, що сама потреба нашего народу вымагає.

Щобы нарѣдъ мѣгъ изъ популярныхъ писемъ хѣснувати, мусить, по-при яснѣмъ популярнѣмъ выкладѣ, самъ языкъ ихъ бути для нѣго зрозумѣлый, а щобы ихъ радше хотѣвъ читати, мусить языкъ ихъ бути такій, якій народови єсть наймилѣйшій, т. є. якимъ ѡнъ самъ говорить. Правопись же въ письмахъ для народу повинна бути для нѣго найдогѣднѣйша, а такою єсть тая, котру ѡнъ въ своихъ шкѣльныхъ и церковныхъ книжкахъ знаходить.

Щѣ до формального веденія дѣла Товариства постановивъ выдѣль, якъ тѣлько товариство сильнѣйше зьорганизує ся, якъ найбільшу енергійность казувати, якъ найширшу дѣяльність розвинути.

И такъ буде выдѣль старати ся: 1. позыскувати ѡдъ рускихъ писателѣвъ дѣла популярныя для народу придатнѣ. Щѣ до того, може выдѣль вже теперь заявити, що має надью, декотрі знаменитыми писателями выготовлені дѣля незабавомъ для товариства позыскати; 2. старати ся буде выдѣль о якъ найширше розпросторенєньє выдаваныхъ товариствомъ дѣль, щобы по найглубшимъ и найдальшимъ кутамъ нашего краю, по мѣстамъ и селамъ якъ найчисленнѣйше намъ нарѣдъ зъ нихъ хѣснувавъ.

Розвинувши такимъ дѣломъ нове житье въ Галицкѣй Руси, надѣє ся выдѣль осягнути цѣль, вытычену товариствомъ, въ недовгѣмъ часѣ и въ бѣльшѣмъ степені, нѣжь се доси кому удадо ся.

4.

До того потрібно однакъ якъ найбільшого удѣлу нашої інтелігенці, щоби и матеріалнихъ засобівъ достаткомъ роздобути и якъ найбільше діятельвѣ у всѣхъ працяхъ Товариства позыскати. Завываємо отже Васъ, Родимцѣ, а особливо Отцѣвъ духовныхъ, на котрыхъ вже самъ станъ вкладає задачу дбати о добро повѣреного народу: Вы найдете въ нашѣмъ товариствѣ найбільшу підмогу у Вашихъ трудахъ, а що поодинокю и въ тѣснѣйшѣмъ кружѣ дѣляня Вамъ годъ доконати, то злучивши ся всѣ, доконаємо, дасть Богъ, въ цѣлѣмъ нашѣмъ краю, — а за другиъ 20 лѣтъ чей собѣ виховаємо новый людъ, свѣчѣйшій, заможнѣйшій одъ теперѣшнѣго, народности своєї свѣдомый, не тѣлько кровью, но и духомъ зъ нами злучений, въ котрѣмъ народність напъ узыскає підпору, котра не тѣлько всѣ напады ворогѣвъ переможе, але и нову будучність, краси долю для цѣлого руского народу колись роздобуде.

Въ приложѣ залучаємо теперѣшній уставъ Товариства, котрый, видѣломъ поправлений доповнений, на найблизшихъ загальнихъ зборахъ, въ Маю, до удобрѣня предложити ся.

Хотѣчи приступити до Товариства „Просвѣта“ зволять удавати ся — устно або пи менно — до Головы Товариства (ч. 453 $\frac{1}{4}$). Вкладки можна вносити: мѣсячно, чвертьрѣчно, п рѣчно або рѣчно.

У Львовѣ дня 30. Сѣчня (11. Лютого) 1869.

Голова:

Нашаль Вахнянинъ.

Секретарѣ:

*Омельянь Паршицкій,
Улянь Романьчукъ.*

